

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

БОЙЧЕНКО РОСТИСЛАВ СЕРГІЙОВИЧ

УДК 347.23:347.15/17

**ДИСЕРТАЦІЯ
ЗДІЙСНЕННЯ ТА ЗАХИСТ ПРАВА ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ
ФІЗИЧНИХ ОСІБ**

081 – Право

08 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Р.С. Бойченко

Науковий керівник:

доктор юридичних наук, професор
Ірина Віталівна ДАВИДОВА

Одеса – 2026

АНОТАЦІЯ

Бойченко Р.С. Здійснення та захист права приватної власності фізичних осіб. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право (галузь знань 08 – Право). – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2026.

Дисертація є першим у вітчизняній науці цивільного права спеціальним комплексним дослідженням теоретичних та практичних аспектів здійснення та захисту права приватної власності фізичних осіб за законодавством України.

У дисертації визначено методологію дослідження та здійснено огляд літератури за темою дисертаційного дослідження. Розглянуто становлення та розвиток законодавства щодо здійснення та захисту права приватної власності фізичних осіб, в тому числі з урахуванням рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України та воєнного стану. Зроблено висновок про спадкоємність концептуальних засад захисту права власності, сформованих у римському приватному праві, та їх еволюційний розвиток у сучасному законодавстві України. При цьому Україна, належачи до романо-германської правової сім'ї, зберегла класичну модель речово-правових позовів, водночас суттєво розширивши інструментарій захисту через загальні, спеціальні та міжнародно-правові механізми.

У дисертаційному дослідженні надана загальна характеристика поняттю та правовій природі права приватної власності фізичних осіб за законодавством України. Зазначено, що право власності традиційно визнається одним із найважливіших природних і невід'ємних прав людини, що має фундаментальне значення як у приватноправовій, так і в публічно-правовій площині. Відтак забезпечення ефективного та дієвого захисту прав усіх суб'єктів права власності розглядається як одне з ключових завдань кожної правової, демократичної та соціально орієнтованої держави. В

дисертації також досліджено поняття та класифікацію прав фізичних осіб в сфері приватної власності, які потребують цивільно-правового захисту.

Проаналізовано особливості здійснення фізичними особами права приватної власності за законодавством України. Зазначено, що традиційно здійснення права приватної власності слід розуміти як сукупність дій (як активних, так і пасивних), які власник вчиняє для реалізації своїх правомочностей щодо володіння, користування, розпорядження та інших прав, що становлять зміст суб'єктивного права приватної власності. Ці дії спрямовані на використання належного майна з метою задоволення законних потреб і інтересів власника.

Сформульовано комплексне визначення права користування майном як гарантованої законом і забезпеченої механізмами юридичного захисту можливості видобувати корисні властивості речі, в тому числі функціональної експлуатації майна, з урахуванням принципів пропорційності та балансу приватних і публічних інтересів.

Запропоновано визначення права фізичної особи на володіння майном як забезпеченої державою правомочності права власності з можливістю фізичного утримання речей у сфері власного господарювання за наявності законних підстав, а також систематизовано багаторівневу модель захисту права приватної власності як єдність нормативних гарантій, матеріально-правових способів, процесуальних механізмів та міжнародних стандартів оцінки допустимості втручання держави.

Встановлено, що здійснення права приватної власності слід розуміти як сукупність заходів (активних або пасивних дій) власника, спрямованих на реалізацію правомочностей володіння, користування, розпорядження та інших складових суб'єктивного права власності щодо належного йому майна з метою задоволення законних потреб та інтересів. При цьому основою змісту права власності є правомочності володіння, користування та розпорядження. Водночас цей перелік не є вичерпним і може доповнюватися іншими правомочностями, у зв'язку з чим право власності не обмежується

традиційною «тріадою» правомочностей щодо права володіння, користування та розпорядження майном, а є набагато ширшим і багатограннішим явищем.

Зроблено висновок, що особливості здійснення та захисту права приватної власності фізичних осіб може залежати від: 1) належності фізичної особи до певного правового статусу (наприклад, подружжя, малолітні особи, неповнолітні, недієздатні особи, військовослужбовці тощо); 2) самого об'єкту права приватної власності (наприклад, нерухомого майна, рухомого майна, об'єктів незавершеного будівництва, майнових прав тощо); 3) наявності або відсутності воєнного стану тощо.

Досліджено форми та способи захисту права приватної власності фізичних осіб за законодавством України, а також визначено особливості правового регулювання захисту права приватної власності фізичних осіб.

Здійснено комплексний аналіз еволюції інституту захисту права власності від класичного римського права до сучасного цивільного законодавства України з урахуванням умов воєнного стану; обґрунтовано адаптацію речово-правових способів захисту до нових викликів, пов'язаних із тимчасовою окупацією територій, знищенням майна та обмеженням доступу до нього, визначено вплив практики Верховного Суду на трансформацію стандартів доказування у справах про витребування майна, а також систематизовано сучасні підходи до захисту права власності з урахуванням стандартів ЄСПЛ в умовах збройної агресії.

Обґрунтовано цілісну концепцію цивільно-правового захисту права приватної власності в умовах воєнного стану як багаторівневої системи, що поєднує конституційні, цивільно-правові, процесуальні та міжнародні елементи. При цьому сформульовано підхід до розгляду механізму захисту права приватної власності крізь призму принципу стійкості правової системи в умовах надзвичайних обставин.

Доведено недоцільності збереження окремих положень статті 319 ЦК України, які дублюють конституційні приписи або мають надмірно абстрактний характер.

У дисертаційному дослідженні надано поняття превентивного захисту як окремого елементу механізму забезпечення права приватної власності фізичних осіб, що функціонує до моменту порушення та спрямований на недопущення негативних наслідків. У зв'язку з цим обґрунтовано доцільність кодифікаційного уточнення понять «охорона» і «захист» у цивільному законодавстві України з метою усунення правової невизначеності та забезпечення єдності судової практики.

Обґрунтовано комплексний підхід до розуміння форм цивільно-правового захисту права приватної власності крізь призму інтеграції національної судової практики та стандартів ЄСПЛ. Водночас, системно визначено співвідношення юрисдикційної форми захисту та цивільно-процесуальної форми як самостійних, але взаємопов'язаних правових категорій. Крім того, сформульовано підхід до оцінки ефективності форм захисту права приватної власності в умовах воєнного стану з урахуванням принципів законності, пропорційності та справедливого балансу.

Удосконалено наукові підходи до класифікації та систематизації способів захисту права приватної власності фізичних осіб шляхом визначення критеріїв їх диференціації залежно від характеру порушення (фактичне позбавлення, створення перешкод, оспорювання, правова невизначеність тощо), що обґрунтовує наявність таких способів захисту як: речово-правові, зобов'язально-правові, спеціальні, через поєднання історико-правового та функціонального критеріїв, теоретичного розуміння співвідношення віндикаційного та негативного позовів у контексті сучасної судової практики, а також підходи до визначення меж застосування принципу добросовісності набувача у спорах про визнання права власності.

В дисертаційному дослідженні також удосконалено визначення механізму цивільно-правового захисту права приватної власності як системно організованої сукупності нормативних, інституційних, процесуальних і гарантійних елементів в частині конкретизації таких випадків.

Дістало подальшого розвитку теза про теоретичне визначення принципу «справедливого балансу» як ключового критерію оцінки допустимості втручання держави у сферу здійснення та захисту права приватної власності фізичних осіб в частині конкретизації таких випадків.

Запропоновано комплексне бачення інтеграції національного механізму захисту права власності з міжнародними компенсаційними інструментами та реєстрами збитків у контексті збройної агресії. При цьому визначено особливості трансформації цивільно-правових способів захисту власності в умовах масового знищення майна та обмежень, пов'язаних із санкційною політикою.

В дисертаційному дослідженні зазначено, що до основних способів захисту права приватної власності фізичних осіб належать: визнання права власності; витребування майна з чужого незаконного володіння, у тому числі від добросовісного набувача; усунення перешкод у здійсненні права володіння, користування, розпорядження майном; вимоги про заборону дій, що порушують право власності, або вчинення дій для запобігання таким порушенням; визнання незаконними правових актів, що порушують права власника; повернення безпідставно набутого майна тощо.

Дістало подальшого розвитку концепція інтеграції міжнародних правозахисних стандартів у національне законодавство та практику судового захисту прав приватної власності фізичних осіб, що дозволяє формувати стабільну систему захисту приватної власності в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення.

Обґрунтовано необхідності збереження повного судового контролю за втручанням держави у право приватної власності навіть в умовах воєнного стану.

Зроблено висновок про доцільність створення спеціальних механізмів фіксації збитків, цифрових реєстрів та компенсаційних фондів для ефективного поновлення порушеного права приватної власності фізичних осіб.

Дістало подальшого розвитку теза про позитивні обов'язки держави щодо забезпечення ефективного відновлення права приватної власності фізичних осіб та компенсації збитків, враховуючи принцип пропорційності та справедливого балансу між суспільними інтересами та правами фізичної особи.

Встановлено, що захист суб'єктивного права власності не можна зводити виключно до судового реагування на його порушення. Він включає як реактивну фазу (звернення до суду або інших органів), так і превентивну фазу – реалізацію нормативних і фактичних механізмів, які унеможливають порушення ще до його настання. Охоронна та захисна функції у цій сфері тісно переплітаються, що потребує чіткого теоретичного та нормативного розмежування для уникнення плутанини у правозастосовній практиці.

Зазначено, що право на ефективний засіб юридичного захисту полягає не лише у формальному доступі до суду, а й у забезпеченні реального поновлення порушеного права, що передбачає: припинення його порушення або невизнання, запобігання подальшим порушенням, а в разі неможливості – виплату справедливої компенсації. При цьому ефективний засіб юридичного захисту має забезпечувати досягнення практичного результату у відновленні порушених прав або інтересів настільки повно, наскільки це можливо.

Встановлено, що право приватної власності в Україні є фундаментальним конституційним правом, захист якого гарантується як на національному, так і міжнародному рівнях. Його обмеження можливе виключно на підставі закону, з дотриманням принципів законності, пропорційності та за умови попереднього чи наступного повного відшкодування. Навіть в умовах правового режиму воєнного стану держава не позбавляється обов'язку дотримуватися принципів верховенства права, правової визначеності та недопущення свавільного втручання в майнові права особи.

Зазначено, що українське законодавство містить загальні норми про компенсацію за примусове відчуження або вилучення майна в умовах

воєнного стану, однак ці положення залишаються фрагментарними, недостатньо конкретизованими, а їх практична реалізація – ускладненою через відсутність ефективних процедур, чіткого порядку фіксації втрат, цифрових реєстрів, прозорих алгоритмів оцінки збитків і гарантій доступу до компенсації.

Акцентовано увагу на тому, що навіть в умовах надзвичайного чи воєнного стану, обмеження прав власності не може суперечити сутності цих прав. Аналогічно, практика ЄСПЛ визнає втручання у право власності допустимим лише за наявності правової підстави, легітимної мети, дотримання принципу пропорційності та ефективного механізму компенсації.

Зазначено, що правовий режим воєнного стану формує нові виклики, пов'язані з необхідністю балансування між забезпеченням національної безпеки та дотриманням фундаментальних прав і свобод людини. Крім того, воєнний стан створює правову ситуацію, за якої допускаються обмеження права власності. До таких заходів належать: реквізиція майна; примусове відчуження для потреб оборони; тимчасове обмеження користування; заморожування активів у межах санкційної політики.

Доведено необхідність у комплексному розмежуванні понять «правова охорона» та «правовий захист» права приватної власності фізичних осіб як самотійних, але взаємопов'язаних юридичних інструментів із визначенням їх функціонального та змістовного критеріїв відмежування. При цьому сформульовано науковий підхід до визначення моменту виникнення права на захист права власності не лише з факту порушення, а й з моменту створення реальної загрози або правової невизначеності щодо здійснення правомочностей власника з урахуванням практики Європейський суд з прав людини. Разом із тим, доведено, що відсутність превентивного (охоронного) механізму може розглядатися як самотійне порушення права власності відповідно до стандартів, сформульованих у рішеннях ЄСПЛ. У зв'язку з чим запропоновано концептуальну модель захисту права приватної власності фізичних осіб в умовах воєнного стану як поєднання конституційних

гарантій, цивільно-правових способів захисту та спеціальних компенсаційних механізмів.

Зроблено висновок, що удосконалення механізмів захисту права приватної власності фізичних осіб вимагає не лише адаптації до європейських стандартів, але й оновлення внутрішньої правової доктрини, яка повинна враховувати комплексність правового регулювання, багаторівневість загроз та динаміку розвитку сучасного цивільного обігу.

Акцентовано увагу на тому, що в умовах воєнного стану інститут захисту права власності демонструє здатність до адаптації, зберігаючи фундаментальний принцип непорушності права власності, його судовий захист та гарантії справедливого відшкодування. Це свідчить про поступальний розвиток цивілістичної доктрини та зміцнення європейських стандартів захисту майнових прав у національній правовій системі.

Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення чинного цивільного законодавства України у сфері здійснення та захисту права приватної власності фізичних осіб.

Ключові слова: цивільне право, цивільне законодавство, цивільні правовідносини, речові права, право власності, право приватної власності, власність, майно, здійснення права приватної власності, цивільно-правовий захист, захист права власності, фізичні особи.

SUMMARY

Boichenko R.S. Exercise and Protection of the Right of Private Ownership by Natural Persons. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Dissertation submitted for the degree of Doctor of Philosophy in speciality 081 – Law (field of knowledge 08 – Law). – National University «Odesa Law Academy», Odesa, 2026.

The dissertation constitutes the first comprehensive specialized study in Ukrainian civil law doctrine of the theoretical and practical aspects of the exercise and protection of the right of private ownership of natural persons under the legislation of Ukraine.

The dissertation defines the research methodology and provides a review of the literature on the subject of the doctoral study. The formation and development of legislation concerning the exercise and protection of the right of private ownership of natural persons is examined, including with regard to the recodification (revision) of Ukrainian civil legislation and the legal regime of martial law. It is concluded that the conceptual foundations of property rights protection, formed within Roman private law, have been preserved and have undergone evolutionary development in contemporary Ukrainian legislation. In this context, Ukraine, as a member of the Romano-Germanic legal family, has retained the classical model of real actions (*actiones in rem*) while substantially expanding the instruments of protection through general, special, and international legal mechanisms.

The dissertation provides a general characteristics of the concept and legal nature of the right of private ownership of natural persons under the legislation of Ukraine. It is noted that the right of ownership is traditionally recognised as one of the most fundamental natural and inalienable human rights, of cardinal importance in both the private-law and public-law dimensions. Accordingly, ensuring effective and efficient protection of the rights of all subjects of ownership rights is regarded as one of the key objectives of every law-governed, democratic, and socially

oriented state. The dissertation also examines the concept and classification of the rights of natural persons in the sphere of private ownership that require civil-law protection.

The particular features of the exercise by natural persons of the right of private ownership under Ukrainian legislation are analysed. It is noted that the exercise of the right of private ownership is traditionally understood as the totality of acts (both active and passive) performed by the owner in order to realise the entitlements of possession, use, disposition, and other rights comprising the content of the subjective right of private ownership. Such acts are directed at utilising the property concerned for the purpose of satisfying the lawful needs and interests of the owner.

A comprehensive definition of the right of use of property is formulated as a legally guaranteed and judicially protected entitlement to extract the useful properties of a thing, including the functional exploitation of property, having regard to the principles of proportionality and the balance of private and public interests.

A definition of the right of a natural person to possession of property is proposed as a state-guaranteed ownership entitlement comprising the ability to physically retain things within the sphere of one's own economic activity on the basis of lawful grounds; a multi-tiered model of protection of the right of private ownership is also systematised as a unity of normative guarantees, substantive-law methods, procedural mechanisms, and international standards for assessing the admissibility of state interference.

It is established that the exercise of the right of private ownership is to be understood as the totality of measures (active or passive acts) of the owner directed at the realisation of the entitlements of possession, use, disposition, and other constituent elements of the subjective right of ownership in relation to his or her property for the purpose of satisfying lawful needs and interests. The foundational content of the right of ownership comprises the entitlements of possession, use, and disposition. This enumeration is not, however, exhaustive and may be

supplemented by further entitlements; accordingly, the right of ownership is not confined to the traditional “triad” of entitlements of possession, use, and disposition of property, but constitutes a considerably broader and more multifaceted legal phenomenon.

It is concluded that the particular features of the exercise and protection of the right of private ownership of natural persons may depend upon: 1) the legal status of the natural person (for example, spouses, young children, minors, persons lacking legal capacity, military personnel, and so forth); 2) the object of the right of private ownership itself (for example, immovable property, movable property, objects of unfinished construction, property rights, and so forth); 3) the presence or absence of martial law, and so forth.

The forms and methods of protection of the right of private ownership of natural persons under Ukrainian legislation are examined, and the particular features of the legal regulation of such protection are determined.

A comprehensive analysis of the evolution of the institution of property rights protection from classical Roman law to contemporary civil legislation of Ukraine, taking into account the conditions of martial law, is conducted; the adaptation of property-law methods of protection to the new challenges associated with the temporary occupation of territories, destruction of property, and restriction of access thereto is substantiated; the influence of Supreme Court practice on the transformation of evidentiary standards in cases concerning the recovery of property is determined; and contemporary approaches to the protection of the right of ownership are systematised in light of the standards of the European Court of Human Rights (ECHR) in the context of armed aggression.

It is substantiated that civil-law protection of the right of private ownership under martial law constitutes a holistic multi-tiered system combining constitutional, civil-law, procedural, and international elements. An approach to examining the mechanism of protection of the right of private ownership through the prism of the principle of resilience of the legal system under extraordinary circumstances is formulated.

It is demonstrated that the retention of certain provisions of Article 319 of the Civil Code of Ukraine that duplicate constitutional prescriptions or are excessively abstract in character is inadvisable.

The dissertation provides a definition of preventive protection as a distinct element of the mechanism for securing the right of private ownership of natural persons, which operates prior to any infringement and is directed at preventing adverse consequences. In this connection, it is substantiated that it is expedient to introduce codificatory clarification of the concepts of “legal safeguarding” and “legal protection” in Ukrainian civil legislation with a view to eliminating legal uncertainty and ensuring uniformity of judicial practice.

A comprehensive approach to understanding the forms of civil-law protection of the right of private ownership through the prism of the integration of national judicial practice and ECHR standards is substantiated. The systemic relationship between the jurisdictional form of protection and the civil-procedural form as independent yet interrelated legal categories is defined. Furthermore, an approach to evaluating the effectiveness of the forms of protection of the right of private ownership under martial law, taking into account the principles of legality, proportionality, and fair balance, is formulated.

Scientific approaches to the classification and systematisation of the methods of protection of the right of private ownership of natural persons are refined through the determination of criteria for their differentiation depending upon the nature of the infringement (actual deprivation, creation of obstacles, contestation, legal uncertainty, and so forth), which substantiates the existence of such methods of protection as: property-law methods, obligation-law methods, and special methods, by combining historical-legal and functional criteria, a theoretical understanding of the relationship between the vindication claim and the negatory claim in the context of contemporary judicial practice, and approaches to determining the limits of application of the principle of good faith of the acquirer in disputes concerning the recognition of the right of ownership.

The dissertation also refines the definition of the mechanism of civil-law protection of the right of private ownership as a systemically organised totality of normative, institutional, procedural, and guarantee elements in the part concerning the specification of such cases.

Further development is given to the thesis concerning the theoretical definition of the principle of “fair balance” as the key criterion for assessing the admissibility of state interference in the sphere of the exercise and protection of the right of private ownership of natural persons in the part concerning the specification of such cases.

A comprehensive vision of the integration of the national mechanism of property rights protection with international compensation instruments and damage registers in the context of armed aggression is proposed. The particular features of the transformation of civil-law methods of property protection under conditions of mass destruction of property and restrictions associated with sanctions policy are also determined.

The dissertation notes that the principal methods of protection of the right of private ownership of natural persons include: recognition of the right of ownership; recovery of property from another's unlawful possession, including from a bona fide acquirer; elimination of obstacles to the exercise of the right of possession, use, and disposition of property; claims for the prohibition of acts infringing the right of ownership, or for the performance of acts to prevent such infringements; recognition of the unlawfulness of legal acts that infringe the rights of the owner; restitution of property acquired without legal basis, and so forth.

Further development is given to the concept of integration of international human rights standards into national legislation and judicial protection practice in the sphere of private ownership rights of natural persons, which enables the formation of a stable system of private ownership protection under martial law and in the context of post-war reconstruction.

The necessity of maintaining full judicial control over state interference in the right of private ownership, even under conditions of martial law, is substantiated.

It is concluded that it is expedient to establish special mechanisms for recording losses, digital registers, and compensation funds for the effective restoration of the violated right of private ownership of natural persons.

Further development is given to the thesis concerning the positive obligations of the state with regard to ensuring effective restoration of the right of private ownership of natural persons and compensation of losses, having regard to the principle of proportionality and the fair balance between public interests and the rights of the individual.

It is established that the protection of the subjective right of ownership cannot be reduced solely to judicial response to its infringement. It encompasses both the reactive phase (recourse to a court or other competent bodies) and the preventive phase — the implementation of normative and factual mechanisms that preclude infringement before it occurs. The protective (safeguarding) and defensive functions in this sphere are closely intertwined, necessitating clear theoretical and normative demarcation in order to avoid confusion in law-enforcement practice.

It is noted that the right to an effective legal remedy consists not merely in formal access to a court, but also in ensuring the genuine restoration of the violated right, which entails: the cessation of its infringement or non-recognition, the prevention of further infringements, and, where this is not possible, the payment of just compensation. An effective legal remedy must ensure the achievement of a practical result in the restoration of violated rights or interests as fully as possible.

It is established that the right of private ownership in Ukraine is a fundamental constitutional right, the protection of which is guaranteed at both the national and international levels. Its limitation is permissible exclusively on the basis of law, in compliance with the principles of legality and proportionality, and subject to prior or subsequent full compensation. Even under the legal regime of

martial law, the state is not relieved of its obligation to observe the principles of the rule of law, legal certainty, and the prohibition of arbitrary interference with the property rights of individuals.

It is noted that Ukrainian legislation contains general provisions concerning compensation for the compulsory alienation or seizure of property under martial law; however, these provisions remain fragmentary and insufficiently specified, and their practical implementation is complicated by the absence of effective procedures, a clear procedure for recording losses, digital registers, transparent algorithms for assessing damage, and guarantees of access to compensation.

Emphasis is placed upon the fact that even under a state of emergency or martial law, restrictions upon property rights may not contradict the very essence of those rights. Similarly, the case-law of the ECHR recognises interference with the right of ownership as admissible only where there exists a legal basis, a legitimate aim, compliance with the principle of proportionality, and an effective mechanism of compensation.

It is noted that the legal regime of martial law generates new challenges associated with the necessity of balancing the imperatives of national security against the observance of fundamental human rights and freedoms. Furthermore, martial law creates a legal situation in which certain limitations upon the right of ownership are permissible. Such measures include: requisition of property; compulsory alienation for defence needs; temporary restriction of use; and the freezing of assets within the framework of sanctions policy.

The necessity of a comprehensive demarcation of the concepts of “legal safeguarding” and “legal protection” of the right of private ownership of natural persons as independent yet interrelated legal instruments, with the determination of their functional and substantive criteria of differentiation, is demonstrated. A scientific approach to determining the moment of the arising of the right to protection of the right of ownership not only from the fact of infringement, but also from the moment of the creation of a real threat or legal uncertainty with respect to the exercise of the owner's entitlements, taking into account the case-law of the

European Court of Human Rights, is formulated. At the same time, it is demonstrated that the absence of a preventive (safeguarding) mechanism may be regarded as an independent violation of the right of ownership in accordance with the standards articulated in the judgments of the ECHR. In this connection, a conceptual model of the protection of the right of private ownership of natural persons under martial law is proposed as a combination of constitutional guarantees, civil-law methods of protection, and special compensation mechanisms.

It is concluded that the improvement of the mechanisms of protection of the right of private ownership of natural persons requires not only adaptation to European standards, but also the renewal of internal legal doctrine, which must take into account the complexity of legal regulation, the multi-tiered nature of threats, and the dynamics of the development of contemporary civil turnover.

Emphasis is placed upon the fact that, under conditions of martial law, the institution of property rights protection demonstrates the capacity for adaptation, preserving the fundamental principle of the inviolability of the right of ownership, its judicial protection, and guarantees of fair compensation. This attests to the progressive development of civil-law doctrine and the consolidation of European standards of property rights protection within the national legal system.

Proposals are formulated concerning the improvement of the current civil legislation of Ukraine in the sphere of the exercise and protection of the right of private ownership of natural persons.

Key words: civil law, civil legislation, civil legal relations, property rights (rights in rem), right of ownership, right of private ownership, ownership, property, exercise of the right of private ownership, civil-law protection, protection of the right of ownership, natural persons

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Бойченко Р. Окремі аспекти здійснення права приватної власності в Україні. *Юридичний вісник*. 2024. № 6. С. 210-217. URL : <https://doi.org/10.32782/yuv.v6.2024.23>

2. Бойченко Р.С. Актуальні питання захисту права приватної власності фізичних осіб за законодавством України. *Правові новели*. 2025. № 25. С. 321-329. URL: https://www.legalnovels.in.ua/journal/25_2025/43.pdf

3. Бойченко Р.С. Деякі питання захисту права приватної власності в Україні в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 7. С. 320-324 URL: https://lsej.org.ua/7_2025/74.pdf

4. Бойченко Р.С. Способи захисту права приватної власності фізичних осіб за законодавством України та країн ЄС. *Право і суспільство*. 2025. № 3. Том 2. С. 462-469 URL : https://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2025/3_2025/part_2/65.pdf

наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Boichenko R. S. Legal regulation of private property rights under martial law. *Advances in law: the view of domestic and foreign scholars* : International scientific conference (October 3–4, 2024. Riga, the Republic of Latvia). Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2024. P. 279-282. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-493-1-70>

6. Бойченко Р.С. До питання здійснення і захисту права приватної власності в умовах гібридної війни. *Європейські орієнтири України: нові виміри у воєнний час* : матеріали Міжнар. наук-практ. конф. (м. Одеса, 16 трав. 2025 р.) за заг.ред.: С.В. Ківалов. Одеса : Фенікс, 2025. Т.2. С.82-84. URL : <https://dspace.onua.edu.ua/items/7f5fce06-fd9e-4299-b942-aa4608bbe0be>

7. Бойченко Р.С. Деякі питання правового регулювання захисту права приватної власності в умовах воєнного стану. *Римське право і сучасність: гібридна війна і права особи* : матеріали Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 19 трав. 2025 р.). Одеса : Фенікс, 2025. С. 91-95. URL : <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/23d794ff-a862-402a-a541-a953647126af/content>

8. Бойченко Р.С. Правове регулювання права приватної власності фізичних осіб в умовах воєнного стану. *Права людини та публічне врядування* : матеріали VIII Міжнар. правничого форуму (м. Чернівці, 30 трав. 2025 р.). Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 587-589. URL : <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/390/14832/36624-1>

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ ЗА ТЕМОЮ ТА ВИБІР НАПРЯМІВ ДОСЛІДЖЕННЯ	19
1.1. Огляд літератури за темою дисертаційного дослідження	19
1.2. Становлення та розвиток законодавства щодо здійснення та захисту права приватної власності фізичних осіб за законодавством України	35
1.3. Формування концепції здійснення та захисту права приватної власності фізичних осіб в Україні.....	45
РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗДІЙСНЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ПРАВА ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ ФІЗИЧНИХ ОСІБ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ.....	60
2.1. Поняття та правова природа цивільно-правового захисту права приватної власності фізичних осіб	60
2.2. Поняття та класифікація прав в сфері приватної власності фізичних осіб, які потребують цивільно-правового захисту	88
2.3. Особливості здійснення фізичними особами права приватної власності за законодавством України	107
РОЗДІЛ 3. ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ ФОРМИ ТА СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВА ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ	126
3.1. Форми цивільно-правового захисту права приватної власності за законодавством України	126
3.2. Поняття та система цивільно-правових способів захисту права приватної власності за законодавством України.....	145
3.3. Особливості правового регулювання захисту права приватної власності фізичних осіб.....	164
ВИСНОВКИ.....	174
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	182
ДОДАТКИ	206

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Тема дисертаційного дослідження «Здійснення та захист права приватної власності фізичних осіб» є одним з актуальних напрямків розвитку інституту захисту права приватної власності у контексті його вивчення як невід’ємного інституту галузі цивільного та міжнародного права прав людини, з одного боку, та як фактору вдосконалення національного інституту права приватної власності з іншого.

Право власності традиційно визнається одним із найважливіших природних і невід’ємних прав людини, що має фундаментальне значення як у приватноправовій, так і в публічно-правовій площині. Відтак забезпечення ефективного та дієвого захисту прав усіх суб’єктів права власності розглядається як одне з ключових завдань кожної правової, демократичної та соціально орієнтованої держави. У цьому контексті варто підкреслити, що система відносин власності має всеосяжний характер, оскільки пронизує всі сфери економічної взаємодії, формуючи основу економічного устрою суспільства.

Загальноприйняте уявлення про розвиток даного інституту часто окреслюється визнанням винятковості національного регулювання сфери майнових відносин фізичних осіб. Загалом це логічно пояснюється переважанням приватноправових засад в інституті права приватної власності, спрямованістю його предмету на приватні майнові відносини фізичних осіб. Дослідження ж питань регулювання здійснення та захисту права приватної власності у національному праві як окремого інституту набуває все більшої актуальності у зв’язку зі збільшенням практичної значущості як міжнародного принципу поваги та дотримання прав людини та основних свобод міжнародним співтовариством держав у цілому, так і національному. При цьому, як описується в роботі, право приватної власності пройшло складний шлях від визнання його як одного з фундаментальних,

«природних» прав людини до його становлення як інституту галузі цивільного права України, цивільного права країн ЄС та міжнародного права прав людини, забезпеченого міжнародними механізмами захисту прав людини тощо.

Основною концепцією виступає недостатнє врегулювання питань щодо здійснення та захисту права приватної власності з урахуванням сучасних подій в Україні та механізмів міжнародного права, що потребує при визначенні здійснення та захисту права приватної власності фізичних осіб як правового інституту, знаходити дієві важелі в ході вироблення текстів норм про право приватної власності.

Крім того, в умовах постійного розвитку майнових відносин, що регулюються українським цивільним правом, не менш значущими та актуальними стають питання співвідношення міжнародного та національного права у сфері здійснення та захисту права приватної власності фізичних осіб, а також проблеми та шляхи вдосконалення українського законодавства у сфері здійснення та захисту права приватної власності фізичних осіб з урахуванням позитивного досвіду країн ЄС.

З урахуванням публічного характеру інституту захисту права приватної власності, що розглядається, видається, що розвиток досліджуваної теми знаходиться в динаміці, що характеризується постійним оновленням комплексу рішень і постанов судових органів, як українських так і ЄСПЛ, у сфері здійснення та захисту права приватної власності фізичних осіб, що зумовлено, у свою чергу, зростаючою кількістю звернень фізичних осіб до зазначених судових установ за захистом свого права приватної власності. Таким чином, існуючий умовний кордон, що відокремлює право приватної власності від його міжнародної публічно-правової складової, поступово відкриває нові можливості для захисту фізичними особами свого права приватної власності нарівні з іншими правами, проголошеними та гарантованими чинним законодавством України.

Особливої актуальності темі дисертаційного дослідження додає той факт, що в Україні триває процес рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства, що передбачає особливі зміни в сфері як речових прав взагалі, так і права приватної власності фізичних осіб зокрема.

Крім того, виникає низка важливих теоретичних і прикладних проблем, пов'язаних із захистом права приватної власності фізичних осіб у період воєнного стану, зокрема: визначення меж допустимого втручання держави у сферу приватної власності; правова природа та умови реалізації публічного інтересу в конфлікті з приватними правами; особливості виникнення та реалізації цивільно-правових зобов'язань у контексті обмежень і пошкодження майна; гарантії відновлення порушеного права та забезпечення справедливого відшкодування. Зважаючи на важливість забезпечення балансу між публічним інтересом та індивідуальними правами в умовах надзвичайної правової ситуації, питання здійснення та захисту права власності фізичних осіб у період воєнного стану набуває особливої актуальності. Вона потребує глибокого науково-правового аналізу та розробки ефективних механізмів нормативного та судового захисту майнових прав.

Таким чином, дослідження питань здійснення та захисту права приватної власності фізичних осіб має для цивілістичної науки як фундаментальне, так і прикладне значення, водночас збагачуючи новими знаннями юридичну думку загалом.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є формування комплексної наукової уяви та характеристика законодавства щодо здійснення та захисту права приватної власності фізичних осіб, вирішення основних теоретичних та практичних проблем, що виникають у зв'язку зі здійсненням та захистом права приватної власності фізичних осіб, а також вдосконалення чинного цивільного законодавства в цій сфері.

З урахуванням зазначеної мети поставлено такі завдання дослідження:

- провести аналіз та огляд літератури за темою дослідження та обрати напрями дослідження;
- визначити особливості розвитку законодавства України щодо здійснення та захисту права приватної власності фізичних осіб;
- визначити поняття та правову природу захисту права приватної власності фізичних осіб за законодавством України;
- розкрити поняття та класифікацію прав фізичних осіб в сфері приватної власності, які потребують цивільно-правового захисту;
- проаналізувати особливості здійснення фізичними особами права приватної власності за законодавством України;
- дослідити форми та способи захисту права приватної власності фізичних осіб за законодавством України;
- визначити особливості правового регулювання захисту права приватної власності фізичних осіб;
- сформулювати наукові висновки та пропозиції щодо удосконалення нормативно-правового регулювання здійснення та захисту права приватної власності фізичних осіб за законодавством України.

Об'єктом дослідження є цивільні правовідносини, що виникають у сфері здійснення та захисту права приватної власності фізичних осіб за законодавством України.

Предметом дослідження є здійснення та захист права приватної власності фізичних осіб.

Стан наукової розробленості теми характеризується наявністю комплексних досліджень вітчизняних та зарубіжних авторів у галузі захисту прав людини, у тому числі права приватної власності фізичних осіб. Численні наукові роботи присвячені дослідженню права власності, його змісту та механізмів захисту. Серед найвідоміших авторів слід зазначити:

Теоретичну основу дисертації склали наукові дослідження склади праці науковців: Г.В. Анікіної, І. В. Бандурки, А. С. Бикова, С. М. Бервено, С.Б. Булеци, І. М. Волкової, О. В. Воронова, Н. В. Вороніної, М.К. Галянтича,

Н.Ю. Голубєвої, В. О. Горошко, С. Д. Гринько, І.В. Давидової, О. В. Дзери, Л.В. Діденко, Д. В. Жекова, І. В. Жилінкової, В. М. Жука, О. Л. Зайцевої, В.М. Зубаря, В. М. Ілюченка, І.Р. Калаура, Л. В. Козловської, Ж. В. Копилової, В. А. Кройтора, О. Є. Кухарева, Р. А. Майданика, А. М. Маковецького, В. В. Малютяка, К. Г. Некіт, О. Б. Ольшанецької, Ю. М. Осадчої, В. Н. Петриної, О. І. Сафончик, С. О. Сліпченка, І. А. Спасибо, І. В. Спасибо-Фатєєвої, О. В. Старцева, О. С. Стаценко, Р. О. Стефанчука, Л. М. Тимченка, О. Є. Харитонова, О. І. Харитонової, С. І. Шимон та інших.

Проблеми здійснення та захисту права приватної власності були предметом досліджень багатьох дисертаційних робіт, присвячених різним питанням утримання та захисту права власності, теоретичним та практичним аспектам дії різних механізмів захисту права, співвідношення міжнародного та національного інститутів права власності.

У деяких дисертаційних дослідженнях робиться, наприклад, акцент на захисті права власності в рамках Ради Європи та співвідношенні європейського та національного інститутів права власності.

У цих роботах право власності розглянуто як інститут міжнародного приватного права, забезпечений регіональними механізмами захисту, наданими, зокрема, Європейським Судом з прав людини. І, як елементи суб'єктивного права, докладно досліджуються об'єкти, суб'єкти та зміст міжнародного та національного інститутів права власності, проводиться їх порівняльний аналіз.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження відповідає плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного права «Проблеми реалізації і захисту цивільних прав та інтересів з погляду антропологічного підходу в цифрову еру» на 2021-2025 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Правове та соціальне життя України у людині центристському вимірі в цифрову еру» (державний реєстраційний номер 0122U000266) та плану науково-дослідної роботи

кафедри приватного права «Проблеми захисту прав приватної особи в умовах війни та відбудови країни» на 2026-2030 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Соціально-політична стабільність в період воєнних та поствоєнних трансформацій: правові, економічні, гуманітарні, інноваційно-технічні можливості в цифрову еру» (державний реєстраційний номер 0126U000107).

Методи дослідження. Методи дослідження які використовувалися під час здійснення дисертаційного дослідження, обрані відповідно до мети і завдань дослідження, з урахуванням його об'єкта та предмета. Методологічна база дисертації складається із системи взаємопов'язаних загальнонаукових та спеціалізованих методів наукового дослідження. Використання цієї системи гарантує надійність отриманих знань та вирішення поставлених завдань і цілей дослідження. Зокрема застосовано загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, які у сукупності були використанні для з'ясування сутності та особливостей захисту права приватної власності фізичних осіб за законодавством України.

Під час дослідження використовувались наступні методи, такі як: історико-правовий, порівняльно-правовий, системно-структурний, аналітико-синтетичний, логіко-юридичний та інші.

Зокрема, застосовано загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, які в сукупності були використанні для з'ясування сутності та особливостей цивільних відносин із здійснення та захисту права приватної власності фізичних осіб.

Під час дослідження використовувались наступні методи, такі як: історико-правовий, порівняльно-правовий, системно-структурний, аналітико-синтетичний, логіко-юридичний та інші.

Зокрема, використовуючи діалектичний метод дослідження застосовано принципи ретроспективного (історичного) аналізу, цілісного пізнання та принципу вибірконості. У дисертації проблематика інституту здійснення та захисту права приватної власності фізичних осіб за

законодавством України та країн ЄС досліджується з позицій та на основі аналізу процесів взаємного переходу між абсолютними і відносними правовідносинами (розділ 1).

Звертається увага на те, що дослідження, які проводились протягом становлення самостійності України, у частині огляду питань щодо здійснення та захисту права приватної власності фізичних осіб та нормативного регулювання захисту таких прав, в основному стосувались загальних питань речового права, права власності, захисту права власності, цивільних відносин щодо набуття та припинення права власності. У таких дослідженнях питання приватної власності фізичних осіб та захисту права приватної власності фізичних осіб розглядались частково.

Як вказує аналіз юридичних джерел, починаючи з 1991 року по 2025 рік, комплексного монографічного дослідження інституту здійснення та захисту права приватної власності фізичних осіб в Україні не проводилось.

Використання методів дослідження, таких як логічний з одночасним використанням історичного, дозволить структуровано та систематизовано здійснити аналіз взаємозалежності змін, а також практичних результатів розвитку інституту здійснення та захисту права приватної власності фізичних осіб в Україні (підрозділи 1.2, 1.3).

Проводячи відповідний аналіз у рамках дослідження, слід гуртуватись на визначенні послідовно-логічних процесів у галузі нормативно-правового регулювання здійснення та захисту права приватної власності фізичних осіб за законодавством України та зарубіжних країн з відповідною інтерпретацією отриманих, за результатами дослідження, наукових висновків та результатів (розділи 2, 3). У зв'язку із зазначеним особливу увагу слід приділити дослідженню саме розвитку (досвіду, подій, фактів тощо), що надасть змогу, на підставі проведеного аналізу та дослідження, дійти до певних висновків щодо хронологічної послідовності розвитку інституту здійснення та захисту права приватної власності фізичних осіб (підрозділи 1.2, 1.3).

Порівняльно-правовий метод використаний для досягнення мети з'ясування моделі правового регулювання здійснення та захисту права приватної власності фізичних осіб за законодавством України та країн ЄС, а також механізми здійснення такого захисту у різних галузях права (цивільне, договірне, тощо) та правових системах деяких зарубіжних країн (розділ 2, розділ 3).

Системно-структурний метод застосовувався при визначенні поняття та класифікації прав фізичних осіб в сфері приватної власності, які підлягають цивільно-правовому захисту (підрозділ 2.2), здійснення права приватної власності фізичними особами (підрозділ 2.3), форм та способів захисту права приватної власності фізичних осіб (підрозділи 3.1, 3.2). Разом з тим, застосовуючи логіко-юридичний метод, дало можливість здійснити аналіз змісту норм чинного законодавства України та країн ЄС, які закріплюють особливості та правові наслідки захисту права приватної власності фізичних осіб (підрозділ 3.3).

Використовуючи метод теоретико-правового моделювання, було сформульовано відповідні пропозиції щодо вдосконалення цивільного законодавства стосовно здійснення та захисту права приватної власності фізичних осіб з урахування міжнародного досвіду, зокрема досвіду країн ЄС у здійсненні цивільно-правового захисту права приватної власності. Об'єктивність висновків дисертаційного дослідження досягнута за рахунок застосування комплексного міжгалузевого підходу до вивчення правових явищ.

Таким чином, зважаючи на викладене вище, загальнонауковий діалектичний метод, передбачає об'єктивність та всебічність пізнання досліджуваних явищ. Водночас, спеціальні методи дослідження: комплексний, системний, історичний, порівняльно-правовий, формально-логічний та інші методи пізнання, дозволили дослідити захист права приватної власності фізичних осіб всебічно, об'єктивно, цілісно і зробити узагальнюючі висновки.

Теоретичну основу дослідження складають наукові праці українських і зарубіжних учених із загальнотеоретичної юриспруденції, філософії, цивільного права, інших галузей системи права України.

Нормативну основу дослідження становлять: Конституція України, Цивільний кодекс України (далі – ЦК України), Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПК України) та інші нормативно-правові акти України і деяких країн ЄС.

Емпіричну базу дослідження становлять рішення судів, розміщені в Єдиному реєстрі судових рішень по справах щодо захисту права приватної власності фізичних осіб, ухвали та постанови Верховного Суду та рішення Європейського суду по правах людини.

Проведене дослідження ґрунтується на аналітичних та статистичних матеріалах, що стосуються захисту права приватної власності фізичних осіб та безпосередньо пов'язаних з ними цивільними відносинами, з урахуванням специфіки їх цивільно-правового регулювання, і матеріалів судової практики.

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що проведено перше у вітчизняній цивільно-правовій науці системне, комплексне дослідження інституту здійснення та захисту прав приватної власності фізичних осіб за законодавством України, а також питань щодо вдосконалення цивільного права України з урахуванням досвіду країн ЄС та сучасних реалій. На основі дослідження було обґрунтовано нові наукові положення та розроблено пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання у вказаній сфері.

Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження підтверджується наступними висновками, рекомендаціями і пропозиціями:

Уперше:

- здійснено комплексний аналіз еволюції інституту власності, у тому числі здійснення та захисту права власності від класичного римського права до сучасного цивільного законодавства України з урахуванням умов воєнного стану. У зв'язку з чим зроблено висновок про спадкоємність

концептуальних засад захисту права власності, сформованих у римському приватному праві, та їх еволюційний розвиток у сучасному законодавстві України. При цьому Україна, належачи до романо-германської правової сім'ї, зберегла класичну модель речово-правових позовів, водночас суттєво розширивши інструментарій захисту через загальні, спеціальні та міжнародно-правові механізми;

- сформульовано комплексне визначення права користування майном як гарантованої законом і забезпеченої механізмами юридичного захисту можливості видобувати корисні властивості речі, в тому числі функціональної експлуатації майна, з урахуванням принципів пропорційності та балансу приватних і публічних інтересів;

- встановлено, що на здійснення права приватної власності фізичними особами впливають наступні фактори: 1) обсяг дієздатності (малолітні особи, неповнолітні особи, недієздатні та фізичні особи, дієздатність яких обмежена у встановленому законом порядку); 2) перебування у шлюбі (подружжя); 3) наявність чи відсутність воєнного стану; 4) наявність певного статусу (наприклад, військовослужбовці, іноземці, внутрішньо переміщені особи тощо); 5) особливості об'єкта (рухоме майно, нерухоме майно, цінні папери, віртуальні активи тощо); 6) перебування майна в особистій чи спільній власності фізичних осіб тощо;

- запропоновано ускладнити процедуру передачі майна одним із подружжя без згоди іншого з подружжя за правочинами, які на даний час не вимагають безпосередньої згоди іншого з подружжя. Зазначене обумовлено тим, що укладання певних правочинів одним з подружжя (наприклад, зняття автомобіля з державної реєстрації, передача майнових прав на квартиру в новобудові тощо) фактично може призвести до порушення права власності іншого з подружжя, адже в такому випадку інший з подружжя може навіть не знати про вже укладений правочин іншим з подружжя. У зв'язку з чим пропонується таку згоду підтверджувати особисто, в письмовій формі або за допомогою кваліфікованого електронного підпису;

- встановлено, що межі здійснення суб'єктивного права приватної власності фізичних осіб здебільшого встановлюються законодавством, проте можливі й добровільні обмеження, які власник запроваджує для себе внаслідок власних волевих рішень. При цьому стосовно нерухомого майна власник зазнає більше обмежень порівняно з рухомим майном, що обумовлено тим, що реалізація права власності на нерухомість значно частіше перетинається з правами та законними інтересами інших осіб і суспільства загалом;

- порушення прав фізичних осіб в сфері права приватної власності може відбуватись в: 1) адміністративній сфері (наприклад отримання дозвільних документів, реєстрації прав на майно тощо); 2) договірній сфері (при невиконанні чи неналежному виконанні договірних зобов'язань, що порушують право власності); 3) в сфері реалізації повноважень власника щодо володіння, користування та розпорядження майном тощо;

- надано поняття превентивного захисту як окремого елементу механізму забезпечення права приватної власності фізичних осіб, що функціонує до моменту порушення та спрямований на недопущення негативних наслідків. При цьому превентивний захист розглядається як самостійний вид захисту права приватної власності фізичних осіб, а не як різновид негативного позову, і має на меті саме запобігання шкоді або втручанням, а не відшкодування збитків;

- обґрунтовано адаптацію речово-правових способів захисту права приватної власності фізичних осіб до нових викликів, пов'язаних із тимчасовою окупацією територій, знищенням майна та обмеженням доступу до нього. Так, окрім традиційних речово-правових способів захисту права приватної власності фізичних осіб, можна віднести: 1) компенсація за пошкоджене майно. У зв'язку з чим зроблено висновок про доцільність розширення сфери компенсації за пошкоджене майно не лише на житловий фонд, а й на інше майно нежитлового призначення (наприклад, комерційне, сільськогосподарське тощо) за умови, що зазначене майно належить на праві

приватної власності фізичним особам; 2) можливість безоплатного отримання тимчасового житла або земельних ділянок для здійснення індивідуального будівництва та/або податкових пільг для фізичних осіб, майно яких було знищено або пошкоджено;

- з метою захисту права власності фізичних осіб, майно яких постраждало внаслідок збройної агресії, доцільним є створення державного компенсаційного фонду для покриття втрат власності фізичних осіб, спричинених обмеженням доступу до майна або його втратою внаслідок бойових дій, навіть за відсутності формального акту відчуження;

- обґрунтовано концепцію цивільно-правового захисту права приватної власності фізичних осіб як у мирний час, так і в умовах воєнного стану як багаторівневої системи, що поєднує конституційні, цивільно-правові, процесуальні та міжнародні елементи. При цьому сформульовано підхід до розгляду механізму захисту права приватної власності крізь призму принципу стійкості правової системи в умовах надзвичайних обставин;

- зроблено висновок, що удосконалення механізмів захисту права приватної власності фізичних осіб вимагає не лише адаптації до європейських стандартів, але й оновлення внутрішньої правової доктрини, яка повинна враховувати комплексність правового регулювання, багаторівневість загроз та динаміку розвитку сучасного цивільного обігу;

- доведено недоцільність збереження окремих положень статті 319 ЦК України, які дублюють конституційні приписи або мають надмірно абстрактний характер;

Удосконалено:

- наукові підходи до класифікації та систематизації способів захисту права приватної власності фізичних осіб шляхом визначення критеріїв їх диференціації залежно від характеру порушення (фактичне позбавлення, створення перешкод, оспорювання, правова невизначеність тощо), що обґрунтовує наявність таких способів захисту як: речово-правові, зобов'язально-правові, спеціальні, через поєднання правового та

функціонального критеріїв, теоретичного розуміння співвідношення віндикаційного та негаторного позовів у контексті сучасної судової практики, та підходи до визначення меж застосування принципу добросовісності набувача у спорах про визнання права власності;

- підхід до тлумачення принципу пропорційності втручання держави у право власності в умовах воєнного стану з урахуванням практики Конституційного Суду України, Верховного Суду та стандартів Європейського суду з прав людини;

- теза про визначення механізму цивільно-правового захисту права приватної власності як системно організованої сукупності нормативних, інституційних, процесуальних і гарантійних елементів в частині конкретизації таких випадків;

Дістало подальшого розвитку:

- теза про теоретичне визначення принципу «справедливого балансу» як ключового критерію оцінки допустимості втручання держави у сферу здійснення та захисту права приватної власності фізичних осіб в частині конкретизації таких випадків;

- теза про доцільність створення спеціальних механізмів фіксації збитків, цифрових реєстрів та компенсаційних фондів для ефективного поновлення порушеного права приватної власності фізичних осіб;

- теза про позитивні обов'язки держави щодо забезпечення ефективного відновлення права приватної власності фізичних осіб та компенсації збитків, враховуючи принцип пропорційності та справедливого балансу між суспільними інтересами та правами фізичної особи.

- теза про доцільність удосконалення компенсаційних механізмів захисту майнових прав фізичних осіб як власників майна у період воєнного стану в частині конкретизації таких випадків.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що висновки і пропозиції, сформульовані в дисертації, можуть бути використані в:

науково-дослідній діяльності – для подальшої розробки теоретичних і практичних проблем здійснення та захисту права приватної власності фізичних осіб. Певні результати дослідження здобудуть можливість стати підґрунтям для подальшого вдосконалення концепції здійснення та захисту прав фізичної особи в сучасних умовах, в тому числі права приватної власності. При цьому, сформульовані в дослідженні висновки розширюють теоретичні уявлення про нормативно-правове регулювання здійснення та захисту прав права приватної власності фізичних осіб, визначення поняття захисту прав фізичних осіб в сфері приватної власності законодавством України, що підлягають захисту, в тому числі визначення прав фізичних осіб, які можуть бути порушені при здійсненні права приватної власності, а також визначення особливостей цивільно-правового захисту прав фізичних осіб в сучасних умовах;

правотворчій діяльності – для вдосконалення чинного цивільного законодавства у сфері здійснення та захисту права приватної власності фізичних осіб. При цьому результати проведеного дослідження можуть бути використані при розробці законів і підзаконних актів у даній сфері, можуть бути враховані і використані практичні положення щодо вдосконалення відносин у сфері здійснення та захисту права приватної власності фізичних осіб;

правозастосовній діяльності – для вдосконалення практики застосування актів чинного цивільного законодавства України в сфері здійснення та захисту права приватної власності фізичних осіб (Акт впровадження адвоката Омельчука О.С. від 01.04.2026 року, Акт впровадження Одеського міжрегіонального управління Міністерства юстиції України від 07.04.2026 року);

навчальному процесі - при викладанні навчальних дисциплін «Цивільне право», «Захист цивільних прав», «Сучасні проблеми цивільного права», «Проблеми цивільного права: теорія і практика», а також при підготовці підручників, навчальних посібників, навчально-методичних

посібників, практикумів, тематики кваліфікаційних робіт із зазначених дисциплін.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійною завершеною науковою роботою, що закладає основи теоретичного осмислення інституту здійснення та захисту права приватної власності фізичних осіб у сучасному цивільному праві України, що розширює і поглиблює розуміння особливостей цивільних правовідносин, включає у вітчизняну правову науку нові підходи до визначення поняття та сутності приватної власності, права приватної власності та захисту права приватної власності фізичних осіб за цивільним законодавством України. Сформульовані у роботі положення та теоретичні розробки ґрунтуються на особистому досвіді автора та аналізі наукової вітчизняної та зарубіжної літератури, а також судової практики з питань здійснення та захисту права приватної власності фізичних осіб.

Апробація результатів дослідження. Дисертацію підготовлено та обговорено на кафедрі приватного права Національного університету «Одеська юридична академія».

Основні положення дисертації доповідалися на: Міжнародній науковій конференції «Advances in law: the view of domestic and foreign scholars» (м. Рига, Латвійська Республіка, 3-4 жовт. 2024 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Європейські орієнтири України: нові виміри у воєнний час» (м. Одеса, 16 трав. 2025 р.), Всеукраїнській науковій конференції «Римське право і сучасність: гібридна війна і права особи» (м. Одеса, 19 трав. 2025 р.), VIII Міжнародному правничому форумі «Права людини та публічне врядування» (м. Чернівці, 30 трав. 2025 р.).

Публікації. Основні теоретичні і практичні висновки, положення та пропозиції дисертаційного дослідження викладені у 4 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України, та 4 тезах доповідей на наукових та науково-практичних заходах.

Структура дисертації визначається метою дослідження. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, які містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел із 213 найменувань. Повний обсяг дисертації становить 212 сторінок, з яких 181 сторінка – основний текст, список використаних джерел розміщено на 24 сторінках, 2 додатка – на 7 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ ЗА ТЕМОЮ ТА ВИБІР НАПРЯМІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Огляд літератури за темою дисертаційного дослідження

Інститут права приватної власності посідає одне з центральних місць у цивільному праві України, а його основні положення зумовлюють зміст решти розділів цивільного законодавства. Саме через інститут власності визначається правовий режим майна фізичних осіб, межі здійснення суб'єктивних прав, способи їх захисту та засади відповідальності учасників цивільних правовідносин. В умовах розвитку ринкової економіки та трансформації правової системи України значення інституту приватної власності істотно зросло, оскільки він виступає правовою основою економічної свободи фізичних осіб та гарантією стабільності цивільних відносин.

Відносини щодо приватної власності регулюються цивільним правом, через що вони набувають характеру правових. Як зазначається у науковій літературі, у частині визначення поняття права власності: «право власності виступає сукупністю правових норм, що закріплюють та регулюють цивільні відносини з реалізації матеріальних благ фізичними і юридичними особами, а також державою, які наділяють суб'єктів права власності рівними правами та обов'язками стосовно володіння, користування та розпорядження майном» [152]. Таке визначення відображає нормативну (об'єктивну) сторону права власності та підкреслює його системний характер.

Нормативне закріплення права приватної власності здійснюється насамперед у Конституції України, яка гарантує кожному право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності [56]. Розвиток та конкретизація конституційних положень містяться у ЦК України, зокрема у книзі третій, що

визначає зміст права власності, підстави його набуття та припинення, а також способи захисту.

Право власності традиційно прийнято розглядати у двох площинах: об'єктивні, тобто у якості сукупності правових норм, що регулюють цивільні відносини щодо володіння, користування та розпорядження майном та суб'єктивній, тобто через основні правомочності власників щодо володіння, користування та розпорядження майном. Такий дуалістичний підхід дозволяє комплексно розкрити правову природу цього інституту та його функціональне призначення.

Зміст суб'єктивного права власності, як зазначається у науковій літературі, становлять три основні правомочності: право володіння, користування, та розпорядження.

Стосовно права володіння, то у науковій літературі зазначається, що це право є правомочністю власника, яке полягає у фактичному володінні майном (рiччю). Вказане право, власник може здійснювати як особисто, так й передавати право володіння іншим особам на підставі договору (наприклад, договору найму, зберігання чи позички), зберігаючи своє право власності на майно. Таким чином, володіння може бути як безпосереднім, так і опосередкованим.

О. В. Ільків, у своїх дослідженнях розглядає право володіння як юридичну категорію. Так науковець зазначає, що: «право володіння слід розглядати в цивільному праві як суб'єктивне право фізичної особи, а не як об'єкт суб'єктивних прав» [42].

Д. Ю. Касілова стосовно права володіння майном стверджує, що: «право володіння майном слід розуміти у якості законного фактичного володіння майном, що виникає на підставі відповідного договору з особою, якій майно було передано власником, а також на інших підставах установлених законодавством» [44].

У свою чергу, Ю. П. Пацурківський у своїх дослідженнях пропонує розуміти право володіння як передбачену законом або набуту у

встановленому порядку можливість фізичної особи одержувати користь з майна шляхом вчинення певної поведінки стосовно майна. При цьому науковець звертає увагу на те, що право володіння поділяється на законне та незаконне [96].

М. В. Логінова звертає увагу на те, що під правом володіння слід розуміти фактичну владу над майном, фізичне панування фізичної особи над річчю, що надає фізичній особі фактичну можливість використовувати майно, яким вона володіє, для себе маючи повну владу над цим майном з наміром отримання можливої вигоди від такого володіння [65].

У свою чергу Р. М. Гейнц проводив дослідження інституту володіння у частині здійснення порівняльно-правової характеристики вказаного інституту за законодавством України та Німеччини. Так, науковець доходить висновку, що володіння слід визнавати як фактичне панування особи над майном. При цьому, науковець звертає увагу на те, що інститут володіння є незалежним інститутом, існування якого не підпорядковується інституту права власності [22].

Зважаючи на викладене, пропонуємо наступне визначення права фізичної особи на володіння майном, яке, на нашу думку, слід розуміти як забезпечену державою правомочність права власності фізичної особи з можливістю фізичного утримання речей та майна, і тримати їх у сфері свого господарювання, з правом користування та розпорядження цими майном та речами за наявності законних підстав.

Право користування майном полягає у можливості вилучення з майна його корисних властивостей, отримання плодів та доходів. Ця правомочність має економічний характер, оскільки пов'язана із задоволенням матеріальних і нематеріальних потреб власника. Водночас здійснення права користування повинно відбуватися з дотриманням вимог закону, моральних засад суспільства та з урахуванням прав та інтересів інших осіб. Законодавство передбачає, що власник не може використовувати своє майно на шкоду правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства або довкіллю.

Крім того, право користування є більш змістовною правомочністю власника майна порівняно з правом володіння, оскільки воно передбачає можливість вилучення з майна його корисних властивостей, отримання плодів і доходів. Тобто, якщо право володіння характеризує фактичне панування над річчю, то право користування передбачає її функціональне використання відповідно до господарського призначення. Саме через реалізацію права користування майно набуває соціально-економічного змісту, стаючи інструментом задоволення фізичною особою особистих, побутових, господарських та інших потреб.

У класичній цивілістичній доктрині право користування традиційно розглядається як функціональна складова речового права, що забезпечує економічну реалізацію речі та її корисного потенціалу. Зокрема, О. В. Бігняк визначає, що якщо володіння характеризує фактичне панування над річчю, то користування відображає її функціональне призначення та економічну цінність, і саме через здійснення права користування майно набуває соціально-економічного змісту, оскільки стає інструментом реалізації інтересів власника [10].

Користування майном може здійснюватися у різноманітних формах і способах, що не суперечать вимогам закону. Водночас реалізація цього повноваження обмежується необхідністю дотримання прав та законних інтересів інших осіб: власник не вправі завдавати шкоди довкіллю, порушувати права інших осіб чи створювати будь-які інші незручності.

Історично витоки розуміння права користування простежуються ще в римському праві, де розмежовувалися такі правомочності, як «*jus utendi*», тобто право особи використовувати майно для задоволення своїх потреб та «*jus fruendi*», тобто право особи отримувати на свою користь плоди та доходи від майна [91]. Водночас, основні форми користування майном, зокрема чужим, реалізовувалися через інститут сервітутів (земельних та особистих) та договірні конструкції, зокрема узуфрукт, емфітевзис [90].

Проблематика користування чужим майном отримала розвиток у сучасних наукових дослідженнях. Так, В. І. Цитульський звертає увагу на те, що: «право фізичної особи користування чужим майном (зокрема сервітут), як і будь-яке інше суб'єктивне цивільне право, виникає при наявності визначених у законодавстві юридичних фактів, у виді конкретних обставин, з якими норми права пов'язують виникнення, зміну або припинення цивільно-правових відносин щодо майна» [178].

У науковій доктрині також існують різні підходи до визначення змісту права користування. Так, у своїх дослідженнях К. Г. Некіт зазначає, що при визначенні права користування майном, у науковій доктрині існував підхід, згідно до якого: «право фізичної особи щодо користування майном слід розуміти як можливість фізичної особи здійснювати експлуатацію свого майна з метою отримання корисних властивостей, тобто отримання плодів та доходів, у результаті володіння таким майном» [82]. Водночас з розвитком доктрини було уточнено, що право фізичної особи отримувати плоди та доходи не завжди є виключно результатом користування власником своїм майном для своїх потреб: воно може бути пов'язано і з розпорядженням майном, коли правочин з розпорядження не призводить до припинення права власності на майно, а пов'язаний саме із отриманням доходів від цього майна. Також, право на отримання доходів у результаті розпорядження майном може бути передано власником майна іншим особам, зберігаючи за собою право користування майном.

Своєю чергою, А. М. Маковецький, проводячи свої дослідження, звернув увагу на підходи іноземних цивілістів, які під правом користування розуміють право, яке полягає у отриманні від майна вигоди, безпосередньої або опосередкованої для власника чи іншого споживача [69; 204].

Дійсно у правовій доктрині країн-членів ЄС під правом користування майном розуміють можливість отримувати корисні властивості, доходи та переваги від майна (зокрема у формах володіння, оренди, узуфрукта), що захищається статтею 1 Протоколу № 1 Європейської конвенції з прав людини.

Воно включає право використовувати річ та майно, але не обов'язково ними розпоряджатися, і може бути обмежено у спільних інтересах під час виплати компенсації [206].

При цьому науковець зауважує, що право фізичної особи на користування майном є юридичною можливістю отримання власником майна споживчих властивостей майна [69]. Водночас, «під правом користування слід розуміти можливість власника вживати річ для своїх потреб, експлуатувати її для досягнення тих чи інших цілей, зокрема для задоволення своїх потреб, при цьому право користування, що належить власнику майна, є первісною і найширшою за обсягом» [69].

У своїх дослідженнях В. М. Мартин зазначає, що: «поняття право користування, яке є елементом змісту права власності, об'єктом якого, за цивільним законодавством України, є лише матеріальні речі, і це право може належати не лише власникові майна, але й іншим особам, для яких майно є чужим, при цьому юридична природа права користування майном є незмінною» [71].

У контексті порівняльно-правового аналізу принципового значення набуває підхід, сформований у практиці Європейський суд з прав людини щодо тлумачення статті 1 Першого протоколу до Європейської конвенції з прав людини. Суд послідовно виходить із автономного розуміння поняття «майно» (possessions), яке охоплює не лише право власності у вузькому національно-правовому значенні, а й інші майнові інтереси, що мають економічну цінність та достатній ступінь правової визначеності.

У справі «Sporrong and Lönnroth v. Sweden» суд сформулював три правила статті 1 Протоколу № 1: загальний принцип мирного володіння майном; правило щодо позбавлення власності; правило щодо контролю за користуванням майном. Саме останній елемент безпосередньо пов'язаний із правом користування як окремим аспектом майнового права. Контроль за користуванням майном визнається допустимим за умови дотримання

законності, легітимної мети та принципу «справедливого балансу» між вимогами загального інтересу та захистом основоположних прав особи [148].

У рішенні «James and Others v. the United Kingdom» суд підкреслив, що держава має широке поле розсуду (*margin of appreciation*) у сфері регулювання майнових відносин, зокрема щодо порядку використання майна, однак таке втручання не повинно покладати на особу надмірний та індивідуальний тягар [144].

Отже, право користування майном у європейському праворозумінні перебуває під подвійною гарантією: з одного боку як складова мирного володіння майном, з іншого як сфера допустимого регулятивного впливу держави.

Подальший розвиток цієї доктрини простежується у справі «Hutten-Czapska v. Poland», де суд визнав, що надмірне обмеження можливості власника отримувати доходи від житла (через жорстке державне регулювання орендної плати) порушує принцип справедливого балансу [143].

Таким чином, ЄСПЛ фактично пов'язав право користування із економічною ефективністю майна та можливістю реалізації його дохідного потенціалу.

У справі «Broniowski v. Poland» суд наголосив, що «законне очікування» (*legitimate expectation*) на отримання майнової вигоди також може становити «майно» у розумінні Конвенції [142]. Це положення розширює межі розуміння права користування, включаючи до його змісту не лише фактичне використання речі, а й гарантовану можливість реалізації економічного інтересу.

Таким чином, практика ЄСПЛ свідчить про функціональне та економічно орієнтоване тлумачення майнових прав, у межах якого користування майном розглядається як динамічний елемент правового статусу особи, що підлягає захисту на рівні міжнародних стандартів прав людини.

Порівняльно-правовий аналіз дозволяє зробити висновок, що у правових системах держав-членів ЄС право користування розглядається не ізольовано, а у взаємозв'язку з категоріями економічної свободи, пропорційності втручання та соціальної функції власності. Такий підхід відображає еволюцію класичної концепції власності у напрямі соціально орієнтованої моделі, в якій право користування поєднує приватну автономію та публічну відповідальність.

Таким чином, право користування має не лише приватноправовий, а й публічно-правовий вимір, що зумовлює баланс між автономією власника та суспільними інтересами, а отже право користування майном виступає самостійною та змістовною правомочністю у структурі права власності. Такий підхід передбачає баланс між автономією власника та суспільними інтересами, відповідає загальним принципам цивільного права, згідно з якими право власності не може здійснюватися у спосіб, що завдає шкоди довкіллю, порушує права інших осіб або створює інші протиправні наслідки, тобто усупереч закону [56].

Отже, право користування майном у сучасному праворозумінні постає як багаторівнева правова конструкція, що поєднує національні цивілістичні традиції, римсько-правові витоки та європейські стандарти захисту прав людини, формуючи цілісну концепцію соціально відповідальної власності.

Ба-більше право користування майном доцільно розглядати як складну багатофункціональну правомочність, що поєднує економічний, соціальний і юридичний аспекти. Воно є формою реалізації потенціалу майна, механізмом задоволення інтересів фізичної особи та водночас інструментом забезпечення балансу між приватною автономією та публічними інтересами.

Концептуалізація права користування у такому вимірі дозволяє відійти від формального сприйняття його як суто елементу «тріади» правомочностей власника та обґрунтувати його як самостійний інститут речового права, що потребує комплексного нормативного та доктринального осмислення.

Враховуючи викладене, пропонуємо право користування майном визначити, як гарантовану законом та забезпечену механізмами юридичного захисту можливість фізичної особи здійснювати функціональну експлуатацію майна шляхом вилучення його корисних властивостей, отримання плодів і доходів або реалізації економічного потенціалу майна, що здійснюється з дотриманням принципів пропорційності, балансу приватних і публічних інтересів та неприпустимості завдання шкоди іншим особам.

У науковій доктрині при проведенні досліджень правового регулювання цивільних відносин щодо мана, звертається також увага й на визначення поняття права розпорядження майном.

Так, у науковій літературі зазначається, що: «право розпорядження майном є можливістю власника майна визначати юридичну і фактичну долю цього мана, при цьому право розпорядження може здійснюватись фізичною особою – власником майна у будь-яких способах: відчуження (продаж, рента, дарування); передача третім особам у володіння або користування на підставі договорів оренди, позички, застави, тощо; внесення майна до статутного капіталу; відмова від майна; знищення майна» [73; 183]. Здійснення права розпорядження також має відповідати вимогам закону та не порушувати права інших осіб. Особливістю цієї правомочності є можливість її передачі іншим суб'єктам на підставі договору або закону, що свідчить про гнучкість правового механізму реалізації права власності, його здатність забезпечувати динаміку цивільних відносин та роль права розпорядження у забезпеченні мобільності майнових прав [175].

В узагальненій практиці Верховного Суду України також зазначається, що: «правомочність розпорядження майном означає юридично забезпечену можливість фізичної особи щодо визначення і вирішення юридичної долі майна шляхом зміни його належності, стану або призначення (відчуження за договором, передача у спадщину, знищення, переробка тощо)» [2].

Отже, враховуючи викладене, у сукупності правомочності володіння, користування та розпорядження утворюють зміст права власності як

комплексного речового права. Їхня взаємодія забезпечує повноту юридичного панування над річчю і майном та відрізняє право власності від інших речових прав, зокрема права користування чужим майном або сервітуту. Саме повнота зазначених правомочностей зумовлює визнання права власності найширшим за обсягом суб'єктивним майновим правом.

Право приватної власності традиційно розглядається у цивілістичній доктрині як системоутворюючий інститут приватного права, що забезпечує нормативну організацію майнових відносин у суспільстві. Його зміст розкривається через сукупність правомочностей володіння, користування та розпорядження, які перебувають у функціональній єдності та становлять цілісну модель юридичного панування особи над річчю.

Саме повнота і самостійність здійснення цих правомочностей відмежовує право власності від інших речових прав, що мають обмежений, похідний або функціонально зумовлений характер. У цьому аспекті право власності виступає найбільш повним суб'єктивним майновим правом, що характеризується універсальністю змісту та безпосередністю зв'язку між особою і річчю.

Водночас абсолютний характер права власності не означає його безмежності. Його здійснення підпорядковується загальним засадам цивільного законодавства добросовісності, розумності та справедливості, а також вимозі непорушення прав інших осіб. Таким чином, право власності функціонує в межах нормативно визначеного балансу приватних і публічних інтересів. Концепція «соціальної зумовленості» власності, що простежується як у національному, так і в міжнародному праві, засвідчує відхід від абсолютистського розуміння власності на користь моделі відповідального здійснення правомочностей.

Конституційно-правовий фундамент гарантій права приватної власності закріплено у Конституції України, яка встановлює право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю та передбачає неприпустимість її протиправного позбавлення. Примусове відчуження

допускається лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі закону та за умови попереднього і повного відшкодування вартості майна. Така конструкція поєднує гарантії недоторканності власності з можливістю її обмеження в інтересах суспільства, що свідчить про конституційне закріплення принципу пропорційності [56]. Конституційно-правові гарантії власності мають системне значення, оскільки створюють правову основу для функціонування цивільних відносин і забезпечення стабільності майнових відносин.

У цьому контексті особливого значення набуває категорія захисту права приватної власності. У науковій літературі вона трактується неоднозначно. У вузькому (інструментальному) розумінні захист права власності визначається як сукупність передбачених законом способів і засобів реагування на порушення або оспорювання права, що реалізуються в межах охоронних правовідносин. У широкому (функціональному) розумінні захист розглядається як система правових гарантій, спрямованих на забезпечення безперешкодного здійснення правомочностей власника, попередження порушень та відновлення порушеного стану.

Таким чином, захист права приватної власності доцільно визначати як комплекс матеріально-правових і процесуально-правових механізмів, спрямованих на: запобігання порушенню права; припинення протиправного втручання; відновлення порушеного права; компенсацію завданої шкоди.

З огляду на це захист не обмежується лише застосуванням способів судового реагування, а охоплює всю систему гарантій недоторканності власності, включаючи конституційні, галузеві та міжнародні механізми.

Конституційний вимір гарантій права власності закріплено у Конституція України, яка гарантує кожному право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю та встановлює неприпустимість її протиправного позбавлення. Примусове відчуження допускається лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі закону і за умови попереднього та повного відшкодування вартості майна. Вказана конструкція

відображає поєднання принципу недоторканності власності з допустимістю її обмеження за умов законності та пропорційності.

Галузеву конкретизацію конституційних гарантій здійснює ЦК України, який визначає підстави набуття та припинення права власності, а також систему способів його захисту. До речово-правових способів належать, зокрема, віндикаційний та негативний позови, а також позов про визнання права власності. Поряд із цим застосовуються зобов'язально-правові способи захисту, спрямовані на відшкодування шкоди або повернення безпідставно набутого майна. У доктрині обґрунтовується розмежування понять «спосіб захисту» (матеріально-правова модель відновлення порушеного права) та «засіб захисту» (процесуальна форма реалізації відповідного способу), що дозволяє уточнити структурну побудову механізму охорони власності.

Слід нагадати, що на міжнародному рівні, зокрема у державах-членах Європейського Союзу право власності та його захист гарантується статтею 1 Першого протоколу до Європейська конвенція з прав людини, яка закріплює принцип поваги до майна та гарантує право на володіння майном. Позбавлення власності допускається лише в суспільних інтересах, на законних підставах і за умови справедливої компенсації. Практика ЄСПЛ сформувала триєдину модель оцінки допустимості втручання у право власності: законність, легітимна мета та пропорційність, водночас сформулювавши широку практику щодо захисту майнових прав, шляхом застосування критерію пропорційності вказаного вище втручання держави та забезпечення «справедливого балансу» між інтересами суспільства і правами особи. Зазначена практика має прецедентне значення та впливає на формування національної судової доктрини у сфері захисту права власності [163]. Принагідним прикладом є рішення ЄСПЛ у справі «Sporrong and Lonnroth v. Sweden», де суд встановив, що будь-яке втручання у право власності повинно відповідати критеріям законності, легітимної мети та пропорційності між засобами і цілями [148].

Крім того, практика ЄСПЛ визнає, що навіть в умовах реалізації політики соціальної справедливості втручання у право власності може бути правомірним, якщо воно відповідає законодавству, легітимній меті та не порушує справедливого балансу між приватними правами і публічними інтересами, як зазначено у справі «James and Others v. the United Kingdom», де суд розглядав питання викупу нерухомості орендарями за законодавством Великої Британії, та визнав допустимість втручання у сферу власності за умови адекватної компенсації та відповідності принципу пропорційності [144].

Отже, міжнародна практика конкретизує зміст захисту права приватної власності через категорії пропорційності та справедливого балансу, що інтегруються у національну правову систему та впливають на тлумачення норм цивільного законодавства.

У підсумку захист права приватної власності слід розглядати як багаторівневу правову конструкцію, що поєднує:

- нормативні гарантії недоторканності власності;
- систему матеріально-правових способів відновлення порушеного права;
- процесуальні механізми їх реалізації;
- міжнародні стандарти оцінки допустимості обмежень.

Саме така комплексна модель забезпечує стабільність цивільного обігу, довіру суб'єктів до правового порядку та реальність здійснення права приватної власності в умовах демократичної правової держави.

Право власності є не лише найширшим за змістом, а й одним із найстійкіших речових прав, оскільки воно створює юридичну основу для стабільного майнового обігу. Стабільність права власності забезпечує довіру суб'єктів до правового порядку, сприяє розвитку підприємництва та інвестиційної діяльності. Саме тому законодавство України детально регламентує як правотворчі юридичні факти (підстави набуття права приватної власності), так і правоприпиняючі юридичні факти (підстави його

припинення). Останні підлягають особливо ретельному нормативному врегулюванню, що покликане запобігти свавільному втручанню держави та забезпечити стабільність і «міцність» права приватної власності відповідно до конституційних засад і принципів цивільного законодавства.

Багатозначність і водночас універсальність конституційних приписів дає можливість поширювати гарантії права приватної власності не лише на суто цивільно-правові відносини, а й на інші сфери правового регулювання, зокрема адміністративні чи фінансові.

У конституційно-правовому вимірі право приватної власності забезпечує особі певну сферу автономії, економічної свободи та незалежності. Таким чином, гарантії права приватної власності виступають одночасно гарантіями особистої свободи фізичної особи та важливою передумовою функціонування демократичної правової держави.

Отже, право приватної власності є системоутворюючим інститутом цивільного права, що забезпечує повноту юридичного панування особи над майном. Його зміст розкривається через сукупність правомочностей володіння, користування та розпорядження, які перебувають у функціональній єдності. Незважаючи на широту змісту, право власності не є абсолютним, оскільки обмежується вимогами закону та необхідністю дотримання прав інших осіб.

Конституційні та міжнародно-правові гарантії захисту майна формують багаторівневу систему охорони права приватної власності. Забезпечення стабільності права власності є необхідною умовою розвитку демократичної правової держави та ефективного функціонування ринкової економіки.

Ба-більше, інститут права приватної власності є фундаментальним елементом цивільного права України, що визначає характер і спрямованість майнових відносин у суспільстві. Його нормативне закріплення, структурна побудова та механізми реалізації свідчать про комплексний характер цього правового явища.

Подальший розвиток доктрини та вдосконалення законодавства у сфері приватної власності мають бути спрямовані на забезпечення належного балансу між інтересами особи, суспільства і держави, а також на зміцнення правових гарантій стабільності цивільного обігу та цивільних правовідносин.

У науковій літературі питання набуття та захисту права власності досліджувалися комплексно та міжгалузево.

Так, О. Ю. Бортник, у рамках дисертаційного дослідження «Набуття права власності із судових рішень», розглядала питання ознак правовідносин, які виникають щодо набуття права власності із судових рішень, визначаючи таке набуття власності як первісні способи набуття права власності на майно. Водночас, науковець досліджувала питання набуття права власності на самочинне будівництво, а також торкалась окремих питань конвенційного захисту права власності [21].

Питання захисту права власності у цивільному праві розглядала у своєму дисертаційному дослідженні О. Б. Гнатів, яка обґрунтовано наголошувала на тому, що при відсутності матеріального спору, визнання права власності на майно здійснюється через встановлення юридичного факту. Також науковець наголосила, що «захист права власності у разі його оспорювання здійснюється за відсутності формально-юридичного документального підтвердження існування цього права». Крім того, науковець висвітлила свою позицію щодо співвідношення термінів «способи захисту» та «засоби захисту» права власності, у частині того, що способи захисту реалізуються через засоби захисту прав [23].

У доктринальному вимірі проблематика права приватної власності розробляється за кількома взаємопов'язаними напрямками: підстави набуття права власності, способи і засоби його захисту, а також міжнародно-правові механізми охорони майнових прав. Зокрема, у дослідженнях, присвячених набуттю права власності на підставі судових рішень, обґрунтовується можливість визнання такого способу первісним за своєю правовою природою. У працях щодо захисту права власності аргументовано

розмежовується матеріально-правовий зміст способів захисту та процесуальні засоби їх реалізації, що сприяє уточненню категоріального апарату цивільного права.

У міжнародному публічному праві окремих сегмент становить захист права власності іноземних осіб, зокрема в інвестиційних правовідносинах. У цьому контексті аналізуються механізми, що функціонують у межах практики Європейського суду з прав людини щодо майнових прав юридичних осіб. Такий підхід засвідчує інтеграцію приватноправових і публічно-правових елементів у механізмі гарантування права власності.

Отже, право приватної власності слід розглядати як складний багатовимірний правовий феномен, у якому поєднуються елементи приватної автономії, соціальної відповідальності та публічного інтересу. Його нормативна конструкція ґрунтується на поєднанні принципу недоторканності з можливістю обмеження за умов законності, легітимності мети та пропорційності.

До того ж право приватної власності є системоутворюючим інститутом цивільного права України, що визначає характер і стабільність майнових відносин.

Разом із тим зміст права власності розкривається через функціональну єдність правомочностей володіння, користування та розпорядження, які утворюють цілісну модель юридичного панування особи над майном.

Принагідно звертається увага на те, що право користування у сучасному праворозумінні постає як складна багаторівнева конструкція, що поєднує економічний, соціальний та юридичний аспекти та потребує самостійного доктринального осмислення.

Ба більше, абсолютний характер права власності трансформувався у концепцію соціально відповідальної власності, здійснення якої обмежується вимогами законності, пропорційності та непорушення прав інших осіб.

З викладено зауважується, що захист права приватної власності має багаторівневий характер і охоплює конституційні, цивільно-правові та

міжнародні механізми, що забезпечують стабільність цивільного обігу та довіру до правового порядку.

Подальший розвиток доктрини та законодавства у цій сфері має бути спрямований на поглиблення механізмів балансу інтересів, удосконалення процедурних гарантій та забезпечення стабільності цивільного обігу в умовах трансформації економічних відносин.

Зважаючи на викладене, пропонується наступне визначення поняття «приватна власність», зокрема під яким слід розуміти збірне поняття у сукупності прав фізичних або юридичних осіб стосовно володіння, користування та розпорядження нерухомим та рухомим майном, що належить їм на законних підставах. Приватна власність фізичних осіб є захищеним законом правом на об'єкти власності, такі як засоби виробництва, нерухоме та рухоме майно, інтелектуальну власність, тощо.

1.2. Становлення та розвиток законодавства щодо здійснення та захисту права приватної власності фізичних осіб за законодавством України

Інститут прав власності завжди займав центральне місце у цивільному праві. З розвитком цивільно-правових відносин зростає важливість удосконалення та розширення методів захисту прав власників.

Водночас, інститут приватної власності був уперше розроблений у римському приватному праві. Він нерідко називається в літературі як приватне право, право абстрактної особистості. Право власності, так зване в історичну епоху *dominium*, є винятковим абсолютним правом, яке захищається щодо всіх за допомогою застосування речового позову (*actio in rem*). Воно є парадигмою всіх речових прав.

Така широта права власності потребує всебічного захисту цього інституту. Розвиток захисту приватної власності пройшов шлях від сакралізації у Римі (абсолютне право *dominium*) через феодальне дроблення до сучасного розуміння недоторканності приватного права. Основні

механізми захисту приватного права власності віндикація (витребування) та негаторний позов сформовані римлянами, розвинені пандектистами та закріплені у сучасних цивільних кодексах як фундаментальні права людини.

У стародавньому праві скарб визнавався невід'ємною частиною речі, в якій він був прихований, і тому належав його власнику. Але в класичному праві було встановлено нове правило: половина скарбу йшла до власності того, хто його знайшов, а інша половина власнику речі, у якій був схований скарб [103; 181].

Переробка речей (*spedficatio*) визначалась як створення нової речі з чужих матеріалів (наприклад, виготовлення вина з чужого винограду, вази з чужого металу, меблів із чужих дошок). Якщо і праця, і матеріал належали одній особі, питання власності вирішувалося просто. Але якщо чийсь матеріал обробляли, виникало питання: хто саме володіє створеним предметом, власник матеріалу чи виробник.

Питання прав власності вирішувалося класичними юристами по-різному. У законодавстві Юстиніана, яке систематизувало римське право, затвердивши право власності як найповніше правове панування особи над річчю, зазначене питання було вирішено таким чином: «якщо, незважаючи на переробку, річ можна повернути в первісний вигляд (наприклад, вазу з металу переплавити в злив металу), річ належить власнику матеріалу; якщо це неможливо, річ стає власністю того, хто зробив переробку (специфіканта). Але він повинен був відшкодувати власнику матеріалу його вартість» [89]. По праву Юстиніана специфікант ставав власником і в тому випадку, якщо до чужого матеріалу додав свій власний [46].

Приєднання (*accessio*) і змішування речей (*commixtio*). Це стосується різних випадків поєднання речей, що належать різним власникам. Римські джерела мають багату казуїстику з цього питання, тобто наводять різні варіанти комбінування та змішування речей.

Наприклад, рухомі речі можна поєднувати, змішуючи вільні предмети (наприклад, зерно) і невідільні предмети (дорогоцінний камінь у чужому

каблучці, вишивка на сукні іншої людини). Можливо поєднувати рухомі та нерухомі речі (сіяти зерно на чужій ділянці) [155]. У римських джерелах є приклади поєднання нерухомих речей: шарування, що розширювало берег; острів, утворений у річці.

Об'єднання речей відбувалося у випадках, коли одна річ поглиналася іншою таким чином, що вона стала її складовою частиною, втратила своє незалежне існування і тому стала власністю того, кому належала головна річ. Наприклад, колода іншого власника була використана при будівництві будинку. Колода, вбудована в будівлю, перестала бути незалежним правом власності і належала власнику будівлі [104]. Власник колоди не мав права вимагати його назад, поки він був частиною будинку. Об'єднання відбувалося у випадках посіву, посадки, зведення будівель на чужій землі, весь цей приріст землі належав власнику землі згідно з римським правом. Це також включало алювіальні землі до берегів річок [104].

Змішування речей, розумілось як таке їхнє з'єднання, коли неможливо встановити, яка з них поглинула іншу. Внаслідок змішування однорідних речей виникало право спільної власності двох або кількох осіб.

Передача речі (*traditio*) була найважливішим і найпоширенішим способом здобуття права власності. Не кожна передача предмета призводила до передачі власності. Коли власник віддавав свою річ на зберігання, для використання, він також здійснював передачу, але в таких випадках передача не супроводжувалася передачею власності.

Традиція була способом здобуття права власності, коли одна особа передавала фактичне володіння речами іншій, щоб передати право власності на неї. Відповідно, передача передбачала поєднання двох умов. По-перше, потрібна була передача самої речі, фактична передача її з рук чужинця покупцю або відповідна символічна дія, що підтверджує передачу (передача ключів від проданого будинку). По-друге, передача речі має здійснюватися на справедливих умовах, за взаємною волею сторін щодо відчуження та придбання, що викладено в договорі (купівля-продаж, дарування, обмін).

Спочатку цей метод застосовувався до немансипованих речей або до речей, придбаних неримськими громадянами. Пізніше його поширили на все і на всіх громадян. У Кодексі Юстиніана традиція завдяки своїй простоті та доступності визнається основним способом здобуття прав власності [129].

Право власності було втрачено (припинено):

1) якщо річ загинула фізично або легально; якщо власник відмовився від права на річ (передав право власності іншій особі або просто викинув річ);

2) якщо власника було позбавлено права власності проти його волі (конфіскація речей; набуття права власності на річ іншою особою на підставі про право володіння).

Право власності як основне право власності римських громадян захищалося різними юридичними засобами, спрямованими на надання власнику можливості вільно користуватися своїм майном. Способи, методи та форми захисту прав власності досить різноманітні [61]. Розглянемо лише власницькі засоби захисту права власності, які римське право дуже ґрунтовно розвинуло.

Захист прав власності здійснювався через майнові позови, які діяли проти будь-якого порушника майнових прав. Серед них: віндикаційний позов, тобто акт виправдання (*actio rei vindicatio*); негаторний позов, тобто акт заперечення (*actio negatoria*); погібіторний позов, тобто висунення заборонного акту (*actio prohibitoria*); публіціанський позов (*actio publiciana*).

Так, найзначнішим процесуальним засобом у питанні захисту права власності є віндикаційний позов, прототип речових позовів (*actions in rem*), який належав власнику (*dominus*), позбавленому речі (володар активного права), як правило, подавав позов проти того, хто незаконно володів річчю (набувач пасивного права). Віндикаційний позов розглядався у випадках, коли одна особа стверджувала, що є власником речі, що належала іншій особі, і на цій підставі вимагала повернення цієї речі. Отже, позивачем у вказаному позові був власник майна або речі, який не мав фактичного володіння

власністю, відповідачем був набувач майна або речі, який фактично володів цим майном, і основною метою позову було повернути володіння річчю.

У Римі застосовувалася необмежена віндикація, через яку річ вимагалась від будь-якого фактичного власника незалежно від правої підстави власника на володіння річчю. Позов пред'являли за місцем виявлення речі за принципом «де знаходжу свою річ, там її і віндикую» [128].

Віндикація набувала різних форм у трьох процесуальних системах в юридичній історії Риму: легісакційному, формулярному та екстраординарних процесах [51].

У системі легісакційного процесу віндикація здійснювалася формою речового позову у вигляді клятви. Власник віндикував річ як свою на основі формули. Оскільки йшлося про подвійний позов, відповідач у свою чергу вимовляв віндикаційну формулу, і обидва стосувалися оспорюваної речі паличкою (*vindicta*). Приватний суддя мав розглянути докази, наведені обома сторонами, і оголосити, яка клятва була законною, а яка ні, тобто по суті, хто мав рацію, а хто ні. В останній фазі розвитку легісакційного процесу було введено речовий позов за допомогою спонсії, де спонсія (обіцянка) вимовлялася лише однією стороною, і тягар доказування лежав лише на позивачі.

В екстраординарному процесі відновлюється вирок повернення самої речі і з'являється можливість примусового виконання за допомогою судових приставів [89].

Тягар доведення свого права лежав на позивачі. Відповідач звільнявся від доведення, оскільки на його користь говорив сам факт володіння річчю. Якщо позивачу не вдалося довести своє право на річ, позов відхилявся, відповідач міг звинуватити позивача в безчесті. Якщо позивач доводив своє право власності на річ, то відновлювалося його володіння річчю. Власнику поверталася саме річ, яку шукали, а не її еквівалент. Річ поверталася у будь-якому випадку незалежно від того, чи відповідач був сумлінним власником чи несумлінним [24].

Питання про відповідальність за стан річ або майна, про повернення плодів та про відшкодування витрат на річ або майно вирішувалися залежно від добросовісності власника [47].

Добросовісний власник відповідав за стан річ від часу подання позову. Він повертав власнику лише готівкові плоди і відшкодував вартість спожитих чи відчужених плодів, отриманих до пред'явлення позову. Добросовісному власнику відшкодувалися витрати, пов'язані зі збереженням річ та збільшенням її господарської придатності.

Витрати «на розкіш» він міг забрати собі, якщо їх можна було відокремити від річ, не завдавши їй шкоди.

Несумлінний власник відповідав за стан річ за період володіння. Повинен був відшкодувати вартість плодів, отриманих за період володіння річчю, але тільки фактично отриманих, а й тих, які міг отримати за належної дбайливості. Несумлінному власнику відшкодувалися лише витрати, пов'язані із збереженням річ. Крадії ніякі витрати на річ не відшкодувалися [47].

Ще одним позовом для захисту права власності був негативний позов, який відповідно до конкретного випадку міг бути позовом, що заперечує узуфрукт чи сервітут. Його метою було змусити визнати право власності, вільне від обтяжень, що впливають із конкуренції на ту саму річ речового права, передбачуваного третьою особою, яка брала участь відповідача.

Власник річ потребував захисту і тоді, коли річ залишалася у його володінні, а третя особа користувалася його річчю так, ніби мала право на річ (наприклад, проганяв худобу через ділянку, посиляючись на нібито право прогону) [89]. У такому випадку виникає підстава пред'явлення негативного позову, тобто позову про усунення порушень, які пов'язані із позбавленням володіння річчю. Отже, цей позов передбачав захист повноти права власності від будь-яких незаконних обмежень та вимог [51].

На відміну від віндикаційного позову негаторний позов давався власнику, що володіє майном, і висувався проти особи, яка не володіла цим майном [51].

Позивач мав довести своє право власності та його порушення відповідачем. Відповідач мав доводити існування підстави, що дає право користуватися річчю позивача, що було досить складно, оскільки реально річ перебувала у володінні позивача. Якщо докази відповідача виявлялися бездоказовими, він мав відшкодувати збитки, завдані власнику. Позивач мав право вимагати від відповідача гарантії від порушення свого права в майбутньому.

Погібіторний позов пред'являвся тоді, коли треті особи своєю поведінкою заважали власнику нормально здійснювати своє право власності. Наприклад, будівництво стіни, що відгороджує будинок, перешкоджало доступу світла у вікна сусідського будинку. Визнавши цей позов обґрунтованим, суд зобов'язував відповідача усунути перешкоди та наслідки вчинених дій та не вчиняти такі дії у майбутньому.

Публіціанський позов було запроваджено претором захисту преторського (бонітарного) права власності. За своєю конструкцією він був таким, як і віндикаційний позов, який не міг застосовуватись для захисту бонітарної власності.

Права власника в римському приватному праві захищаються також спеціальними позовами про встановлення меж маєтку, позовами, які попереджають про загрозу шкоди тощо [95].

Таким чином, приватна власність була основою цивільних відносин в римському приватному праві та вимагала всебічного і ефективного захисту. Саме це зумовило формування та розвиток речових позовів – віндикаційного (*rei vindicatio*) та негаторного (*actio negatoria*), які зберегли не лише назву, а й концептуальну сутність у сучасному цивільному праві більшості держав континентальної правової системи. Їх призначення полягало у відновленні порушеного панування власника над річчю та усуненні будь-яких

неправомірних перешкод у здійсненні правомочностей володіння, користування і розпорядження.

Україна в розвитку інституту захисту права власності пішла шляхом рецепції основних засад римського приватного права через призму європейської цивілістичної традиції. Такий підхід є закономірним з огляду на належність України до романо-германської правової сім'ї. Норми ЦК України відтворюють класичну конструкцію абсолютного речового права, забезпеченого спеціальними способами судового захисту.

Сучасне законодавство України передбачає як загальні способи захисту цивільних прав (статті 16–19 ЦК України), так і спеціальні способи, спрямовані безпосередньо на захист права власності та інших речових прав (глава 29 ЦК України). Хоча нормативної класифікації способів захисту закон не містить, у доктрині усталеною є їх поділ на речово-правові, зобов'язально-правові та інші (спеціальні) способи захисту.

Хоча у законодавстві немає класифікації цивільно-правових способів захисту, у науковій літературі дана достатня чітка їх класифікація. Більшість вчених виділяють три види цивільно-правових способів: речово-правові, зобов'язально-правові та інші способи захисту [64].

Насамперед необхідно виділити речово-правові засоби захисту права власності, що характеризуються тим, що вони спрямовані безпосередньо на захист права власності як абсолютного суб'єктивного права, не пов'язані з будь-якими конкретними зобов'язаннями і мають на меті або відновити володіння, користування і розпорядження власника річчю, що йому належить, або усунути перешкоди або сумніви у здійсненні цих правомочностей.

Відповідно до речово-правових позовів належать позов про витребування майна з чужого незаконного володіння (віндикаційний позов); позов про усунення перешкод у здійсненні права, не пов'язаних із позбавленням володіння (негаторний позов); позов про визнання права власності. У точному значенні слова право власності як суб'єктивне право захищається лише з допомогою позовів названої групи.

Судова практика останніх років, зокрема практика Верховний Суд, деталізує умови застосування віндикаційного позову, зокрема щодо необхідності доведення позивачем сукупності юридичних фактів: наявності права власності, вибуття майна з його володіння поза його волею та перебування речі у незаконному володінні відповідача. Особливого значення набули спори щодо витребування нерухомого майна з незаконного володіння внаслідок недійсних правочинів, зловживань при державній реєстрації речових прав, а також майна, відчуженого на тимчасово окупованих територіях.

В умовах воєнного стану питання захисту права власності набули нових аспектів. Зокрема, поширеними стали спори щодо пошкодженого або знищеного нерухомого майна внаслідок бойових дій, обмеження доступу до майна на тимчасово окупованих територіях, а також правових наслідків вимушеного переміщення власників. Хоча віндикаційний позов не застосовується до індивідуально визначеного майна, яке припинило своє існування, власники зберігають право на компенсаційні механізми, передбачені спеціальним законодавством та міжнародно-правовими інструментами.

Другу групу цивільно-правових засобів захисту права власності утворюють зобов'язально-правові засоби. До них відноситься, наприклад, позов про відшкодування заподіяної власнику шкоди, позов про вік безпідставно придбаного чи збереженого майна, позов про повернення речей, наданих у користування за договором тощо. Для всіх них характерно те, що їхнє домагання впливає не з права власності як такого, а ґрунтується на інших правових інститутах і відповідних цим інститутам суб'єктивних правах [39].

В умовах воєнного стану особливого значення набули деліктні зобов'язання, пов'язані з відшкодуванням шкоди, завданої збройною агресією. Судова практика формує підходи щодо можливості стягнення шкоди з держави-агресора в національних судах, а також фіксації збитків для

подальшого міжнародного відшкодування. При цьому важливу роль відіграють стандарти захисту права мирного володіння майном, закріплені у статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практика Європейський суд з прав людини.

До інших цивільно-правових засобів належать способи, що впливають із різних інститутів цивільного права і не можуть бути віднесені безпосередньо до речових чи зобов'язальних. Це, зокрема: захист майнових прав особи, визнаної безвісно відсутньою або оголошеної померлою, у разі її появи (ст. 43 ЦК України); застосування реституції у разі недійсності правочину (статті 215–217 ЦК України); спеціальні способи захисту у сфері заставних правовідносин; механізми компенсації за примусове відчуження майна.

В умовах воєнного стану особливого значення набули питання примусового відчуження або вилучення майна для потреб держави. Такі заходи допускаються виключно на підставі закону, з дотриманням принципу пропорційності та з попереднім або наступним повним відшкодуванням вартості майна. Судовий контроль за дотриманням цих гарантій виступає ключовим інструментом забезпечення балансу між публічними інтересами оборони держави та приватними майновими правами.

Сучасна практика національних судів демонструє посилення стандартів доказування у справах про визнання та витребування права власності.

Активне застосування принципу добросовісності набувача при вирішенні віндикаційних спорів.

Орієнтацію на європейські стандарти захисту права власності, сформовані практикою ЄСПЛ.

Врахування об'єктивних обставин воєнного стану (форс-мажор, неможливість доступу до майна, втрата реєстрів тощо) при оцінці поведінки сторін та строків позовної давності.

Кожен із правових методів захисту приватної власності служить охороні певних правовідносин, у яких права власника приватного майна були

порушені. Вибір конкретного способу захисту права приватної власності значною мірою залежить від характеру порушення, суб'єктивного боку правопорушення, виду приватного майна як об'єкта порушення тощо.

Таким чином, порівняльний аналіз римських та сучасних українських підходів до захисту права власності свідчить про спадкоємність концептуальних засад при істотному розширенні інструментарію правового захисту. Від римської моделі Україна успадкувала чітку конструкцію речово-правових позовів, однак сучасне законодавство доповнило їх складною системою загальних і спеціальних способів захисту, процесуальними гарантіями та міжнародними стандартами.

В умовах воєнного стану інститут захисту приватної власності зазнав адаптації до нових викликів, проте зберіг фундаментальний принцип: право власності є непорушним, а його обмеження або припинення можливе лише у випадках і порядку, встановлених законом, із забезпеченням ефективного судового контролю та справедливого відшкодування. Саме це свідчить про еволюційний розвиток римської правової традиції в сучасному українському правопорядку [17].

1.3. Формування концепції здійснення та захисту права приватної власності фізичних осіб в Україні

Право приватної власності є фундаментальною категорією сучасної правової системи, що поєднує економічний, соціальний та правовий виміри. Його конституційне закріплення в Україні визначає власність як непорушне право, що гарантується державою та підлягає судовому захисту. Водночас цивільно-правова доктрина конкретизує зміст цього права через тріаду повноважень: володіння, користування та розпорядження.

Формування сучасної концепції цивільно-правового захисту права приватної власності спрямоване на забезпечення непорушності володіння, користування та розпорядження майном через комплекс законних заходів

матеріально-правового та процесуального характеру. Водночас, формування концепції цивільно-правового захисту права приватної власності ґрунтується на поєднанні таких методологічних підходів: антропоцентричного (власність як продовження особистої свободи); функціонального (власність як інструмент економічної діяльності); соціального (власність як елемент балансу приватного та публічного інтересу); європейського інтеграційного (гармонізація із правом ЄС).

Така концепція охоплює як речово-правові способи захисту (віндикаційний і негаторний позови), так і зобов'язально-правові механізми, спрямовані на відновлення майнових інтересів власника у разі їх порушення, відшкодування шкоди та компенсацію втрат.

Система правового механізму захисту права приватної власності є багаторівневою. Її структурні елементи функціонують у межах визначеної законом компетенції, забезпечуючи узгодженість регулятивних, охоронних і гарантійних функцій. Вказана система включає конституційний рівень (закріплення та гарантування права власності), цивільно-правовий рівень (конкретизація способів захисту), процесуальний рівень (механізми судового розгляду), а також міжнародно-правовий рівень гарантій.

Захист права приватної власності регламентується не лише нормами національного законодавства, а й міжнародними стандартами. Базовим міжнародним актом у цій сфері є Рада Європи та прийнята в її межах Європейський суд з прав людини практика застосування статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Юриспруденція ЄСПЛ сформувала трикомпонентний тест допустимості втручання у право власності: законність, легітимна мета та пропорційність. Саме принцип пропорційності став ключовим орієнтиром для національних судів, у тому числі українських. Величезне значення мають рішення Європейського суду з прав людини, оскільки вони використовуються для роз'яснення будь-яких понять судом, а також використовуються у винесенні відповідних ухвал.

Особливого значення набуває досвід Європейський Союз, де право власності закріплено у статті 17 Хартії основоположних прав ЄС. Правова система ЄС розглядає власність не лише як індивідуальне суб'єктивне право, але й як елемент функціонування внутрішнього ринку, інвестиційної стабільності та економічної безпеки. Судова практика Суду ЄС акцентує увагу на балансі між публічним інтересом та захистом приватного майна, особливо у сферах регулювання конкуренції, державної допомоги та санкційної політики.

В умовах воєнного стану питання захисту права приватної власності набуває нових вимірів. З одного боку, держава змушена застосовувати інструменти примусового відчуження майна для потреб оборони, реквізиції, обмеження права користування певними об'єктами. З іншого боку, такі заходи повинні відповідати конституційним принципам, включаючи повне відшкодування вартості примусово відчуженого майна та дотримання принципу правової визначеності.

Воєнний стан формує низку новітніх викликів для цивільно-правового механізму захисту права приватної власності, зокрема: масове пошкодження та знищення майна внаслідок бойових дій; необхідність ефективного механізму фіксації шкоди та подальшої компенсації; проблеми доступу до правосуддя в умовах переміщення осіб та руйнування інфраструктури; баланс між санкційною політикою та гарантіями права власності.

У цьому контексті актуалізується імплементація європейських стандартів відшкодування шкоди та створення компенсаційних механізмів, які відповідають принципам верховенства права. Важливим напрямом є гармонізація законодавства України з практикою ЄС у частині захисту інвестицій, корпоративних прав та процедур банкрутства, що сприяє післявоєнному економічному відновленню [19].

Інститут права приватної власності має міждисциплінарний характер. Майнові відносини регулюються нормами конституційного, цивільного, земельного та кримінального права. Проте саме конституційні норми

визначають фундаментальні засади непорушності власності, що слугують основою для розвитку цивільно-правових конструкцій. Найбільш широко цей інститут регламентовано у цивільному законодавстві, але основне значення регулювання права приватної власності має конституційно-правові норми. Інститут права приватної власності у цивільному праві формується саме на основі конституційно-правового регулювання власності.

Термін «захист» у соціологічному сенсі застосовується до прав людини як вираження потреби людини або групи осіб у забезпеченні задоволення їх інтересів у вигляді певних допустимих способів.

У правовій доктрині вищезазначений інститут визначається так. Окремі науковці доходять до висновку про те, що інститут захисту прав людини складається із «законодавчої підсистеми (система законодавства), розрахованої на регламентацію та захист прав людини та основних свобод; правової підсистеми (система права); інституційної підсистеми (системи інститутів, уповноважених здійснювати правозахисну діяльність), що включає регіональну та місцеву, наглядову та контрольну інфраструктуру; підсистеми гуманітарного інформування; підсистеми гуманітарної освіти, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів; підсистеми «мозкових центрів» накопичення, зберігання, відтворення та розвитку гуманітарної ідеології» [4; 6].

Такого ж висновку доходить й І. Б. Шаповал, яка зазначає: «щоб створити систему захисту прав людини була необхідна певна послідовність дій, а саме: а) осмислення програми; б) визначення прав людини; в) створення обов'язкових норм; г) формування політичної та юридичної системи реалізації прав людини» [180].

Звідси за своїм змістом цивільно-правові механізми захисту права приватної власності, так само як і загальні механізми захисту прав людини, включають регулятивні, організаційні, ідеологічні та інші елементи, які покликані забезпечувати захист права фізичної особи та права людини. Однак, не можна забувати про те, що поняття «права людини» не має

національної приналежності, отже й механізми реалізації та захисту не можуть бути обмежені національним законодавством. Саме тому також необхідно дослідити і сферу міжнародних відносин, міжнародних стандартів, які мають також важливе значення у захисті відповідних прав приватної власності.

Перш ніж перейти до змісту та аналізу механізму цивільно-правового захисту права приватної власності, необхідно визначити його поняття.

Під механізмом захисту правами людини і громадянина розуміється сукупність методів, засобів і коштів, закріплених національним і міжнародним, що використовуються реалізації та захисту прав, регламентованих чинним українським законодавством.

Механізм захисту прав людини і громадянина включає такі елементи: система методів та коштів, встановлених державою; суб'єкти – фізичні та юридичні особи, а також громадські об'єднання, які користуються цією системою; цінності матеріального та морального характеру, що охороняються законом (що виникають від народження або набуті відповідно до українського законодавства та (або) відповідно до міжнародного законодавства); правосуб'єктність, тобто обсяг повноважень суб'єктів цивільних відносин; наявність суспільних відносин між суб'єктами, регламентованими законодавством; національні та міжнародні нормативно-правові акти, спрямовані на захист того чи іншого права; акти реалізації конституційних прав, свобод та законних інтересів людини та громадянина; правосвідомість та правова культура суб'єктів правовідносин [160].

Кожне суб'єктивне право є реальним лише тією мірою, в якій його можна здійснити. Внаслідок цього виникає проблема реалізації цих прав та їх захисту.

Реалізація права в широкому сенсі визначається як втілення правових норм у реальну діяльність органів державної влади, посадових осіб, відповідних організацій і самих громадян, поведінка суб'єктів суспільних відносин. Тобто, реалізація права є безпосереднім використанням правових

можливостей, у результаті чого виникають матеріальні та інші блага, які задовольняють потреби людини.

У свою чергу, реалізація прав у більшості випадків потребує активних дій суб'єкта правовідносин. Тобто, реалізацію права можна розглядати у двох сенсах: як процес, спрямований на досягнення результату, і як сам кінцевий результат фактичне набуття суб'єктом права того чи іншого блага, а також користування та розпорядження ним після реалізації за допомогою здійснення свого права або після відновлення суб'єктивного права.

Досліджуючи механізми захисту права приватної власності, необхідно визначити поняття гарантій прав людини та громадянина. Під такими гарантіями розуміються юридичні, економічні, ідеологічні та політичні засоби, які забезпечують здійснення суб'єктивних прав громадянина та людини, їх захист та постійне вдосконалення цих прав.

До змісту конституційного механізму захисту прав людини та громадянина у сфері майнових відносин входить сукупність регулятивних, організаційних, ідеологічних, комунікативних та інших елементів, функціонально призначених здійснювати фактичний процес забезпечення захисту суб'єктивних прав. Система конституційно-правового механізму захисту права приватної власності є багаторівневою, при цьому структурні елементи цієї системи виконують свої обов'язки в рамках своєї компетенції, регламентованої законом, не заважаючи один одному виконувати свої завдання.

Водночас, конституційний механізм захисту права приватної власності закріплює: принцип непорушності власності; заборону протиправного позбавлення майна; можливість примусового відчуження лише з мотивів суспільної необхідності та за умови попереднього і повного відшкодування; право на судовий захист.

Конституційний рівень формує основу для цивільно-правової деталізації способів захисту. Саме конституційні гарантії забезпечують

стабільність майнового обороту, інвестиційну привабливість та довіру до правової системи.

Принагідно звернути увагу, що досвід Європейського Союзу свідчить, що конституційні гарантії права власності розглядаються як невід'ємна складова верховенства права. Так, стаття 17 Хартії основоположних прав ЄС визначає власність як право, яке може бути обмежене лише в інтересах суспільства та на умовах, встановлених законом [197].

Під механізмом цивільно-правового захисту права приватної власності доцільно розуміти системно організовану сукупність нормативно закріплених засобів, процедур та інституцій, спрямованих на забезпечення реального здійснення права власності, попередження його порушень та відновлення у разі їх виникнення.

Такий механізм включає: нормативну складову (конституційні, цивільні та міжнародні норми); інституційну складову (суди, органи виконавчої влади, правоохоронні органи, омбудсман); процесуальну складову (процедури захисту, докази, строки); гарантійну складову (економічні, організаційні та фінансові гарантії компенсації); міжнародний рівень захисту.

Реалізація права власності можлива лише за наявності ефективного механізму його захисту. Саме можливість примусового відновлення порушеного права забезпечує реальність суб'єктивного права. У цьому сенсі захист є логічним продовженням реалізації права.

В сучасній Україні склалась стала структура цивільно-правового механізму захисту права приватної власності, до якої включається:

1. Нормативна складова: Конституція України; Цивільний кодекс України; процесуальне законодавство; міжнародні договори.
2. Матеріально-правові способи захисту: віндикаційний позов; негативний позов; позов про визнання права власності; відшкодування шкоди; стягнення безпідставно набутого майна.
3. Процесуальну складову: доступ до суду; забезпечення позову; доказування; виконання судових рішень.

4. Інституційну складову: суди загальної юрисдикції; Верховний Суд України; Конституційний Суд України; органи виконавчої влади; інститут омбудсмана; міжнародні органи захисту.

Водночас, важливу та особливу роль для дієвого захисту права приватної власності відіграє міжнародний рівень гарантій та міжнародно-правові стандарти захисту права власності. У межах Ради Європи право власності закріплено в статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка гарантує: мирне володіння майном; захист від незаконного позбавлення власності; контроль за використанням майна в інтересах суспільства. Разом із тим, ЄСПЛ сформував такі ключові підходи: принцип законності втручання; наявність легітимної мети; пропорційність заходів.

Принагідно звернути увагу на практику ЄСПЛ щодо оцінки порушень статті 1 Протоколу Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Так, ЄСПЛ у багатьох рішеннях підкреслює, що: «кожна фізична чи юридична особа має право мирно володіти своїм майном; ніхто не може бути позбавлений майна, якщо це не виправдано суспільними потребами, на умовах, встановлених законом та загальними принципами міжнародного права; держава має повноваження впроваджувати контролюючі заходи щодо майна, які відповідають загальному інтересу» [84; 85]. Зазначена позиція слугує основою для оцінки втручання держави у власність і встановлення «трискладового тесту» ЄСПЛ: законність втручання; легітимна мета втручання (суспільний інтерес); справедлива рівновага між захистом приватних прав та інтересами суспільства [3; 33; 116].

Зазначене вище, становить основу для тезисів про те, що ефективний засіб захисту це не лише формальна наявність закону, а й його реальне застосування в національній практиці.

Так, як приклад у справі «Obaranchuk v. Ukraine» суд визнав порушення принципу «остаточності судового рішення» (*res judicata*), що мало наслідком фактичне порушення майнових прав відповідно до статті 1 Першого

протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Така практика підкреслює важливість: стабільності та передбачуваності судових рішень у цивільних правовідносинах; дотримання процесуальних гарантій, які безпосередньо впливають на захист майнових прав [146].

Суд підтвердив, що не тільки формальний доступ до захисту майнового права, але й дотримання остаточності рішень національних судів є невід'ємною складовою ефективного захисту власності. Навіть якщо суд ухвалив рішення, його реальне невиконання чи затягування виконання може становити порушення Конвенції на рівні втручання у право власності.

Важливим є те, що ЄСПЛ оцінює не лише формальну відповідність закону, а й фактичний баланс між інтересами особи та суспільства.

У праві ЄС додаткового значення набуває захист інвестицій, корпоративних прав, принцип правової визначеності та довіри до держави (*legitimate expectations*).

Досвід держав ЄС під час пандемії COVID-19 та енергетичної кризи продемонстрував можливість тимчасових обмежень економічних прав за умови: чіткого строку дії обмежень; наявності парламентського контролю; доступності судового оскарження; фінансової підтримки суб'єктів господарювання. Цифровізація судочинства та створення електронних реєстрів значно підвищили ефективність захисту.

Разом із тим, аналіз сучасної практики свідчить про наявність проблем ефективності правозахисних механізмів. Серед них тривалі строки розгляду справ, складність виконання судових рішень, недостатній рівень довіри до судової системи. Європейський досвід демонструє, що підвищення ефективності можливе через цифровізацію судочинства, запровадження електронних реєстрів, прозорі процедури відбору суддів та посилення дисциплінарної відповідальності.

В умовах воєнного стану особливого значення набуває принцип стійкості (*resilience*) правової системи. Захист права приватної власності повинен забезпечуватися навіть за умов надзвичайних обставин. Це

передбачає адаптацію процедур доказування шкоди, спрощення доступу до компенсаційних механізмів, створення міжнародних реєстрів збитків та інтеграцію національних інструментів із європейськими правовими механізмами.

Таким чином, концепція цивільно-правового захисту права приватної власності в сучасних умовах має розвиватися у трьох взаємопов'язаних напрямках: конституційна стабільність гарантій, цивільно-правова деталізація способів захисту та міжнародна інтеграція стандартів. Поєднання національних механізмів із європейськими правовими підходами дозволить забезпечити належний баланс між інтересами особи, суспільства та держави навіть в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення.

Сучасні трансформаційні процеси в Україні відбуваються в умовах воєнного стану, що суттєво впливає на функціонування державних інституцій, економічних механізмів та системи публічного управління. У цьому контексті особливої актуальності набуває імплементація стандартів та практик Європейський Союз, що виступає стратегічним орієнтиром інституційної модернізації.

Досвід держав-членів ЄС демонструє ефективність багаторівневого врядування (multi-level governance), цифровізації публічних послуг, антикорупційних механізмів та принципів верховенства права [19]. Зокрема, реалізація ініціатив у межах політики згуртованості (cohesion policy) сприяє регіональному розвитку навіть в умовах кризових явищ. Для України особливу цінність становить практика кризового управління та фінансової стабілізації, сформована ЄС під час пандемії COVID-19 та енергетичної кризи 2022–2023 років.

Водночас правовий режим воєнного стану формує нові виклики, пов'язані з необхідністю балансування між забезпеченням національної безпеки та дотриманням фундаментальних прав і свобод людини. Крім того, воєнний стан створює правову ситуацію, за якої допускаються обмеження права власності. До таких заходів належать: реквізиція майна; примусове

відчуження для потреб оборони; тимчасове обмеження користування; заморожування активів у межах санкційної політики.

Однак навіть за умов війни зберігаються такі принципи: законність; пропорційність; компенсаційність; судовий контроль.

Новітні виклики включають масове знищення нерухомості, втрату доступу до майна на окупованих територіях, проблеми доказування факту шкоди. Це потребує створення ефективних компенсаційних механізмів та інтеграції національних процедур із міжнародними реєстрами збитків.

У цьому аспекті релевантним є досвід застосування механізмів дерогації відповідно до Ради Європи та практики Європейського суду з прав людини, що визначають допустимі межі обмежень прав у надзвичайних ситуаціях [188].

Цікавим є рішення ЄСПЛ у справі «*Bilous v. Ukraine*», що стосувалася ситуації, коли громадянин України втратив право власності на дві земельні ділянки у залізничній зоні відчуження, причому їх вилучення відбулося без будь-якої компенсації. У цій справі ЄСПЛ встановив, що: «повне вилучення права власності без належної компенсації є непропорційним втручанням у право власності; держава має забезпечити повне і справедливе відшкодування, яке має бути фактично пов'язане зі вартістю майна; навіть часткова втрата майнового права вимагає чітких правових норм і механізмів компенсації» [141].

Це рішення важливе тому, що встановлює чіткі стандарти пропорційності та компенсації, які держава повинна дотримуватися при обмеженні майнових прав, і вимагає від національних судів і законодавця враховувати ці принципи у правовому регулюванні. Такий підхід захищає право власності як реальну можливість використання майнових благ, один із критеріїв «існуючого майна» у розумінні ЄСПЛ.

Хоча не всі справи ЄСПЛ прямо стосуються власності, частина з них має значущий вплив на національну правову систему захисту прав людини і, опосередковано, права власності: практика щодо санкцій проти юридичних

осіб, яка має значення для майнових прав підприємств. Наприклад у справі «ТОВ «М.С.Л.» проти України» суд підкреслив необхідність ефективного судового контролю при обмеженні майнових прав у межах санкцій [138].

ЄСПЛ неодноразово підкреслював, що оцінка втручання у право власності має враховувати справедливу рівновагу між суспільним інтересом і приватним правом. Навіть законне втручання може бути непропорційним, якщо держава не доведе наявності нагальної суспільної потреби та справедливого балансу.

У справі «Федоренко проти України» суд визнав важливим те, що право на «правомірні очікування» щодо використання майна може входити в поняття «майно» у розумінні статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Це означає, що навіть вимоги, що засновані на певних юридичних очікуваннях щодо майна, можуть бути захищені як майно [139].

Особливого значення в умовах війни набуває поглиблення співпраці з інституціями ЄС після набуття Україною статусу країни-кандидата у 2022 році, що відкриває можливості для структурних реформ навіть за умов воєнних ризиків. Прикладом є посилення антикорупційної інфраструктури, реформа судової системи, цифровізація адміністративних процедур та впровадження принципів прозорості публічних фінансів.

Крім того, воєнний стан актуалізує питання стійкості (resilience) державних систем. У документах ЄС, зокрема в рамках Стратегії безпеки та оборони, підкреслюється необхідність розвитку стратегічної автономії, кібербезпеки та захисту критичної інфраструктури. Для України ці напрями є не лише перспективними, але й життєво необхідними в умовах збройної агресії.

Також, воєнний стан істотно трансформує механізм реалізації та захисту права приватної власності. Держава отримує додаткові повноваження щодо: примусового відчуження майна для потреб оборони; реквізиції;

встановлення обмежень на користування певними об'єктами; запровадження спеціальних режимів управління активами.

Водночас такі заходи не можуть суперечити принципу верховенства права. Конституція України передбачає, що навіть в умовах воєнного стану втручання у право власності має здійснюватися на підставі закону та з подальшим відшкодуванням вартості.

Масштабні руйнування майна внаслідок бойових дій зумовлюють необхідність створення ефективного компенсаційного механізму. У цьому контексті важливого значення набувають міжнародні ініціативи щодо формування реєстрів збитків та механізмів відшкодування.

Таким чином, зважаючи на викладене практика ЄСПЛ встановлює обов'язкові критерії для національних судів щодо співвідношення національного законодавства щодо власності з правами, гарантованими міжнародними стандартами [116].

Звертається увага на те, що компенсація за примусове втручання у майнові права є важливою складовою справедливого балансу між суспільними інтересами та захистом приватної власності.

При цьому, ефективний захист власності включає реалізацію судових рішень у національному порядку, затягування чи формальний характер судових рішень може сам по собі становити порушення [33].

Аналізом більшості рішень ЄСПЛ та їх застосування, встановлено позицію суду щодо визначення терміну «майно», який охоплює не лише фізичні об'єкти, але й правомірні очікування щодо отримання майнових благ, що розширює межі захисту [3].

У контексті воєнного стану принципи пропорційності, справедливої рівноваги та повноти компенсації набувають особливого значення у випадках пошкодження чи втрати майна внаслідок бойових дій.

Водночас, інтеграція досвіду ЄС повинна здійснюватися не механічно, а з урахуванням специфіки воєнного стану. Це передбачає гнучкість нормативного регулювання, прискорені процедури прийняття рішень,

посилення міжінституційної координації та одночасне збереження стратегічного курсу на європейську інтеграцію.

Зауважується, що право приватної власності виступає фундаментальною конституційною цінністю, реальність якої забезпечується ефективними цивільно-правовими механізмами захисту права приватної власності, які становлять багаторівневу систему, що поєднує нормативні, інституційні, матеріально-правові, процесуальні та міжнародні складові.

Ба більше, захист права приватної власності є логічним продовженням його реалізації, оскільки лише можливість примусового відновлення порушеного права гарантує реальність суб'єктивного права.

Принагідно звертається увага на те, що практика ЄСПЛ та стандарти ЄС формують для сучасної України обов'язкові орієнтири для національної правової системи, зокрема стосовно принципів законності, легітимної мети, пропорційності та повноти компенсації при здійсненні захисту прав приватної власності.

У сучасній Україні вже склалася практика захисту права приватної власності за допомогою регламентованих правозахисних механізмів захисту приватної власності, систему яких утворюють: судовий захист, інститут Уповноваженого з прав людини, суд, самозахист, і навіть міжнародні механізми такі як рішення Європейського суду з прав людини, Комісія з прав людини при ООН, тощо. Отже, цивільно-правовий механізм захисту права приватної власності в Україні сформувався як складна багаторівнева система, що поєднує конституційні гарантії, цивільно-правові та матеріально-правові способи захисту, процесуальні механізми та міжнародні стандарти.

Водночас, в умовах воєнного стану в Україні ключового значення набуває забезпечення балансу між публічними інтересами оборони держави та збереженням фундаментальних гарантій приватної власності. Європейська інтеграція України зумовлює необхідність імплементації стандартів ЄС і практики ЄСПЛ, що сприятиме формуванню ефективної, прозорої та стійкої системи захисту права приватної власності [19].

Вважається, що подальший розвиток цивільно-правового механізму захисту права приватної власності має здійснюватися на засадах конституційної стабільності, процесуальної ефективності, міжнародної інтеграції та стійкості правової системи в умовах трансформаційних процесів.

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗДІЙСНЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ПРАВА ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ ФІЗИЧНИХ ОСІБ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

2.1. Поняття та правова природа цивільно-правового захисту права приватної власності фізичних осіб

Право власності традиційно визнається одним із найважливіших природних і невід’ємних прав людини, що має фундаментальне значення як у приватноправовій, так і в публічно-правовій площині. Відтак забезпечення ефективного та дієвого захисту прав усіх суб’єктів права власності розглядається як одне з ключових завдань кожної правової, демократичної та соціально орієнтованої держави. У цьому контексті варто підкреслити, що система відносин власності має всеосяжний характер, оскільки пронизує всі сфери економічної взаємодії, формуючи основу економічного устрою суспільства.

Історичний перехід України від централізованої командно-адміністративної економіки до ринкової моделі вимагав глибоких і системних трансформацій у соціально-економічному середовищі. Одним із наріжних елементів цих реформ стало запровадження інституту приватної власності на засоби виробництва, що розглядалося як необхідна умова для підвищення ефективності господарювання та раціонального використання ресурсного потенціалу країни. Впровадження приватної форми власності, як основи ринкових відносин, зумовило потребу у суттєвому оновленні нормативно-правової бази, зокрема у сфері цивільного законодавства, яке мало забезпечити належне правове регулювання нових економічних реалій.

У результаті цих реформ на доктринальному рівні було закріплено принцип недоторканності права власності як одну з основоположних засад цивільного права. Цей принцип втілюється в імперативі, за яким жодна особа не може бути позбавлена права власності, окрім випадків, прямо

передбачених законом, та лише з дотриманням процедурних гарантій. Закріплення цього принципу в законодавстві встановлює чіткі межі втручання у сферу власницьких прав, забезпечує визначеність правового статусу власника та створює умови для стабільного і передбачуваного здійснення повноважень власника.

Змістовне наповнення принципу недоторканності власності полягає в гарантії охоронюваного законом права особи не бути позбавленою майна без належної юридичної підстави. Цей принцип виконує подвійну функцію: по-перше, він забезпечує реалізацію прав власника у правомірний спосіб, а по-друге виступає бар'єром проти будь-яких форм неправомірного посягання на власність. Таким чином, він формує правову основу для ефективного функціонування інституту власності в умовах правової держави.

Попри формальне нормативне закріплення гарантій захисту власницьких прав, у правозастосовній практиці залишаються непоодинокими випадки їх порушення, що породжує сумніви щодо ефективності чинних правових механізмів. Така ситуація актуалізує необхідність поглибленого науково-практичного аналізу проблематики забезпечення та захисту права власності, з урахуванням сучасних викликів і тенденцій розвитку цивільного обороту. Цей аналіз є важливим як для фізичних та юридичних осіб, тобто безпосередніх учасників цивільно-правових відносин, так і для органів державної влади та місцевого самоврядування, які здійснюють регуляторну та правоохоронну функції у сфері власності.

Останнім часом у вітчизняному правознавстві спостерігається зосередження уваги переважно на загальнотеоретичних аспектах захисту права власності. Попри важливість таких досліджень, вони видаються недостатніми для ефективного реагування на виклики сучасної правозастосовної практики. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває необхідність формування нових комплексних наукових підходів і розроблення рекомендацій, спрямованих на подальше вдосконалення чинного законодавства, яке регулює інститут права власності та його захист.

Водночас потребує модернізації і практика застосування відповідних норм, що повинна відповідати сучасним соціально-економічним умовам та забезпечувати реальну, а не декларативну ефективність правового захисту власності.

Однією з ключових проблем, що ускладнює ефективне здійснення судового захисту права власності в Україні, є наявність внутрішніх суперечностей у чинному цивільному законодавстві. Зокрема, після прийняття ЦК України 2003 року та подальших змін до низки законодавчих актів, що регулюють питання захисту власності, у правозастосовній сфері виникли труднощі, пов'язані з неузгодженістю нормативних положень. Суттєвим викликом залишається відсутність у ЦК України чітких та уніфікованих критеріїв диференціації способів захисту права власності. Така правова невизначеність не лише дезорієнтує суб'єктів цивільних правовідносин, але й негативно впливає на стабільність судової практики.

Крім того, недостатньо розробленим у науковій доктрині і слабо реалізованим на практиці залишається інститут превентивного захисту права власності, який міг би відігравати важливу роль у недопущенні порушень ще на стадії їх можливого виникнення. Теоретичне осмислення цього аспекту, разом із систематизацією способів захисту та з'ясуванням критеріїв їх адекватного застосування, має стати пріоритетним напрямом подальших наукових досліджень.

Таким чином, нагальною потребою сучасного етапу розвитку цивільного права є як вдосконалення нормативної бази, так і формування єдиної доктрини щодо реалізації і захисту права власності в умовах сучасної правової системи України.

Захист суб'єктивних прав і законних інтересів фізичних осіб, юридичних осіб, а також органів державної влади та місцевого самоврядування визнається вітчизняною юридичною наукою і законодавством України одним із ключових елементів механізму реалізації цих прав. Саме ефективний правовий захист виступає гарантією того, що

проголошені та закріплені на нормативному рівні права не залишаються декларативними, а отримують реальне втілення в суспільному житті. Цей захист здійснюється передусім через діяльність судових і адміністративних органів, які уповноважені на розгляд і вирішення цивільно-правових, адміністративних та інших публічно-правових спорів.

Конституційна основа здійснення захисту прав і свобод особи в Україні визначена у статті 55 Конституції України, відповідно до якої кожному гарантується право на судовий захист своїх прав і свобод. Ця норма також закріплює право особи, після вичерпання всіх національних засобів юридичного захисту, звертатися до міжнародних судових інституцій або органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Крім того, Конституція гарантує право кожного самостійно обирати способи захисту своїх прав і свобод, за умови, що такі способи не заборонені законом [54].

Принцип судового захисту, зафіксований у Конституції, деталізується та розвивається у галузевому законодавстві, зокрема у цивільному. Так, цивільне законодавство не лише окреслює перелік підстав для звернення за захистом, а й встановлює форми, процедури та способи такого захисту. При цьому окрему увагу приділено специфіці охорони окремих категорій прав, а також особливостям захисту інтересів, що мають правове значення, хоч і прямо не виражені у формі суб'єктивного права.

У межах цивільно-правового регулювання сформовано багаторівневу систему гарантій реалізації прав, яка включає як традиційні способи захисту (визнання права, витребування майна з чужого незаконного володіння, відшкодування збитків тощо), так і додаткові механізми. До таких належить, зокрема, інститут самозахисту – як форма безпосереднього реагування особи на загрозу її правам без попереднього звернення до органів державної влади. Такий підхід відображає тенденцію до посилення автономії учасників цивільного обігу у здійсненні та охороні своїх прав.

Таким чином, сучасна модель правового захисту в Україні ґрунтується на конституційно гарантованому праві на судовий захист, розширюється за рахунок міжнародних механізмів та охоплює широкий спектр правових форм і способів, спрямованих на ефективне відновлення порушених прав та недопущення їх знецінення в умовах правової держави.

У сучасній юридичній науці та правозастосовній практиці простежується досить поширене явище некоректного ототожнення понять «правова охорона» та «правовий захист». Ця термінологічна підміна спостерігається також і на рівні нормативно-правових актів. Показовим у цьому контексті є зміст статті 1 Закону України «Про страхування», де страхування трактується як вид цивільно-правових відносин, спрямованих на захист майнових інтересів фізичних та юридичних осіб у разі настання визначених подій – страхових випадків [125]. Однак такий підхід викликає наукове застереження. Адже самі страхові випадки можуть не відбутися, що на практиці є типовою ситуацією (оскільки частота їх виникнення є відносно низькою, інакше здійснення страхової діяльності втратило б економічний сенс). Незважаючи на це, договір страхування укладається, виконується сторонами та припиняється у межах регулятивного правового режиму, тобто за відсутності будь-якого фактичного порушення майнових прав. У цьому випадку йдеться радше про правову охорону, а не захист, як це помилково вказано в законі.

У доктрині цивільного права вживається спроба розмежування понять охорони та захисту прав через призму стадій існування суб'єктивного цивільного права. Згідно з однією з поширених концепцій, правова охорона охоплює регулювання суспільних відносин, у межах яких виникає, змінюється та припиняється суб'єктивне право, а також передбачає заходи, спрямовані на попередження порушень або створення умов для безперешкодної реалізації цього права. Водночас правовий захист розглядається як прояв охоронної функції, який активізується у випадку порушення або оспорування суб'єктивного права, тобто є реакцією на делікт

або інше правопорушення. Таким чином, захист – це форма реалізації наданого особі права на відповідну реакцію з боку держави у випадку порушення її прав.

Поряд із цим, у науковій літературі представлена й альтернативна позиція, відповідно до якої поняття правового захисту трактується як ширше за поняття правової охорони. Аргументація на користь цієї позиції ґрунтується на порівняльному аналізі змістовного наповнення кожної з категорій. Так, охорона обмежується превентивними заходами, спрямованими на недопущення порушення прав, тоді як захист охоплює не лише попередження порушень, але й боротьбу з уже існуючими посяганнями, відновлення порушеного правового стану, а також притягнення порушника до відповідальності. Отже, правовий захист надає ширший арсенал правових засобів, що й зумовлює його більш комплексний характер.

Таким чином, актуальним завданням сучасної юридичної науки є уніфікація та концептуальне розмежування понять «охорона» і «захист» у контексті права власності та інших суб'єктивних прав, оскільки така невизначеність у понятійному апараті здатна призводити до хибного тлумачення норм права та неузгодженостей у правозастосовній практиці.

Судова практика Верховного Суду підтверджує актуальність цієї проблеми. Так, у постанові Верховного Суду від 19.01.2022 у справі № 640/19896/20 суд акцентував, що «самовільне користування комунальним майном без належного оформлення правових підстав створює передумови для захисту права власності через витребування майна. Превентивні ж механізми (тобто охоронні заходи) у цій ситуації не були реалізовані належним чином – ані через ефективний контроль з боку органу управління, ані через реєстрацію речових прав» [107].

У постанові Верховного Суду від 13.10.2021 у справі № 910/13223/20 (про визнання недійсним договору відчуження об'єкта нерухомості) суд дійшов висновку, що правова охорона надає можливість уникнути таких договорів на етапі їх укладення – через систему державної реєстрації та

нотаріального контролю. Однак при їх укладенні з порушенням закону право на захист набуває активної реалізації шляхом звернення до суду з вимогою про визнання договору недійсним, поновлення попереднього правового статусу та відновлення права власності [109].

У практиці Європейського суду з прав людини також проводиться чітке розмежування превентивної та реактивної функцій права. У справі «Zehentner v. Austria» суд наголосив, що відповідно до статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, держава зобов'язана не лише гарантувати механізми захисту у разі втрати або порушення майна, але й забезпечити ефективну охорону прав власника ще до порушення, зокрема шляхом законодавчих гарантій і належного адміністративного регулювання [137].

Аналогічна позиція простежується у рішенні «Pine Valley Developments Ltd and Others v. Ireland», де ЄСПЛ констатував, що невизначеність у законодавстві, яка допускає втручання у право власності без достатніх правових гарантій, є порушенням обов'язку держави щодо охорони прав [136]. Таким чином, суд визнав, що відсутність превентивного захисту (тобто охоронної інфраструктури) може сама по собі становити порушення права, незалежно від того, чи відбулося фактичне вилучення майна [136].

Аналізуючи наукові підходи щодо співвідношення понять охорони та захисту суб'єктивних цивільних прав, можна виокремити кілька основних концептуальних позицій, що демонструють різні рівні розуміння природи цих правових категорій. Зокрема: дехто з науковців розглядає охорону і захист як тотожні за своєю сутністю, але водночас різні за способом прояву елементи суб'єктивного права, що мають спільну мету забезпечення належної реалізації та гарантії правомочностей особи; інша група авторів трактує ці поняття як відображення різних стадій існування суб'єктивного цивільного права: охорона асоціюється з його нормальним (непорушеним) станом, у той час як захист активізується лише у разі порушення або оспорування права; існує також позиція, відповідно до якої право на охорону

тракується як ширше за обсягом порівняно з правом на захист, адже охоплює як превентивні, так і організаційні заходи, що здійснюються до моменту порушення прав; протилежний підхід наполягає, що право на захист є більш широким за правом на охорону, оскільки включає не лише попереджувальні заходи, а й відновлення порушених прав, застосування санкцій до порушників, а також реалізацію юрисдикційних форм відновлення.

Попри наявне концептуальне різноманіття у наукових підходах, всі згадані погляди об'єднує спільне теоретичне підґрунтя: охорона і захист суб'єктивного права спрямовані на забезпечення його повноцінної реалізації та, у разі порушення, на його поновлення. Саме ця функціональна спільність, на думку ряду дослідників, не дозволяє розглядати захист прав як самостійне правове явище, що існує відокремлено від охорони прав. Інакше кажучи, ці категорії, хоча й різні за своїм обсягом, механізмами реалізації та часовим вектором дії, залишаються взаємопов'язаними й взаємозалежними в межах єдиного правового механізму.

Проблема співвідношення понять правової охорони та правового захисту суб'єктивних прав є однією з найбільш дискусійних у теорії цивільного права. Наявне концептуальне розмаїття щодо визначення обсягу, змісту та правової природи цих категорій зумовлює необхідність системного аналізу основних наукових підходів.

У сучасній правовій науці сформувались щонайменше чотири підходи до розуміння співвідношення понять охорони та захисту.

Перший підхід стосується тотожності понять. Прихильники цього підходу стверджують, що охорона і захист є функціонально еквівалентними засобами забезпечення реалізації та стабільності суб'єктивного права. Така позиція базується на тому, що будь-яке правове регулювання має забезпечити збереження правомочностей особи, незалежно від того, чи йдеться про превенцію порушень чи про реагування на них. Однак цей підхід зазнає критики через відсутність чіткого розмежування правових режимів.

Другий, стадійний підхід, згідно з яким охорона і захист є послідовними етапами існування суб'єктивного права. Охорона передуює порушенню права, передбачаючи превентивні та організаційні заходи (законодавче регулювання, контрольні механізми, правова просвіта тощо), тоді як захист реалізується після настання правопорушення через звернення до суду або іншого юрисдикційного органу [117]. Цей підхід підтримується переважною більшістю цивілістів, зокрема О. В. Дзєрою, Є. О. Харитоновим, С. В. Ківаловим, та є логічно обґрунтованим у контексті правозастосування.

Третя концепція обґрунтовує, що право на охорону є ширшим, ніж право на захист, оскільки охоплює як профілактику, так і відповідальність. На думку І. В. Спасибо-Фатєєвої, охорона включає регулятивний режим, тоді як захист лише реактивний [39; 120]. Аналогічна позиція зустрічається і в окремих працях інших науковців [35; 43].

Четверта, протилежна позиція полягає у визнанні того, що захист виступає ширшим поняттям, ніж охорона. У межах цього підходу захист розглядається у якості юридичного інструментарію, який включає не лише попередження, але й примусове відновлення порушених прав, шляхом застосування санкцій та звернення до міжнародних інстанцій. Така думка частіше трапляється у роботах представників функціональної школи права, а також у іноземних наукових працях [200; 213].

Попри певну суперечність між зазначеними підходами, в них простежується спільна вихідна ідея: як охорона, так і захист суб'єктивних прав мають на меті забезпечити їх ефективну реалізацію та відновлення у разі порушення. Саме цим пояснюється висновок окремих дослідників, що характер розбіжностей між поняттями охорони та захисту не дозволяє визнати захист цілком автономним явищем у правовій системі.

Аналіз практики Європейського суду з прав людини (зокрема рішень у справах «Zehentner v. Austria» [137], «Pine Valley Developments v. Ireland» [136]) підтверджує, що невиконання державою обов'язку щодо правової охорони може саме по собі кваліфікуватися як порушення права власності.

ЄСПЛ визнає обов'язком держав не лише захищати право власності у разі втручання, але й створити ефективну правову інфраструктуру, що унеможлиблює таке втручання (*Zehentner v. Austria*, §54-58).

Таким чином, існуючі доктринальні позиції вказують на доцільність розмежування охорони та захисту як окремих, але взаємопов'язаних юридичних інструментів. При цьому важливо забезпечити, щоб і в теорії, і на практиці такі поняття застосовувалися чітко, відповідно до їх правової природи, стадії правовідносин та наявності порушення.

Одним із ключових аспектів у межах дослідження механізму захисту права власності є визначення моменту виникнення права на захист. В юридичній науці вважається, що право на захист виникає не абстрактно, а у зв'язку з настанням певного юридичного факту. Такими фактами можуть бути: безпосереднє порушення права, посягання на нього або ж його оспорювання, яке створює загрозу правомочному суб'єкту щодо можливості вільного користування, володіння чи розпорядження об'єктом права власності.

Саме з моменту виникнення вказаних обставин у суб'єкта з'являється правова підстава для вимоги вчинення певних дій від порушника, включаючи усунення перешкод, відшкодування збитків або поновлення порушеного стану. З цього моменту суб'єктивне право набуває юрисдикційного характеру, тобто підлягає реалізації через звернення до суду, іншого органу або шляхом самозахисту в межах, установлених законом.

Практика Верховного Суду підтверджує, що право на захист права власності виникає з моменту фактичного порушення або оспорювання цього права, навіть за відсутності прямої шкоди.

Так, у постанові Верховного Суду від 29 листопада 2023 року у справі № 278/2848/21, де особа звернулася до суду з вимогою про визнання недійсним договору купівлі-продажу майна, посилаючись на порушення своїх прав як співвласника, суд зазначив, що «моментом виникнення права на захист є не втрата права власності як така, а момент укладення правочину,

який оспорується як такий, що створює загрозу праву власника» [114]. Таким чином, факт оспорування вже є підставою для юрисдикційного захисту.

Звертається також увага на постанова Верховного Суду від 21 серпня 2024 року у справі № 462/7300/20, де позивач вимагав усунення перешкод у користуванні житлом, яке незаконно зайняте іншою особою. У вказаній справі, Верховний Суд підкреслив, що «право на захист виникає не лише в разі припинення права власності, але й при створенні перешкод у його здійсненні, навіть за відсутності зміни власника. Це відповідає принципу негайності реагування на втручання у сферу суб'єктивного права» [113].

Цікавою є постанова Верховного Суду від 24 січня 2024 року у справі № 487/7152/21, де позивач просив суд визнати за ним майнові права на об'єкт нерухомого майна та зобов'язання вчинити певні дії. Так, Верховний Суд вказав, що «кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорування, при цьому одним зі способів захисту особистих немайнових або майнових прав та інтересів, з якими особа має право звернутися до суду, є визнання права. Разом із тим, звернуто увагу на те, що за загальним правилом судові рішення не породжує право власності, а лише підтверджує наявне право власності, набуте раніше на законних підставах, у випадках, коли це право не визнається, заперечується та оспорується» [112].

У практиці Європейського суду з прав людини питання моменту виникнення права на захист аналізується через призму статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка гарантує право кожної особи на мирне володіння своїм майном.

У справі «Pine Valley Developments Ltd and Others v. Ireland» суд наголосив, що: «право на захист майнового інтересу виникає не лише в разі вилучення чи знищення майна, а також у випадку, коли державні дії створюють правову невизначеність або ризик втрати контролю над майном. Момент виникнення права на захист у цій справі був пов'язаний із відмовою

у наданні дозволу на забудову, яка де-факто блокувала реалізацію права власності» [136].

У справі *«Zehentner v. Austria»* суд визнав порушення з боку держави через реалізацію примусового стягнення, що позбавило особу житла. При цьому суд зазначив, що право на захист активу виникає з моменту, коли дії державних або приватних суб'єктів створюють реальну загрозу втрати майнового становища, навіть якщо на момент звернення до суду особа ще формально зберігає статус власника [137].

У справі *«Broniowski v. Poland»* суд визнав, що: «державна не створила ефективного механізму для реалізації особою права власності на компенсацію. Водночас суд підкреслив, що відсутність реальної можливості здійснити майнове право сама по собі є підставою для визнання виникнення права на захист» [142].

Як українська, так і європейська практика однозначно свідчать про те, що право на захист виникає з моменту, коли суб'єктивне право стає під загрозою порушення, оспорується або ж порушується, незалежно від того, чи відбулося фактичне позбавлення особи права власності. Таким чином, правозастосовна практика дотримується принципу превентивності та своєчасності реагування на загрози правам особи, що відповідає загальновизнаним стандартам правової держави.

Підсумовуючи наведене, можна дійти висновку, що захист права власності виступає як самостійне суб'єктивне право, яке виникає з моменту фактичного порушення або оспорювання правомочності власника. Це право має активну правову природу, оскільки виявляється у відповідних діях фізичної особи, спрямованих на захист порушеного чи оспорюваного майнового інтересу.

Право на захист, таким чином, слід розглядати як нормативно встановлену можливість суб'єкта застосовувати передбачені законом або договором юридичні заходи правоохоронного характеру. Воно реалізується за допомогою певного набору правових способів (витребування майна,

визнання права, відшкодування шкоди тощо), що слугують засобами досягнення правової мети – відновлення порушеного становища та нейтралізації негативних наслідків делікту.

Отже, враховуючи викладене з'ясовано, що захист права приватної власності фізичних осіб є складною багатокомпонентною правовою категорією, яка охоплює як матеріальні, так і процесуальні елементи, пов'язані із реалізацією, охороною та поновленням суб'єктивного майнового права. Право власності, будучи одним із базових елементів правового статусу особи, потребує не лише формального закріплення, а й ефективного механізму реалізації та захисту в умовах сучасної правової системи [15].

Захист суб'єктивного права власності не можна зводити виключно до судового реагування на його порушення. Він включає як реактивну фазу (звернення до суду або інших органів), так і превентивну фазу, зокрема реалізацію нормативних і фактичних механізмів, які унеможливають порушення ще до його настання. Охоронна та захисна функції у цій сфері тісно переплітаються, що потребує чіткого теоретичного та нормативного розмежування для уникнення плутанини у правозастосовній практиці [15].

Аналіз судової практики Верховного Суду підтверджує, що право на захист виникає не лише з моменту безпосереднього порушення права, а й у разі його оспорювання або створення загроз щодо можливості реалізації правомочностей власника. Такий підхід корелюється із практикою Європейського суду з прав людини, який неодноразово наголошував на позитивному обов'язку держави створити ефективну правову інфраструктуру для охорони та своєчасного захисту майнових прав (справи «Zehentner v. Austria», «Pine Valley Developments Ltd v. Ireland», «Broniowski v. Poland»).

Крім того, встановлено, що чинне цивільне законодавство України не забезпечує достатньої системності в закріпленні способів захисту права власності, що зумовлює нерідко суперечливу судову практику та правову невизначеність для учасників цивільного обігу. Проблемою залишається й відсутність чіткої диференціації між охороною права (як нормативно-

превентивною складовою) та його захистом (як процесом юрисдикційного реагування), що призводить до подвійного тлумачення одних і тих самих правових категорій.

У цьому контексті доцільною видається необхідність: кодифікаційного уточнення понять «правова охорона» і «правовий захист» у Цивільному кодексі України; розробки єдиної доктрини щодо моменту виникнення права на захист; розширення інструментів превентивного захисту в приватному праві, у тому числі інституту самозахисту; гармонізації положень національного законодавства з підходами ЄСПЛ, які визнають порушенням вже саму правову невизначеність або загрозу втрати права.

Таким чином, удосконалення механізмів захисту права приватної власності фізичних осіб вимагає не лише адаптації до європейських стандартів, але й оновлення внутрішньої правової доктрини, яка повинна враховувати комплексність правового регулювання, багаторівневість загроз та динаміку розвитку сучасного цивільного обігу [15].

Одним із ключових прав людини, закріплених як на національному, так і на міжнародному рівні, є право приватної власності. У правовій системі України інститут власності посідає особливо важливе місце, виконуючи не лише економічну, але й соціальну, політичну та культурну функцію. Для кожного громадянина власність є засобом реалізації особистої свободи, джерелом життєзабезпечення, основою соціального статусу та гарантією автономії в межах правового порядку. З точки зору публічного інтересу, інститут власності є базовим елементом функціонування ринкової економіки, а також інструментом стабілізації суспільних відносин.

Сучасні реалії функціонування правової системи України ускладнюються тривалим збройним конфліктом, що супроводжується введенням особливого правового режиму воєнного стану. Його встановлення, відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», допускається у разі збройної агресії, загрози нападу або небезпеки державній незалежності та територіальній цілісності України [124]. Воєнний

стан зумовлює розширення повноважень органів державної влади, військового командування та органів місцевого самоврядування, а також передбачає тимчасове обмеження конституційних прав і свобод громадян, включаючи право власності.

Принагідно, що стаття 41 Конституції України встановлює, що: «ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності, а примусове відчуження майна допускається виключно в умовах суспільної необхідності та за умови повного відшкодування його вартості. Особливе положення передбачено для періоду воєнного або надзвичайного стану, коли можливе тимчасове вилучення майна з подальшим відшкодуванням» [54].

З огляду на зазначене, виникає низка важливих теоретичних і прикладних проблем, пов'язаних із захистом права приватної власності фізичних осіб у період воєнного стану, зокрема: визначення меж допустимого втручання держави у сферу приватної власності; правова природа та умови реалізації публічного інтересу в конфлікті з приватними правами; особливості виникнення та реалізації цивільно-правових зобов'язань у контексті обмежень і пошкодження майна; гарантії відновлення порушеного права та забезпечення справедливого відшкодування.

Зважаючи на важливість забезпечення балансу між публічним інтересом та індивідуальними правами в умовах надзвичайної правової ситуації, тема захисту права власності фізичних осіб у період воєнного стану набуває особливої актуальності. Вона потребує глибокого науково-правового аналізу та розробки ефективних механізмів нормативного та судового захисту майнових прав.

Інститут приватної власності виступає однією з фундаментальних засад правової держави та ключовою складовою конституційного устрою України. Це право визнається невід'ємним і таким, що безпосередньо пов'язане з реалізацією особистої свободи, економічної ініціативи та соціального самозабезпечення. У положеннях Конституції України закріплено базовий

принцип недоторканності власності, який може бути обмежений виключно з дотриманням суворих умов законності, пропорційності та компенсаційності [55].

З початком збройної агресії проти України держава змушена була запровадити особливий правовий режим – воєнний стан, який надає органам державної влади, військовому командуванню та військовим адміністраціям додаткові повноваження для забезпечення національної безпеки та оборони. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» визначає його як правовий режим, що допускає тимчасове обмеження конституційних прав і свобод громадян, зокрема права на власність [124].

Разом із тим, навіть в умовах воєнного стану будь-яке втручання в сферу майнових прав особи має здійснюватися відповідно до принципів: законності (наявність нормативного акта, що прямо передбачає можливість втручання); легітимності мети (суспільна необхідність, інтереси оборони, громадського порядку); пропорційності (співмірність втручання до цілей, які воно має досягти); компенсаційності (попереднє або постфактичне повне відшкодування вартості майна).

Конституція України у частині третій статті 41 встановлює, що «примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості» [54].

Право власності, у цивілістичному розумінні, вважається юридично забезпечена можливість особи володіти, користуватися та розпоряджатися майном на власний розсуд. У період воєнного стану ці правомочності можуть бути обмежені, однак суб'єктивне право не втрачається, а лише тимчасово трансформується. Це означає, що власник зберігає право на відновлення порушеного статусу або на компенсацію шкоди.

Законодавчі гарантії, передбачені як Конституцією, так і Цивільним кодексом України, не дозволяють свавільного втручання у право приватної власності. Навіть примусове вилучення майна, наприклад в умовах

мобілізаційних потреб, потребує актів уповноважених органів, офіційної процедури оформлення та документального підтвердження розміру та порядку компенсації [172].

У світлі зобов'язань України за міжнародним правом, насамперед за Європейською конвенцією з прав людини, право на мирне володіння майном підлягає захисту відповідно до статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Європейський суд з прав людини у своїй практиці неодноразово підкреслював, що навіть в умовах надзвичайного становища будь-яке втручання у право власності повинно бути обґрунтованим, необхідним у демократичному суспільстві та пропорційним поставленій меті.

У справі «Sporrong and Lönnroth v. Sweden» суд сформулював триумовний тест допустимості втручання у право власності: наявність правової підстави, легітимна мета, справедливий баланс між інтересами суспільства та особи [195]. Водночас, у справі «Zehentner v. Austria» суд наголосив, що навіть законно встановлене втручання, якщо воно є надмірним або непропорційним, становить порушення права на мирне володіння майном [137]. Аналогічна позиція була закріплена у рішенні «Broniowski v. Poland», в якому суд визнав, що відсутність ефективного механізму реалізації права власності та компенсації також є порушенням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [142].

Сучасні події, що розгортаються на території України у зв'язку з повномасштабною збройною агресією російської федерації, обумовили введення на всій території держави правового режиму воєнного стану. Такий режим був запроваджений Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 та затверджений відповідним Законом України, що передбачає комплекс надзвичайних заходів, спрямованих на забезпечення обороноздатності, публічної безпеки та захисту територіальної цілісності держави.

Одним із ключових інструментів реалізації повноважень у межах режиму воєнного стану, відповідно до статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», є право на примусове відчуження майна. Зокрема, держава має можливість примусово відчужувати майно громадян, громадських об'єднань, комунальних установ, а також вилучати майно державних підприємств, установ та господарських об'єднань в інтересах національної оборони та задоволення нагальних державних потреб – за чітко визначеним процедурним порядком та з належним документальним оформленням [124].

Базовий нормативний акт, який детально регулює механізм реалізації зазначених повноважень, є Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» [123]. У ньому, зокрема, встановлюються умови, обсяг та способи компенсації вартості майна, що підлягає вилученню або відчуженню, залежно від його форми власності та суб'єкта, якому воно належить.

Так, закон передбачає розмежування правових підходів до компенсації залежно від типу майна: У разі примусового відчуження майна приватної або комунальної власності в умовах воєнного стану, законодавство вимагає попереднього повного відшкодування вартості такого майна. Якщо з об'єктивних причин попереднє відшкодування неможливе, допускається відчуження з наступним повним відшкодуванням у встановленому законом порядку.

У випадках вилучення державного майна, що знаходиться у сфері господарського відання або оперативного управління державних підприємств, господарських об'єднань чи інших суб'єктів державного сектору, відшкодування його вартості не здійснюється.

Отже, чинне законодавство України виходить з презумпції, за якою лише державне майно може бути вилучене без компенсації, у той час як відчуження майна приватної або комунальної форми власності визнається

виключною правовою мірою, що допускається лише за наявності публічного інтересу, в умовах воєнного стану, та за умови обов'язкового повного відшкодування – як до, так і після акту примусового відчуження.

Проте на практиці реалізація цих положень ускладнюється низкою чинників: пошкодження або знищення об'єктів нерухомості, втрата доступу до майна у зв'язку з тимчасовою окупацією територій, розміщення об'єктів на лінії фронту або в зоні ведення активних бойових дій. За таких умов традиційні цивільно-правові механізми захисту права власності фактично не діють або втрачають ефективність, що зумовлює потребу у створенні спеціального механізму компенсації збитків та нормативного врегулювання порядку захисту майнових прав фізичних і юридичних осіб в умовах правового режиму воєнного стану.

Таким чином, війна як надзвичайна обставина трансформує класичні підходи до реалізації та захисту права власності, вимагаючи від законодавця запровадження нових правових інструментів, що дозволяють забезпечити баланс між публічним інтересом держави та приватними правами особи.

У практиці судів України фіксуються справи, пов'язані з обмеженням та відчуженням майна в умовах дії воєнного стану. При цьому, ключовими є питання: чи були дотримані передбачені законом процедури; чи була належним чином здійснена компенсація; чи можна вважати таке втручання обґрунтованим у контексті принципу пропорційності.

Так, у науковій літературі зазначається, що під примусовим відчуженням майна слід розуміти те, що право власності переходить на користь держави з обов'язковою компенсацією, а під вилученням майна, слід розуміти тимчасове використання майна державою без зміни права власності [93].

У свою чергу фізичні або юридичні особи можуть бути незгодні із примусовим відчуженням їх майна або ж вилученням цього майна на користь держави, а отже з метою захисту майнових прав, фізична та юридична особа має право звернутись до суду із позовом про визнання акту примусового

відчуження незаконним. Однак, такий спосіб захисту майнових прав, з урахуванням сучасних реалій не завжди є ефективним.

Так, Верховний Суд у постанові № 712/3525/23 від 23.10.2024 при розгляді спорів про законність примусового відчуження підкреслює, що оскарження акту примусового відчуження не є ефективним способом захисту, оскільки акт сам по собі не встановлює право власності, а лише фіксує факт примусового відчуження [86]. Таким чином позов про визнання такого акту незаконним може бути відхилений через неефективність механізму захисту прав.

У свою чергу, об'єднана палата Касаційного господарського суду у справі № 910/10009/22 розглянувши випадок примусового вилучення майна товариства для потреб Збройних Сил України, здійснила аналіз правового режиму і підстав такого вилучення [106]. Суд ухвалив, що підприємство, майно якого примусово вилучається, не може оцінювати доцільність або ефективність дій держави під час воєнного стану. Тобто суд не повинен займатися «оцінювальними» питаннями, а лише юридичною законністю рішень [108].

У постанові Верховного Суду від 06 січня 2025 року у справі № 202/3804/22, при розгляді питань компенсації за пошкоджене житло, яке перебуває на тимчасово окупованій території, суд вказав, що сам факт втрати доступу до майна в умовах воєнного стану не є підставою для компенсації, якщо акт примусового відчуження не був формалізований відповідно до вимог Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна». Таким чином, суд підтвердив, що відшкодування можливо лише в межах формалізованої процедури, а не внаслідок самого факту втрати [111].

Принагідно, що законодавство передбачає право власника на компенсацію повної вартості примусово відчуженого майна під час чи після воєнного стану. Якщо майно зберіглося після скасування режиму, повернення майна можливе через судові рішення [130]. Після скасування воєнного стану компенсація здійснюється за процедурою, встановленою

законом (через подання заяви до територіального центру комплектування та соціальної підтримки).

У свою чергу, Верховний Суд надає свою правову позицію щодо примусового відчуження та вилучення майна з відповідною компенсацією власнику цього мана. Зокрема, суд зазначає, що: «примусове відчуження майна, тобто позбавлення власника права власності на майно, яке перебуває у приватній або комунальній власності, і яке переходить у власність держави для використання в умовах воєнного стану, здійснюється за умови попереднього або наступного повного відшкодування його вартості у відповідності до положень Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану». При цьому, у випадку неможливості здійснення такого відшкодування одразу, відчуження здійснюється з наступним повним відшкодуванням його вартості протягом п'яти наступних бюджетних періодів після скасування правового режиму воєнного стану. Щодо вилучення майна, тобто позбавлення власників права господарського відання або оперативного управління майном з метою його передачі для потреб держави в умовах воєнного стану, у відповідності до згаданого Закону, то вилучення цього майна в умовах воєнного стану здійснюється без відшкодування вартості такого майна» [115].

Отже, судова практика України щодо обмеження та примусового відчуження майна в умовах воєнного стану сформувала певну правову лінію, що: обмежує можливість ефективного оскарження актів примусового відчуження як таких; визначає процедурні вимоги до таких рішень; підкреслює неможливість судової оцінки доцільності дій держави під час воєнного стану; водночас залишає механізм судового повернення майна чи компенсації після скасування режиму.

Таким чином, судова практика підтримує позицію, згідно з якою винятковість правового режиму воєнного стану не скасовує обов'язку

дотримання базових засад верховенства права, включаючи обов'язковість компенсації, формальність процедур і законність дій органів влади.

В свою чергу, Конституційний Суд України неодноразово підкреслював неприпустимість свавільного обмеження права власності навіть за умов надзвичайних правових режимів [26].

У рішенні Конституційного суду України від 01 грудня 2004 року № 19-рп/2004 суд вказав, що «право власності є фундаментальним і не підлягає обмеженню інакше, як на підставі закону і з дотриманням принципу справедливості». У цьому рішенні було наголошено, що навіть законне обмеження права власності не може бути непропорційним або таким, що призводить до фактичного позбавлення права без належної компенсації [150].

У контексті воєнного стану, актуальним є положення рішення Конституційного суду України від 10 лютого 2000 року № 1-рп/2000, де зазначено, що «навіть в умовах надзвичайного чи воєнного стану, обмеження прав і свобод людини не повинні суперечити сутності цих прав».

Отже, з точки зору конституційної юриспруденції, будь-яке примусове втручання у право власності під час воєнного стану має відповідати загальним принципам правової держави – законності, пропорційності та обов'язкової компенсації, незалежно від політичного чи безпекового контексту.

У контексті аналізу механізмів компенсації шкоди, завданої внаслідок збройної агресії, особливого значення набуває Постанова Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2013 року № 947 «Про затвердження Порядку надання та визначення розміру грошової допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій та розміру грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією російської федерації» [122].

Зазначений Порядок установлює механізм надання грошової компенсації громадянам, житлові об'єкти яких (будинки чи квартири) було пошкоджено або повністю зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації саме

воєнного характеру. У пункті 1 документа прямо визначено, що метою є організація процедури визначення обсягу компенсації, а також надання відповідної фінансової допомоги постраждалим.

У пункті 2 Порядку закріплено, що статус постраждалих мають особи, житло яких було пошкоджено або зруйновано внаслідок військових дій. Водночас у пункті 3 чітко зазначено, що грошова компенсація виплачується у разі повної руйнації майна, тобто компенсаційний механізм передбачає відповідні бюджетні виплати лише у разі незворотної втрати об'єкта житла. Важливо, що сфера дії Порядку обмежується лише житловими об'єктами – житловими будинками та квартирами, без охоплення іншого майна (нежитлових приміщень, комерційної нерухомості, рухомих речей тощо).

Законодавець, через прийняття цього підзаконного акту, заклав адміністративно-бюджетний механізм компенсації шкоди, що має характер соціальної підтримки, а не цивільно-правового відшкодування у повному обсязі. Інакше кажучи, постраждалим особам виплачується певна сума з державного чи місцевого бюджету як допомога, а не як повна репарація завданої шкоди у розумінні деліктного права.

У цьому зв'язку виникає важлива теоретико-прикладна проблема розмежування понять «компенсація» та «відшкодування». Компенсація, як правило, надається державою з метою пом'якшення соціально-економічних наслідків втрати майна та не завжди відповідає повній ринковій вартості знищеного об'єкта. Водночас відшкодування шкоди вважається інститутом приватного права і має здійснюватися за рахунок винної сторони. В умовах збройної агресії відповідачем виступає держава-агресор, а стягнення можливе лише за умови наявності міжнародно-правового механізму реалізації такого права.

У контексті міжнародного права, зокрема положень Європейської конвенції з прав людини, стаття 13 гарантує право на ефективний засіб юридичного захисту. У випадках, коли національні органи не забезпечують дотримання цього права, особа може звернутися до Європейського суду з

прав людини. Згідно з усталеною практикою ЄСПЛ, у справах про знищення чи пошкодження майна внаслідок воєнних дій («Sargsyan v. Azerbaijan», «Loizidou v. Turkey»), відповідачем визнається держава, яка фактично контролювала територію або була джерелом загрози, що призвела до втрати майна [145; 147].

Для більш масштабного розуміння вирішення досліджуваної теми проведемо порівняльний аналіз із законодавством держав, які пережили збройні конфлікти, на прикладі Хорватії, Грузії та Ізраїлю. Це дозволить краще окреслити напрямки можливої адаптації українського законодавства до міжнародної практики компенсації втрат власності.

Після війни за незалежність (1991-1995 роки) Хорватія зіткнулася з масовим знищенням приватного та державного житла. У відповідь на це держава створила Фонд поновлення Республіки Хорватія, який здійснював відновлення зруйнованих житлових будинків, а також надавав грошову компенсацію за знищене житло.

До ключових елементів хорватської моделі відносимо, те що: компенсація надавалась у повному обсязі на підставі акту експертної оцінки; заявник мав довести причинно-наслідковий зв'язок між військовими діями та втратою майна; було створено централізовану базу даних про пошкоджені об'єкти (урядовий реєстр); передбачено судовий механізм оскарження розміру компенсації.

Хорватський досвід є показовим у контексті поєднання адміністративного і судового захисту, а також державної відповідальності без потреби доведення вини конкретного суб'єкта в межах національної юрисдикції.

Після збройного конфлікту 2008 року Грузія розробила програму компенсації для внутрішньо переміщених осіб (ВПО), яка базувалася на змішаному принципі: забезпечення житлом або одноразова грошова компенсація.

Ключовими характеристиками грузинського досвіду стало те, що: компенсація надавалась лише ВПО, чия власність залишилась на територіях, що вийшли з-під контролю грузинської влади (Абхазія, Південна Осетія); механізм не вимагав індивідуального доказу знищення конкретного об'єкта, а діяв на підставі визнаного статусу переміщеної особи; передбачено внесення претензій до міжнародних органів (зокрема ЄСПЛ), з посиланням на порушення прав власності російською федерацією.

Такий досвід може бути адаптований в Україні для осіб, які втратили доступ до майна на тимчасово окупованих територіях, де формалізоване відчуження або фіксація втрат наразі неможливі.

Ізраїль, як держава, що регулярно стикається з воєнними загрозами, запровадила спеціальний механізм державної компенсації за збитки, спричинені терористичними актами або збройними конфліктами. Компенсація здійснюється через Орган з відшкодування шкоди внаслідок військових дій (Tax Authority's Compensation Fund).

До особливостей ізраїльської системи відносимо: фінансування, яке відбувається з централізованого резервного фонду, сформованого з податків; компенсацію, яка надається без судового розгляду, на підставі акту уповноваженого оцінювача; виплати, що охоплюють усі види майна: житло, бізнес, транспорт, обладнання; прискорену процедуру отримання часткової компенсації ще до завершення оцінки збитків.

Модель Ізраїлю демонструє високу оперативність, охоплення широкого кола об'єктів та довіру до органів виконавчої влади у сфері фіксації і компенсації втрат.

Україна наразі має адміністративну модель часткової компенсації втрат, яка не є повноцінним правовим механізмом відшкодування. Це потребує: законодавчого уточнення підстав та порядку оцінки шкоди, завданої житлу та іншим видам майна; розширення сфери дії Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України

від 20.03.2022 № 326 [121], а також Порядку надання та визначення розміру грошової допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій та розміру грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 18.12.2013 № 947 [122], на інші об'єкти приватної власності; створення окремого механізму відшкодування, який базувався б не лише на бюджетних виплатах, а й на механізмах міжнародної компенсації, зокрема за рахунок активів держави-агресора.

Аналіз зарубіжного досвіду дозволяє зробити низку важливих висновків і сформулювати рекомендації для вдосконалення української системи компенсації втрат власності в умовах воєнного стану, зокрема:

По-перше розширити сферу компенсації: поточний механізм обмежується лише житловим фондом. Доцільно поширити компенсацію на інше майно комерційне, сільськогосподарське, промислове, транспортне тощо (за прикладом Ізраїлю);

По-друге запровадити гнучкі моделі компенсації: як альтернативу грошовим виплатам, та запропонувати безоплатне надання житла, земельних ділянок або податкові пільги (модель Грузії).

По-третє інституалізувати спеціальний компенсаційний фонд, із чіткими джерелами фінансування (національні бюджети, міжнародна допомога, конфісковані активи держави-агресора).

По-четверте з метою спрощення процедур створити єдиний цифровий портал (реєстр) фіксації збитків, доступний для фізичних і юридичних осіб, та надати право на часткову компенсацію без повної судової процедури (модель Ізраїлю).

По-п'яте гарантувати судовий контроль, шляхом впровадження можливості оскарження рішень щодо розміру або відмови у компенсації в адміністративному та цивільному порядку.

Таким чином, вивчення успішних моделей інших держав дозволяє адаптувати міжнародний досвід до українських реалій, забезпечивши справедливий, прозорий і дієвий механізм компенсації втрат власності унаслідок збройної агресії.

Узагальнюючи викладене, необхідно зазначити, що чинне законодавство України створює базові умови для реалізації публічного інтересу щодо майна в умовах воєнного стану.

Проведене дослідження дозволило комплексно проаналізувати правові засади, практику застосування та проблематику захисту права приватної власності в умовах воєнного стану, а також виявити недоліки чинного законодавства України та окреслити шляхи його вдосконалення [16].

По-перше, встановлено, що право приватної власності в Україні є фундаментальним конституційним правом, захист якого гарантується як на національному, так і міжнародному рівнях. Його обмеження можливе виключно на підставі закону, з дотриманням принципів законності, пропорційності та за умови попереднього чи наступного повного відшкодування. Навіть в умовах правового режиму воєнного стану держава не позбавляється обов'язку дотримуватися принципів верховенства права, правової визначеності та недопущення свавільного втручання в майнові права особи.

По-друге, констатовано, що українське законодавство містить загальні норми про компенсацію за примусове відчуження або вилучення майна в умовах воєнного стану (зокрема Закон України «Про правовий режим воєнного стану» та Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна»), однак ці положення залишаються фрагментарними, недостатньо конкретизованими, а їх практична реалізація ускладненою через відсутність ефективних процедур, чіткого порядку фіксації втрат, цифрових реєстрів, прозорих алгоритмів оцінки збитків і гарантій доступу до компенсації.

По-третє, аналіз судової практики Верховного Суду засвідчив, що національні суди, як правило, виходять з формальної презумпції: компенсація можлива лише у разі наявності відповідного рішення органу державної влади про примусове відчуження чи вилучення майна. У випадках втрати доступу до майна через воєнні дії, окупацію або бойові дії без формалізації процедури вилучення, компенсація, як правило, не признається. Це суперечить логіці захисту власності як абсолютного цивільного права та створює ситуації фактичного правового вакууму.

По-четверте, конституційна юриспруденція України підтверджує, що навіть в умовах надзвичайного чи воєнного стану, обмеження прав власності не може суперечити сутності цих прав. Аналогічно, практика Європейського суду з прав людини визнає втручання у право власності допустимим лише за наявності правової підстави, легітимної мети, дотримання принципу пропорційності та ефективного механізму компенсації.

По-п'яте, порівняльний аналіз законодавства Хорватії, Грузії та Ізраїлю демонструє, що держава, яка зазнає збройної агресії, повинна впроваджувати гнучкі, багаторівневі, прозорі та адресні механізми компенсації. Ідеться як про грошову допомогу, так і про матеріальні альтернативи (житло, земельні ділянки, податкові пільги), а також про формування компенсаційних фондів із залученням зовнішніх джерел – включно з конфіскованими активами держави-агресора.

Для належного функціонування механізмів захисту права приватної власності в Україні в умовах воєнного стану необхідно: розширити законодавче регулювання, включити положення про компенсацію втрат майна внаслідок бойових дій, окупації, мінування, знищення без формального акту відчуження; цифровізувати процедури фіксації та оцінки шкоди, створити національний реєстр втраченого чи зруйнованого майна; розширити сферу дії адміністративних механізмів компенсації, зокрема Порядку надання та визначення розміру грошової допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій та розміру грошової компенсації постраждалим,

житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 18.12.2013 № 947, на всі види майна, а не лише житло; інституалізувати компенсаційний фонд, джерелом якого можуть бути державні бюджети, міжнародна допомога, репарації або заморожені активи держави-агресора; уніфікувати судову практику через правові позиції Верховного Суду, які б гарантували захист навіть у разі відсутності формалізованого вилучення [16].

Таким чином, у сучасних умовах трансформації правової системи України та європейської інтеграції інститут приватної власності набуває комплексного характеру, поєднуючи національні цивілістичні традиції з міжнародними стандартами захисту майнових прав. Його подальший розвиток пов'язаний із удосконаленням механізмів правового регулювання, адаптацією до нових об'єктів цивільних прав та забезпеченням ефективного судового захисту як на національному, так і на міжнародному рівнях. При цьому реформування підходів до захисту права власності в умовах воєнного стану має стати пріоритетним напрямом правової політики України, що забезпечить дотримання конституційних гарантій, правової визначеності та міжнародних стандартів у сфері прав людини та захисту права приватної власності [19].

2.2. Поняття та класифікація прав в сфері приватної власності фізичних осіб, які потребують цивільно-правового захисту

У сучасних умовах трансформації правової системи України, розвитку ринкової економіки та поглиблення євроінтеграційних процесів особливої актуальності набуває наукове осмислення поняття права приватної власності та класифікації цих прав. Приватна власність, як вже неодноразово зазначалось, виступає однією з базових засад конституційного ладу, економічної свободи особи та гарантією стабільності цивільних відносин. Її

належне нормативне закріплення та доктринальне розуміння безпосередньо впливають на забезпечення балансу між інтересами фізичної особи, суспільства і держави.

Конституційне визнання та гарантування права приватної власності, зокрема у положеннях Конституція України, визначає його як непорушне право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю. Розвиток цих положень у Цивільний кодекс України зумовив формування сучасної моделі правового регулювання відносин власності, що ґрунтується на принципах свободи договору, рівності учасників цивільних відносин та недопустимості свавільного втручання у сферу приватної автономії.

Водночас сучасні соціально-економічні виклики, зокрема цифровізація майнових активів, поява нових об'єктів цивільних прав, транскордонний характер майнових відносин, а також необхідність забезпечення ефективного судового захисту права власності, зумовлюють потребу в уточненні та поглибленні теоретичного розуміння права приватної власності. Особливої ваги набуває розмежування економічного змісту власності та її юридичної форми, а також визначення місця права приватної власності в системі речових прав.

Крім того, у контексті розвитку міжнародного співробітництва та інтеграції України до європейського правового простору питання забезпечення ефективного захисту права власності набуває міжнародного виміру, з огляду на стандарти, сформовані практикою Європейського суду з прав людини щодо тлумачення права володіння майном, тобто права власності.

Поняття власності належить до фундаментальних категорій правової науки, що формувалося протягом століть і не обмежується лише доктринальним або нормативним визначенням. Воно має міжгалузевий характер та охоплює економічний, соціальний, філософський і юридичний аспекти. Власність як соціально-економічне явище відображає систему відносин щодо привласнення матеріальних і нематеріальних благ, тоді як

право власності є юридичною формою закріплення і регулювання таких відносин, що забезпечує їх нормативну визначеність і державний захист.

У науці цивільного права розрізняють: власність як економічну категорію (суспільні відносини щодо привласнення благ); право власності як юридичну категорію, що закріплює, регулює та охороняє відповідні відносини.

В Україні нормативне визначення права власності міститься у положеннях статті 316 ЦК України, відповідно до яких правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб.

Класичне цивілістичне розуміння структури права власності включає три правомочності: володіння (фактичне панування над річчю), користування (отримання корисних властивостей речі), розпорядження (визначення юридичної долі речі).

Указана, так звана тріада бере початок із римського права (*dominium*) та знайшла своє відображення в сучасному українському законодавстві. Водночас, зазначена тріада відображає внутрішню структуру суб'єктивного права власності, однак сучасна доктрина розглядає її не як вичерпну, а як базову модель.

У вітчизняній доктрині сформовано декілька концептуальних підходів до розуміння змісту та природи права власності.

Так, О. В. Дзера визначає право власності як абсолютне речове право, що забезпечує уповноваженій особі можливість найбільш повного панування над річчю та захисту цього панування від будь-яких посягань третіх осіб [167; 169]. До того ж О. В. Дзера наголошує на абсолютному характері права власності та його центральному місці в системі речових прав.

Своєю чергою, Н.С. Кузнецова підкреслює, що право власності має соціальну функцію, а тому його здійснення не може суперечити правам та інтересам інших осіб, суспільству і державі. Вона розглядає інститут власності як баланс приватних та публічних інтересів [60].

Разом із тим, В.В. Луць звертає увагу на комплексний характер інституту права власності, який поєднує приватноправові та публічно-правові елементи, особливо в умовах трансформації економічної системи України [1; 66].

Водночас Р. А. Майданик обґрунтовує позицію про те, що сучасне розуміння права власності не може зводитися лише до класичної тріади, оскільки воно включає й інші елементи гарантії захисту, обмеження в інтересах суспільства, а також дію загальних засад цивільного законодавства, зокрема принципу добросовісності [67; 68].

Особливого значення інститут права власності набуває у сфері міжнародного приватного права. А. С. Довгерт слушно зазначає, що через транскордонний характер майнових відносин право власності в міжнародному приватному праві розглядається крізь призму колізійних норм, які визначають, право якої держави підлягає застосуванню до відповідних відносин [31].

У цьому контексті право власності визначається як сукупність норм, що регулюють відносини щодо володіння, користування та розпорядження майном за наявності іноземного елемента. Іноземний елемент може проявлятися у суб'єктному складі (участь іноземців або осіб без громадянства), місці знаходження майна або юридичному факті, що має місце за кордоном.

Правове регулювання ускладнюється різноманітністю правових систем, підходів до класифікації об'єктів власності та систем колізійних прив'язок. Це зумовлює необхідність застосування спеціальних колізійних норм.

Основною колізійною прив'язкою у сфері речових прав традиційно є *lex rei sitae* (закон місця знаходження речі), який застосовується передусім до нерухомого майна. Щодо рухомого майна можуть застосовуватися й інші прив'язки залежно від конкретних обставин справи, зокрема: *lex loci actus*, закон місця вчинення правочину; *lex domicilii*, закон місця проживання (доміцилію) власника.

Водночас право власності у міжнародному приватному праві чітко відмежовується від зобов'язальних відносин (наприклад, договору купівлі-продажу). Якщо речові права зазвичай підпорядковуються закону місця знаходження майна, то договірні відносини регулюються іншими колізійними нормами, зокрема принципом *lex contractus* (закон, обраний сторонами або визначений відповідно до колізійних правил щодо договорів).

Отже, право власності є складним і багатовимірним правовим явищем, що поєднує економічний зміст та юридичну форму його закріплення. У національному цивільному праві воно розглядається як абсолютне речове право з класичною структурою правомочностей, доповненою сучасними гарантійними та соціальними елементами.

У міжнародному приватному праві інститут власності набуває додаткового виміру, пов'язаного з необхідністю визначення застосовного права у відносинах з іноземним елементом. Це зумовлює особливу роль колізійних норм та принципу *lex rei sitae* як базової прив'язки у сфері речових прав.

К. Г. Некіт підтримуючи традиційне визначення права власності, звертає увагу на те, що визначення цього поняття слід розглядати більше у якості суб'єктивного права фізичних осіб, яке включає такі правомочності як право фізичної особи на власну поведінку, право фізичної особи вимагати певної поведінки від зобов'язаних осіб, право звернення за захистом у випадку порушення чи оспорювання належного фізичній особі суб'єктивного права – права власності [82].

У свою чергу, О. М. Клименко визначає право власності як факт панування фізичної особи над майном та речами, а також користування цим майном та речами використовуючи свою владу над речами і майном у в своїх інтересах [48].

В. Л. Мусіяка вважає, що власність є особистісною характеристикою поряд з такими невід'ємними властивостями фізичної особи, як життя, ім'я, честь і інше. Правовому впливу підлягає не сама власність, а її прояви

у вигляді дій власника з конкретною річчю. Виходить, що прояв власності є не що інше, як фактичні дії власника з майном, врегульовані нормами права. Вони називаються майновими станами [76].

Слід погодитися з О. М. Клименко і з існуючих визначень права власності найбільш вдалим визнати наступне класичне визначення: «право власності є юридичним вираженням присвоєння, що надає власнику правомочності безпосереднього володіння, користування і розпорядження річчю» [48].

Таким чином, еволюція доктринальних підходів свідчить про поступовий перехід від формально-структурного розуміння права власності до його комплексного, функціонального та міжгалузевого осмислення, що відповідає сучасним тенденціям розвитку правової науки та практики.

Водночас, сучасна доктрина виходить із того, що право власності це не лише сукупність правомочностей, а складна правова конструкція, що відображає соціально-економічну модель держави, при цьому право власності розглядається як складний правовий інститут, що поєднує в собі матеріальний зміст (правомочності власника), функціональне призначення (соціальна роль) та гарантійний механізм (захист і обмеження).

Конституційний Суд України у своїх рішеннях неодноразово підкреслював, що право власності є одним із базових прав людини, яке має підвищений рівень гарантій та може бути обмежене лише на підставі закону, з дотриманням принципів пропорційності та справедливого балансу [50; 80].

У своїх рішеннях Верховний Суд неодноразово наголошував, що право власності має абсолютний характер і підлягає захисту незалежно від способу його порушення. Суд виходить із того, що: право власності включає не лише формальне титульне володіння, а й реальну можливість здійснення повного обсягу правомочностей, а обмеження права власності повинні бути законними, пропорційними та обґрунтованими [116].

У практиці Великої Палати Верховного Суду підкреслюється, що зміст права власності розкривається через системне тлумачення норм ЦК України та Конституції, а також з урахуванням принципу верховенства права [115].

У контексті тлумачення поняття «майно» ЄСПЛ застосовує автономне тлумачення відповідно до статті 1 Першого протоколу до Конвенції. Суд визнає, що поняття власності включає не лише фізичні речі, а й майнові права та законні очікування. Це розширює традиційне цивілістичне розуміння власності [30].

Інститут права власності виступає фундаментом цивільного права як галузі, матеріальною основою державності, гарантією економічної свободи особи, базисом ринкової економіки та інструментом реалізації соціальної функції держави.

В умовах сучасної України право власності відіграє особливу роль у забезпеченні стабільності цивільного обороту, інвестиційної привабливості держави та відновлення економіки.

Водночас здійснення права власності не є абсолютним у сенсі необмеженості, так-як воно повинно відповідати принципам добросовісності, розумності та справедливості (стаття 3 ЦК України).

Таким чином, право власності є складною багатовимірною категорією, що поєднує економічний зміст і юридичну форму. У доктрині воно визначається як абсолютне речове право з тріадою правомочностей (володіння, користування, розпорядження), у конституційному вимірі як гарантоване й непорушне право людини, а у судовій практиці як право, що підлягає ефективному та пропорційному захисту.

Інститут права власності справедливо займає центральне місце в системі цивільного права України, визначає напрям розвитку правової системи та є ключовим чинником формування сучасної української державності.

Приватна власність є однією з форм власності, що означає абсолютне, захищене законом право фізичної особи чи юридичної особи на конкретне

майно (землю, інше рухоме та нерухоме майно). Історично приватній власності фізичних осіб передувала общинна власність. Як зазначалось, терміни «власність» та «приватна власність» склалися ще у римському праві. Внаслідок тривалого історичного процесу, що супроводжувався розвитком продуктивних сил і переходом від колективної праці та загального господарства до індивідуального, відбувався розвиток громади та виникнення приватної власності. Худоба, інвентар та інше рухоме майно, а потім і земля перетворилися на об'єкти виняткової власності окремих сімей та осіб.

Право приватної власності є найбільш поширеною, універсальною формою присвоєння матеріальних благ, властива більшості історичних типів виробництва та суспільного устрою. Суб'єктами права приватної власності виступають фізичні та юридичні особи. У якості об'єктів права приватної власності можуть бути будь-які речі, за винятком тих, які згідно із законом не можуть перебувати у власності приватних осіб, та є невідчужуваними та невід'ємними.

За законодавством України приватна власність розуміється як гарантоване право особистого володіння, користування і розпорядження майном фізичних та юридичних осіб відповідно до закону. Така власність є основною формою присвоєння матеріальних благ у сучасному цивільному праві та є невід'ємною частиною індивідуальних економічних та соціальних прав людини [69].

В Україні правові засади приватної власності унормовані в ЦК України, зокрема положеннями статті 316 визначається загальне поняття права власності як права особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону і за своєю волею [63]. Положення статті 325 ЦК України прямо регламентує право приватної власності, суб'єктами якого є фізичні та юридичні особи. Вони можуть бути власниками будь-якого майна, за винятком майна, щодо якого закон встановлює заборони. Разом із тим, зазначається, що склад, кількість і вартість майна не є обмеженими для

приватних власників. При цьому законом можуть встановлюватися спеціальні обмеження, наприклад щодо розміру земельних ділянок у приватній власності [63].

ЦК України також передбачає принципи захисту права власності (непорушність, рівність суб'єктів перед законом) та механізми набуття і припинення цього права (статті 321, 328 тощо) [172].

У правознавчих дослідженнях приватна власність розглядається як комплекс юридичних відносин, що виникають у зв'язку з володінням, користуванням і розпорядженням майном індивіда або юридичної особи, і має соціально-економічну основу в процесі розвитку продуктивних сил.

Так А. Захарчук аналізує приватну власність як правову категорію, що формується в історичному контексті розвитку суспільства і потребує належного правового захисту. У роботі підкреслюється, що приватна власність є невід'ємним елементом правового порядку та індивідуальної свободи у цивілізованому суспільстві [37].

У свою чергу, окремі науковці, серед яких В. Л. Яроцький, І. В. Жилінкова, І. В. Спасибо-Фатєєва, підтримують ідею непорушності власності, та визнають її як основний принцип забезпечення добробуту фізичної особи та суспільства в Україні [120].

Ю. А. Сологуб проводить порівняльний аналіз еволюції права приватної власності в Україні і зарубіжних правових системах. Наголошується, що відповідне правове регулювання є ключовим для функціонування ринкової економіки і правової держави, а також що сучасні трансформації інституту приватної власності потребують адаптації законодавства до глобальних стандартів [156].

К. І. Білюк зазначає, що приватна власність в Україні відіграє значну роль в економічному її житті, а розвиток права приватної власності виступає вагомим елементом цивілізованості суспільства [13].

Д. М. Білецький вивчав механізми припинення права приватної власності, їх підстави та юридичні наслідки, що є важливим для розуміння не лише набуття, а й втрати майнових прав [12].

У юридичній науці також розглядаються питання обмежень і реалізації прав власника на різні види майна, зокрема на нерухомість, землю, природні ресурси, що потребує узгодження цивільного, земельного та іншого спеціального законодавства [62].

У свою чергу, К. Г. Некіт проводячи аналіз національного та іноземного законодавства у частині визначення поняття власність та приватна власність, звертає увагу на концепцію власності як майно, що було розроблена Європейський судом з прав людини і закріплена у положеннях Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини і основних свобод. Положення зазначеної концепції закріплюють захист власності, гарантують кожній фізичній або юридичній особі право на мирне володіння своєю власністю, тобто приватною власністю, і встановлюють заборону на позбавлення кого-небудь своєї приватної власності [81].

Ба більше, інтерес до вказаної концепції полягає у тому, що в багатьох постановах ЄСПЛ на підставі статті 1 Протоколу № 1 терміну «майно» дається широке тлумачення. Як вказує К. Г. Некіт, такий підхід дозволяє суддям ЄСПЛ поширювати положення концепції не тільки на майно у класичному його розумінні (приватна власність, речі, цінні папери, інтелектуальна власність тощо), але і на об'єкти, які в національному законодавстві не зазначені у якості майна, однак володіють економічною цінністю [81].

В. Л. Скрипник надаючи свою позицію до визначення понять власність, право власності на майно та приватна власність, вказує на те, що категорія «майно» виступає фундаментальним поняттям цивілістики, оскільки саме воно відображає універсальну характеристику основної маси цивільних відносин стосовно власності та складових предмету цивільного права. Майно, будучи однією з фундаментальних і універсальних категорій в

українському праві, володіє певною характерною особливістю і виконує визначені функції, такі як «розмежувальна» і «об'єднувальна» [154].

Принагідно, що позиція В. Л. Скрипника співпадає із визначенням поняття приватної власності у праві ЄС, де приватна власність, тобто право фізичної особи на майно, також визначається як фундаментальне право кожної фізичної або юридичної особи законно володіти, користуватися, розпоряджатися набутими майновими правами та благами [154].

Крім того, С. І. Юрій вказує на те, що у вітчизняній юридичній літературі сформувався стійкий погляд на власність та приватну власність як економічну категорію [182]. З цієї точки зору приватна власність, за на думку науковця, представляється у якості цивільною форми присвоєння вироблених матеріальних благ, а відносини щодо приватної власності як певні виробничі, економічні відносини, що полягають у приналежності майнових та матеріальних благ окремим фізичним або юридичним особам, тобто поняття «приватна власність» у першу чергу орієнтовано на набуття фізичною особою права приватної власності та присвоєння майна та матеріальних благ, які за законодавством є невідчужуваними та недоторканими, окрім випадків встановлених законом. Однак, як правильно помічено окремими науковцями самі по собі речі та майно не стають приватною власністю, так-як має бути присутній суб'єкт приватної власності – фізична або юридична особа [11; 97; 162].

У праві Європейського Союзу право приватної власності визнається однією з фундаментальних правових категорій, що має як економічне, так і конституційне значення. На рівні первинного права ЄС гарантія права власності закріплена у статті 17 Хартії основних прав Європейського Союзу, відповідно до якої кожна особа має право володіти, користуватися, розпоряджатися та заповідати своє законно набуте майно. При цьому здійснення права власності може бути обмежене законом з міркувань суспільного інтересу та за умови справедливої компенсації у разі позбавлення майна [197].

Судова практика ЄСПЛ послідовно підкреслює, що право власності не є абсолютним і може зазнавати пропорційних обмежень в інтересах загального блага [189].

У національних правопорядках держав-членів ЄС регулювання приватної власності традиційно здійснюється цивільними кодексами та спеціальними законами. Класичним прикладом є Французький цивільний кодекс, стаття 544 якого визначає власність як «право користуватися і розпоряджатися речами найбільш абсолютним способом, за умови що таке користування не заборонене законами або регламентами» [199]. Дана норма відображає ідеї Декларації прав людини і громадянина, стаття 17 якої проголосила власність «недоторканим і священним правом» [41; 201].

Таким чином, концепція приватної власності у французькому праві історично ґрунтується на природно-правовому підході, сформованому у період Великої французької революції.

Французька цивільно-правова доктрина, спираючись на положення статей 544–552, 545 та інших Цивільного кодексу Франції, розкриває зміст права власності через класичну тріаду правомочностей: *jus utendi* (право користування), *jus fruendi* (право отримання плодів і доходів) та *jus abutendi* (право розпорядження аж до знищення речі) [199]. Такий підхід відображений у працях провідних французьких цивілістів, зокрема у фундаментальному курсі Франсуа Терре, Філіпа Сімлера та Ів Лекетта, де власність розглядається як найбільш повне речове право, що має виключний характер, але водночас підлягає соціальним обмеженням [211].

Зарубіжна доктрина, особливо в англо-американській правовій традиції, не завжди чітко розмежовує економічне та юридичне розуміння власності, розглядаючи її як комплекс правомочностей (*bundle of rights*). Відомий британський політичний теоретик Гарольд Дж. Ласкі у праці «Граматика політики» наголошував, що право приватної власності у ліберальному суспільстві виступає основою економічної свободи та гарантією автономії особи [203].

У контексті правової системи США право власності традиційно визначається як виключне право володіти, користуватися та розпоряджатися майном, що має економічну цінність, а його конституційний захист забезпечується, зокрема, положеннями П'ятої поправки до Конституції США (Takings Clause) [185].

У країнах континентальної правової сім'ї, зокрема в Японії, концепція приватної власності також має виразний римсько-правовий характер. Стаття 206 Цивільного кодексу Японії встановлює, що власник має право вільно користуватися, отримувати вигоди та розпоряджатися своєю річчю в межах закону [198]. Японські дослідники цивільного права К. Цвайгерт та Г. Коц підкреслюють, що право власності в Японії є найбільш повним речовим правом, яке не обмежується окремими, фрагментарними правомочностями, на відміну від сервітутів чи заставних прав [186].

Іспанський цивіліст Мануель Альбаладехо у праці «Цивільне право III. Право власності» визначає право приватної власності як «повну юридичну владу над річчю» (*pleno poder jurídico sobre la cosa*), акцентуючи увагу на його універсальності та абсолютному характері в системі речових прав. Водночас науковець визнає соціальну функцію власності, що відповідає положенням статті 33 Конституції Іспанії 1978 року [207].

Особливого значення в зарубіжних правопорядках надається праву приватної власності на нерухоме майно, передусім на землю. В англо-американській системі сформувалася складна структура прав на нерухоме майно (*estate system*), що передбачає існування різних видів титулів таких як: простий абсолютний внесок, довічне майно, тощо. Як зазначав Гарольд Дж. Ласкі, безумовне право приватної власності є найповнішим і безстроковим правом на нерухоме майно, на основі якого можуть виникати похідні речові права без зміни природи основного титулу [203].

У державах континентальної Європи ключовим елементом забезпечення стабільності обігу нерухомого майна є система публічної реєстрації прав. У Німеччині функціонування поземельної книги (*Grundbuch*)

регламентується спеціальним Законом про процедуру ведення земельного реєстру. Німецькі дослідники підкреслюють, що право поземельної книги є складовою ширшого інституту речового права на земельну ділянку і забезпечує принцип публічної достовірності записів земельного реєстру [202]. Аналогічні принципи діють і в інших країнах ЄС, де державна реєстрація речових прав має конститутивне або декларативне значення.

Порівняльно-правовий аналіз свідчить, що незалежно від відмінностей у структурі правових систем, право приватної власності у більшості розвинених правопорядків характеризується такими ознаками: виключність і повнота правомочностей; універсальність щодо об'єктів; наявність механізмів публічної реєстрації; можливість законодавчих обмежень в інтересах суспільства; конституційний або наднаціональний рівень гарантій.

Отже, інститут приватної власності в праві ЄС та провідних зарубіжних державах демонструє поєднання класичної римсько-правової моделі «повного панування над річчю» із сучасною концепцією соціальної функції власності та принципом пропорційності обмежень. Такий підхід дозволяє забезпечити баланс між інтересами індивіда та публічними інтересами держави, що є характерною рисою сучасного розвитку цивільного права.

Крім того, право приватної власності в Україні це фундаментальне юридичне право, що реалізується на підставі норм ЦК України, воно тісно пов'язане з історичними, економічними та соціальними процесами, охоплює як набуття, так і захист прав власників, а також механізми їх припинення у випадках, визначених законом. Водночас, право приватної власності виступає абсолютним речовим правом із класичною структурою правомочностей, доповненою гарантійними та функціональними елементами, та водночас реалізується з урахуванням принципів добросовісності, розумності й пропорційності.

Слід зазначити, що особливості здійснення та захисту права приватної власності фізичних осіб може залежати від: 1) належності фізичної особи до певного правового статусу (наприклад, подружжя, малолітні особи,

неповнолітні, недієздатні особи, військовослужбовці, іноземці тощо); 2) самого об'єкту права приватної власності (наприклад, нерухомого майна, рухомого майна, об'єктів незавершеного будівництва, майнових прав тощо); 3) наявності або відсутності воєнного стану тощо.

Основні права власника як фізичної особи, що підлягають захисту можна визначити наступним чином: 1) залежно від змісту - володіти, користуватися та розпоряджатися майном за своєю волею; 2) залежно від особливостей здійснення та захисту - вимагати усунення перешкод, що заважають користуванню чи розпорядженню майном (негаторний позов); витребувати майно з чужого незаконного володіння (віндикаційний позов); визнавати своє право власності, якщо воно оспорується або не визнається іншими особами; 3) залежно від особливостей поновлення прав - вимагати відшкодування збитків; вимагати відшкодування моральної шкоди, завданих порушенням права власності; вимагати відшкодування і збитків, і моральної шкоди, завданих порушенням права власності. Зазначений перелік, на нашу думку, не є вичерпним, і може охоплювати інші права фізичних осіб як власника певного майна.

Слід зауважити, здійснення та захист прав фізичних осіб в сфері права приватної власності реалізується за допомогою судового захисту права власності, що здійснюється шляхом розгляду справ за такими позовами: про визнання права власності на майно; про витребування майна з чужого незаконного володіння чи відшкодування його вартості; про поділ спільного майна або виділ з нього частки; про визначення розміру ідеальних часток у праві спільної сумісної власності; про визначення часток у спільній сумісній власності; про визначення порядку володіння, користування та розпорядження майном, що є спільною власністю; про визнання недійсними правочинів про відчуження майна; про визнання незаконними актів державних органів, органів місцевого самоврядування про неправомірне втручання у здійснення власником правомочностей щодо володіння, користування та розпорядження майном; про переведення прав та обов'язків

покупця за договором купівлі-продажу, укладеним учасником спільної часткової власності щодо своєї частки з порушенням права іншого учасника даної спільної власності на переважне право купівлі; про передачу в приватну власність майна, яке за законом підлягає відчуженню; про припинення права особи на частку у спільному майні; про визнання недійсними правочинів про відчуження квартир з громадського житлового фонду з порушенням, наприклад, права наймача на придбання цього приміщення у власність або переведення на нього прав та обов'язків набувача за цим договором; про відшкодування шкоди, заподіяної майну, або збитків, завданих особі порушенням її права власника (включаючи і не одержані доходи); про виключення майна з опису тощо.

Залежно від характеру посягання на права власника і змісту захисту, який надається власнику, юридичною наукою традиційно виділяються речово-правові та зобов'язально-правові засоби захисту права власності.

У сучасних умовах трансформації правової системи України та європейської інтеграції інститут приватної власності набуває комплексного характеру, поєднуючи національні цивілістичні традиції з міжнародними стандартами захисту майнових прав. Подальший розвиток інститутів права приватної власності та захисту права приватної власності пов'язаний із удосконаленням механізмів правового регулювання, адаптацією до нових об'єктів цивільних прав та забезпеченням ефективного судового захисту як на національному, так і на міжнародному рівнях, особливо в умовах збройної агресії, у результаті якої грубо порушуються права фізичних осіб на приватну власність шляхом завдання пошкоджень майну та/або його знищення.

Водночас у сучасній цивілістичній науці дедалі більшого значення набуває концепція рекодифікації цивільного законодавства України, що розглядається як стратегічний напрям оновлення правової системи та її адаптації до європейських стандартів приватного права. Рекодифікація не обмежується формальним переглядом положень Цивільного кодексу

України, а передбачає комплексне переосмислення його структури, принципів та базових інститутів, серед яких інститут права власності посідає центральне місце.

У науковій доктрині підкреслюється, що сучасна модель цивільного законодавства повинна враховувати тенденції розвитку приватного права Європейського Союзу, зокрема посилення ролі принципів добросовісності, розумності, пропорційності та справедливості, а також розширення змісту категорії «майно», що включає цифрові активи, корпоративні права, результати інтелектуальної діяльності та інші нематеріальні блага. У цьому контексті рекодифікація має забезпечити системність, узгодженість і внутрішню логіку правового регулювання відносин власності, усунення колізій та прогалин, а також адаптацію до нових економічних реалій.

Особливого значення питання рекодифікації набуває в умовах воєнного стану, який істотно вплинув на функціонування інституту права приватної власності. Збройна агресія зумовила виникнення нових правових викликів, пов'язаних із масовим знищенням та пошкодженням майна, вимушеним переміщенням осіб, тимчасовою окупацією територій, обмеженням окремих майнових прав, а також необхідністю запровадження ефективних механізмів компенсації завданої шкоди.

У зв'язку з цим у наукових дослідженнях обґрунтовується необхідність нормативного закріплення спеціальних правових режимів здійснення та захисту права власності в умовах воєнного стану, зокрема щодо: особливостей набуття та припинення права власності на майно, розташоване на тимчасово окупованих територіях; спрощених процедур фіксації та оцінки шкоди; гарантій відшкодування збитків за рахунок держави та міжнародних компенсаційних механізмів; забезпечення стабільності цивільного обороту в умовах кризових явищ.

Крім того, воєнний стан актуалізував проблему балансу між приватними та публічними інтересами, зокрема у випадках примусового відчуження майна для потреб держави, реквізиції чи інших форм втручання у

право власності. У цьому аспекті ключового значення набуває дотримання принципу пропорційності, який вимагає, щоб будь-яке обмеження права власності було законним, обґрунтованим, необхідним у демократичному суспільстві та супроводжувалося справедливою компенсацією.

Таким чином, сучасний етап розвитку інституту права приватної власності в Україні характеризується поєднанням двох взаємопов'язаних процесів: глибинної рекодифікації цивільного законодавства та адаптації правового регулювання до умов воєнного стану. Це зумовлює необхідність формування нової доктринальної моделі права власності, яка б поєднувала класичні цивілістичні підходи з сучасними викликами, забезпечуючи ефективний захист прав особи, стабільність цивільного обороту та відповідність європейським правовим стандартам [188].

Отже зважаючи на викладене вище, Право приватної власності є фундаментальним інститутом цивільного права України, який поєднує економічний зміст і юридичну форму його закріплення. Воно виступає основою конституційного ладу, гарантією економічної свободи особи та стабільності цивільного обороту.

Сучасне розуміння права власності виходить за межі класичної тріади правомочностей (володіння, користування, розпорядження) і включає:

- соціальну функцію власності;
- гарантії її захисту;
- можливість законних обмежень;
- принципи добросовісності, розумності та пропорційності.

В умовах євроінтеграції та глобалізації право приватної власності набуває міжнародного виміру, зокрема через вплив практики ЄСПЛ та стандартів ЄС, що розширюють поняття «майно» і посилюють вимоги до ефективного захисту прав власника.

Особливістю сучасного етапу розвитку є:

- поява нових об'єктів власності (цифрові активи, нематеріальні блага);
- ускладнення правового регулювання через транскордонні відносини;
- вплив воєнного стану на механізми здійснення і захисту права власності.

Таким чином, інститут приватної власності трансформується у комплексну багатовимірну правову конструкцію, що відображає баланс між приватними і публічними інтересами.

Пропонується право приватної власності розуміти у якості гарантованого державою абсолютного речового права фізичної або юридичної особи на майно, яке забезпечує можливість вільно, на власний розсуд і в межах закону здійснювати володіння, користування та розпорядження ним, поєднуючи економічний зміст привласнення з юридичними механізмами реалізації, захисту та обмеження цього права з урахуванням принципів добросовісності, пропорційності та соціальної функції власності.

Також пропонується, закріпити на рівні законодавства розширене поняття «майна» з урахуванням практики ЄСПЛ (включаючи цифрові активи, корпоративні права, очікування). Удосконалити регулювання нових об'єктів власності (криптоактиви, цифрові речі, віртуальні активи). Гармонізувати норми цивільного, земельного та господарського законодавства щодо права власності.

З метою рекодифікації цивільного законодавства, пропонується оновити положення ЦК України з урахуванням європейських стандартів. Усунути колізії та прогалини у правовому регулюванні. Чітко визначити співвідношення речових і зобов'язальних прав.

З метою посилення судового захисту пропонується розширити ефективні механізми захисту права власності (особливо в умовах війни).

Уніфікувати судову практику відповідно до стандартів ЄСПЛ. Запровадити спрощені процедури відшкодування шкоди за зруйноване майно.

Враховуючи новітні виклики воєнного стану, на нашу думку слід запропонувати врегулювати особливості здійснення права власності на окупованих територіях, а також запровадити ефективні механізми компенсації збитків (у тому числі міжнародні), і чітко визначити порядок реквізиції та примусового відчуження майна.

З метою, міжнародної гармонізації, на нашу думку слід продовжувати адаптування законодавство України до стандартів ЄС, з одночасним удосконаленням колізійних норм у сфері міжнародного приватного права, при цьому забезпечити інтеграцію принципу «*lex rei sitae*» з сучасними підходами до мобільних активів.

Як доктринальний розвиток, то слід розвивати концепцію «соціальної функції власності», відійти від виключно формального розуміння тріади правомочностей та формувати комплексну модель права власності як інституту, що включає матеріальний, функціональний і гарантійний елементи.

2.3. Особливості здійснення фізичними особами права приватної власності за законодавством України

Формування правової держави базується насамперед на конституційному принципі, що кожна людина має право володіти, користуватися та розпоряджатися своєю власністю (стаття 41 Конституції України) [56]. Право приватної власності відіграє ключову роль у визначенні правового статусу особи в умовах ринкової економіки, оскільки воно слугує економічною основою свободи та прав людини.

Одним із ключових напрямів забезпечення економічних, соціальних і культурних прав є визначення основних засад реалізації права власності.

Згідно з теоретичними засадами, власністю виступає система відносин між людиною, групою осіб або спільнотою (суб'єктом) з одного боку та певною матеріальною чи нематеріальною субстанцією з іншого. Ці відносини можуть виражатися у тимчасовому або постійному, частковому чи повному відчуженні та привласненні об'єкта власності.

Суб'єкт власності (власник) є активною стороною цих відносин, яка має право володіння, користування та розпорядження об'єктом. Водночас об'єкт власності є пасивною стороною відносин і може включати природні ресурси, матеріальні речі, енергію, майно, а також духовні та інтелектуальні цінності, що повністю або частково належать суб'єкту [32].

Дослідження питань, пов'язаних із правом приватної власності та його правовим регулюванням, завжди було і залишається одним із ключових напрямів розвитку держави та права впродовж усього існування людської цивілізації. Це пояснюється тісним зв'язком права приватної власності з низкою цивільно-правових інститутів, зокрема речовими правами на чуже майно (володіння, сервітут, суперфіцій, емфітевзис), зобов'язальними відносинами (договірні та недоговірні зобов'язання, способи їх забезпечення), спадковим правом тощо.

Цінність суб'єктивних прав визначається їхньою реальністю, тобто здатністю до фактичного здійснення повноважень, що впливають із конкретного суб'єктивного права. Реалізація права приватної власності відбувається через волю та дії власника, які мають відповідати правовим нормам, оскільки саме право на дії та їхнє виконання – це різні поняття.

Відмінність між змістом суб'єктивного права та його здійсненням полягає в тому, що перше охоплює лише потенційну поведінку уповноваженої особи, тоді як здійснення права – це конкретні дії, що втілюють цю можливість у реальність.

Отже, співвідношення між змістом суб'єктивного права та його реалізацією можна розглядати як співвідношення між можливістю та дійсністю.

Таким чином, здійснення права приватної власності слід розуміти як сукупність заходів (активних або пасивних дій) власника, спрямованих на реалізацію прав володіння, користування, розпорядження та інших складових суб'єктивного права власності щодо належного йому майна з метою задоволення законних потреб та інтересів [14]. Ці дії спрямовані на використання належного майна з метою задоволення законних потреб і інтересів власника.

Загальновідомо, що володіння об'єктами власності не є самоціллю для людини, оскільки вони призначені для отримання певної користі, як матеріальних, так і духовних благ [49]. Для досягнення цієї мети право власності повинно передбачати чіткий механізм реалізації правомочностей власника. Такий механізм має включати правила використання належного йому майна, а також визначати межі, яких власник повинен дотримуватися під час здійснення свого права. Оскільки суб'єктивні права є мірою можливої поведінки власника, вони завжди мають певні обмеження. Ці межі можуть бути різними за обсягом, проте вони є невід'ємною складовою будь-якого суб'єктивного права.

Для повноцінної реалізації права власності необхідно його закріплення на правовому рівні. Правове регулювання економічних відносин власності сприяє формуванню права власності, яке забезпечує закріплення домінуючої ролі уповноваженої особи – власника – над належним йому майном через повноваження володіння, користування та розпорядження.

Основними засадами здійснення права власності в Україні є положення Конституції, які гарантують власникові повну реалізацію його прав. Зокрема, Конституція України закріплює принцип рівності всіх суб'єктів права власності перед законом (стаття 13), право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, а також гарантує, що ніхто не може бути протиправно позбавлений свого майна, адже право приватної власності є непорушним (стаття 41) [54].

Крім того, Конституція України у статті 13 проголошує, що держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності та господарювання. Таким чином, право власності, зокрема приватної власності громадян, не лише гарантується Основним Законом, а й охороняється ним [161].

Закріплені в Конституції України основоположні принципи реалізації права власності знайшли своє відображення в положеннях Цивільного кодексу України. Зокрема, стаття 319 ЦК України встановлює, що власник має право володіти, користуватися та розпоряджатися своїм майном на власний розсуд, вчиняти будь-які дії щодо нього, якщо вони не суперечать закону, а також гарантує рівні умови здійснення прав для всіх власників [173].

Поняття «розсуд власника» у цьому контексті слід розглядати як правомірну, вольову та самостійну діяльність щодо вибору оптимального способу реалізації своїх прав – володіння, користування та розпорядження майном. Такий підхід передбачає ефективне використання об'єкта власності з урахуванням прав та законних інтересів інших осіб, а також суспільства загалом [8].

Таким чином, розсуд власника є простором його свободи дій, у межах якого він самостійно визначає свою поведінку стосовно належного йому майна.

Закон, надаючи власнику необхідний обсяг прав для реалізації права власності, водночас покладає на нього і певні обов'язки. Використовуючи своє майно, власник не має права завдавати шкоди правам, свободам і гідності інших осіб, порушувати суспільні інтереси, погіршувати екологічну ситуацію або природні характеристики землі (частина сьома статті 41 Конституції України, частина п'ята статті 319 ЦК України).

Крім того, власник зобов'язаний забезпечувати збереження пам'яток історії та культури. У разі невиконання цього обов'язку держава має право викупити таку власність (стаття 352 ЦК України). При цьому не має значення, чи є причиною можливого пошкодження або знищення пам'ятки

недбалість власника або його фінансова неспроможність утримувати її належним чином.

Положення «власність зобов'язує» (частина третя статті 13 Конституції України, частина четверта статті 319 ЦК України) покладає на власника відповідальність за утримання належного йому майна та покриття всіх витрат, пов'язаних із його експлуатацією. Наприклад, власник квартири зобов'язаний оплачувати комунальні послуги, забезпечувати ремонт і технічне обслуговування за власний рахунок.

Найбільш повно цей принцип проявляється у сфері земельних правовідносин, зокрема у зобов'язаннях власників земельних ділянок, визначених у Земельному кодексі України (стаття 91). Власники землі повинні використовувати її відповідно до цільового призначення, дбати про підвищення родючості ґрунтів, збереження екологічних та інших корисних властивостей землі тощо [78, с. 536].

Попри те, що право власності за своєю природою є широким і вільним, воно все ж обмежене загальними правилами співіснування в суспільстві. Ці обмеження спрямовані на забезпечення рівних прав для всіх власників, оскільки межі здійснення прав одного власника закінчуються там, де починаються права інших осіб. Таким чином, встановлені законом обмеження слугують виключно для захисту публічних інтересів.

Сучасний підхід до визначення змісту права власності через традиційну «тріаду» прав власника стає предметом все більшої дискусії. Концепція цієї «тріади» є усталеною в українській цивілістичній доктрині, як і в багатьох інших країнах континентального права. Вважається, що її коріння сягають римського права, де повноваження власника визначалися через *usus*, *fructus* та *abusus*. Тривалий час панувала думка, що римське право оперувало такими визначеннями власності, як «*uti, frui, habere, possidere*» або «*jus utendi et abutendi*» [99], тобто шляхом вичерпного переліку повноважень.

З наведеного вище, за римським правом, *uti, frui, habere, possidere*, тобто повноваження власника щодо його майна включали три основні

«тріади»: володіння, користування та розпорядження. Це право вважалося необмеженим і винятковим, що означає, що власник мав повну владу над річчю, хоча й були певні обмеження, пов'язані з інтересами інших осіб, суспільства та держави.

Водночас, *jus utendi et abutendi*. тобто право власника на користування «uti» та право розпорядження «abutendi» майном, дозволяло фактично використовувати річ та визначати її юридичну та фактичну долю, наприклад, продавати або дарувати.

Дослідники зазначають, що тріада «володіння, користування та розпорядження» або її окремі складові, поєднані з характеристиками виключності та абсолютності, не зовсім точно відображають реальний зміст римського права власності [28]. Швидше, ця концепція є результатом пізнішої трансформації римських понять у зручну для сучасної правової науки форму, ніж початковою основою права власності у Стародавньому Римі.

У європейській правовій доктрині ставлення до визначення права власності через тріаду прав також є неоднозначним. Французькі дослідники наголошують, що комплексний характер права власності визначається саме поєднанням у руках одного суб'єкта повноважень *usus, fructus i abusus*. Цей підхід закріплений і на законодавчому рівні: відповідно до статті 544 ЦК Франції право власності визначається через повноваження користування та розпорядження в найбільш абсолютному значенні (при цьому володіння охоплюється користуванням) [205].

Водночас у німецькій доктрині зазначається, що повний перелік прав власника визначити неможливо й у цьому немає необхідності, оскільки власність не є простою сумою окремих повноважень. У § 903 ЦК Німеччини право власності трактується через можливість власника розпоряджатися річчю та усувати третіх осіб [209]. Аналогічного підходу дотримуються румунські дослідники, які підкреслюють, що власність є набагато ширшим явищем, ніж сукупність володіння, користування та розпорядження [212].

Ці погляди поділяють і українські дослідники. Зокрема, Я. М. Шевченко зазначала, що «визначення прав власника не вичерпує розкриття змісту права власності». На її думку, сутність цього права проявляється у стані привласнення, тобто у відношенні особи до речі як до своєї. Лише в такому контексті правомочності володіння, користування та розпорядження набувають суспільно значущого вираження, визначаючи становище власника серед інших осіб щодо речі. Ці правомочності випливають із факту належності речі певній особі. При цьому вони можуть бути передані іншій особі (наприклад, володільцю), однак саме власник залишається ключовою фігурою, яка зберігає зв'язок із правом власності [118].

Таким чином, основою змісту права власності є правомочності володіння, користування та розпорядження. Водночас цей перелік не є вичерпним і може доповнюватися іншими правомочностями, зокрема правом управління [165, с. 31], правом прирощення (*accessio*) [165, с. 234], правом на зміну сутності речі [207] тощо. Очевидно, що право власності не обмежується традиційною «тріадою» прав, а є набагато ширшим і багатограннішим явищем.

Слід звернути увагу на те, що висвітлена вище тріада «володіння, користування та розпорядження», тобто сукупність трьох правомочностей, що складають зміст права власності фізичних осіб, знайшла своє відображення у статті 317 ЦК України, згідно якої: «це право фактичного володіння річчю, право отримувати її корисні властивості (плоди, доходи) та право визначати юридичну та фактичну долю речі (продавати, дарувати, знищувати тощо)».

З огляду на це цілком обґрунтованою виглядає пропозиція, висловлена розробниками Концепції оновлення Цивільного кодексу України, щодо визначення змісту права власності. Зокрема, пропонується така його формула: «Власнику дозволено робити з річчю все, що не заборонено. У визначених законом випадках власник може вчиняти лише дії, які дозволені законом» [77; 94].

Хоча цей підхід загалом є прогресивним, доцільно зазначити кілька його недоліків. По-перше, вживання терміну «річ» звужує зміст права власності, адже в українському праві воно поширюється не лише на матеріальні об'єкти, а й на майнові права. Такий підхід більше відповідає сучасним світовим тенденціям і потребам інформаційного суспільства.

По-друге, друга частина формулювання може бути доречною у випадках, коли здійснення права власності є обмеженим, наприклад, у праві довірчої власності, яке реалізується виключно в межах, визначених законом або вказівками установника. Проте таке уточнення видається зайвим, оскільки частково дублює зміст першого речення.

По-третє, запропоноване визначення не враховує можливих обмежень права власності правами третіх осіб. Враховуючи ці аспекти, доцільніше було б сформулювати зміст права власності так: «Власник є вільним вчиняти щодо належного йому майна все, що не заборонено законом і не суперечить правам третіх осіб».

Аналіз положень чинного цивільного законодавства щодо здійснення права власності, зокрема стаття 319 ЦК України, свідчить про необхідність перегляду сучасного законодавчого підходу. Так, у частині першій цієї статті зазначено, що «власник володіє, користується, розпоряджається своїм майном на власний розсуд» [58; 172]. Однак визначення здійснення права власності через традиційну «тріаду» прав є недоцільним, оскільки право власності виходить за межі цієї сукупності.

Крім того, положення частини другої статті 319 ЦК України про те, що власник «зобов'язаний дотримуватись моральних засад суспільства», дублює норму частини четвертої статті 13 ЦК України, яка встановлює загальні межі здійснення суб'єктивних прав [172]. Це положення не визначає специфіки реалізації права власності, а його абстрактність може створювати підстави для довільного обмеження цього права, що суперечить принципу законності: обмеження права власності можливе лише у випадках, прямо передбачених законом.

Також положення «власність зобов'язує» у частині четвертій статті 319 ЦК України повторює аналогічний припис статті 13 Конституції України, що робить його зайвим у цивільному законодавстві [158; 172].

Як слушно зазначає О. С. Яворська, стаття 319 ЦК України потребує суттєвого оновлення, оскільки вона визначає один із ключових аспектів здійснення права власності – його межі [88]. Дослідниця також звертає увагу на недоцільність збереження частини восьмої цієї статті, яка регламентує особливості здійснення права власності на культурні цінності. Адже особливий правовий режим мають не лише культурні цінності, але й земельні ділянки, житло, будівлі, зброя, тварини, а також об'єкти, використання яких може становити загрозу для життя, здоров'я людей чи довкілля.

З огляду на ці міркування, а також враховуючи раніше висловлені пропозиції щодо визначення змісту права власності, доцільним видається об'єднання норм про зміст і здійснення права власності в межах однієї статті.

Межі здійснення суб'єктивного права приватної власності здебільшого встановлюються законодавством, проте можливі й добровільні обмеження, які власник запроваджує для себе внаслідок власних вольових рішень. Наприклад, передача майна іншій особі за договором найму, застави чи оренди. Водночас такі обмеження є умовними, адже, передаючи своє майно в оренду, власник тимчасово позбавляється права володіння та користування, проте водночас реалізує своє суб'єктивне право приватної власності.

Зазначимо, що у випадку нерухомого майна власник зазнає більше обмежень порівняно з рухомим майном. Це пояснюється тим, що реалізація права власності на нерухомість значно частіше перетинається з правами та законними інтересами інших осіб і суспільства загалом. Обмеження, які визначають спеціальний порядок здійснення прав щодо окремих видів майна, у юридичній літературі називають «процедурними» обмеженнями.

У сучасних умовах розвитку ринкової економіки все більшої актуальності набуває теорія соціальної функції власності. Відповідно до їхніх поглядів, власність слід розглядати не просто як право, а як соціальну

функцію. Володіння майном передбачає для власника низку обов'язків, зокрема використання майна не лише для особистих потреб, а й в інтересах суспільства.

Концепція соціальної функції власності вперше була закріплена в законодавстві Німеччини. Так, згідно зі статтею 153 Конституції Веймарської республіки 1919 року, власність визнавалася не лише правом, а й обов'язком, а її використання мало сприяти загальному благу. Аналогічні положення містяться і в Конституції Італії, яка у частині другій статті 42 проголошує, що приватна власність визнається та гарантується законом, який визначає способи її набуття та межі реалізації з метою забезпечення її соціальної функції. Схожі норми містить і Конституція Японії [53]. Власність, слугуючи потребам її власника, одночасно має сприяти загальному добробуту.

З огляду на сучасний соціально-економічний стан України, теорія соціальної функції власності є актуальною та заслуговує на підтримку. В умовах скорочення національного доходу та зростання державного боргу дана концепція отримала закріплення у Конституції України. Так, поряд із принципом непорушності приватної власності та її гарантованості, Основний Закон визначає, що «власність зобов'язує і не повинна використовуватися на шкоду людині та суспільству» (стаття 13). Це положення підкреслює, що власність має не лише надавати права, а й покладати на власника певні обов'язки.

По-перше, жодне право, включно з правом власності, не є абсолютним і не може існувати без обмежень у сфері суспільних відносин. По-друге, громадяни користуються певними суспільними благами, які надає держава, такими як освітні та медичні заклади, дороги, інші об'єкти державної та комунальної власності, деякі з яких доступні безкоштовно, а інші – на платній основі. Власник, у свою чергу, має обов'язок сприяти суспільним потребам, наприклад, через сплату податків та інших обов'язкових платежів.

Таким чином, теорія соціальної функції власності формує особливий підхід до права приватної власності, встановлюючи для власника певні

зобов'язання перед суспільством. Як влучно зазначалось, що власність повинна одночасно служити і загальному благу, а власник, використовуючи її, має враховувати інтереси всього суспільства. Соціальні обов'язки стають тим значнішими, чим більше використання власності виходить за межі приватної сфери та зачіпає суспільні інтереси [14].

Дослідження питань, пов'язаних із правом приватної власності та його правовим регулюванням, завжди було і залишається одним із ключових напрямів розвитку держави та правової системи протягом усієї історії людства. Це зумовлено тісним зв'язком права приватної власності з низкою фундаментальних інститутів цивільного права, зокрема: речовими правами на чуже майно (правом володіння, сервітут, суперфіцієм, емфітевзисом), зобов'язальними правовідносинами (як договірними, так і недоговірними), способами забезпечення виконання зобов'язань, спадковим правом та іншими правовими сферами.

Категорії «майно», «власник» та «право власності» є основоположними в сфері цивільного права з моменту її становлення. Якщо визначати умови, за яких можливе існування цивілізованого суспільства, то наявність розвиненого інституту права власності є однією з перших і необхідних складових. Враховуючи, що право власності є одним із основних конституційних прав, що визначають правовий статус особи, його захист від будь-яких посягань повинен бути забезпечений на максимальному рівні.

Цінність суб'єктивних прав полягає в їхній реальності, тобто можливості фактичного здійснення повноважень, що впливають із суті того чи іншого конкретного суб'єктивного права. Реалізація права приватної власності відбувається через волю та дії власника, які мають відповідати правовим нормам, оскільки право на дії та самі дії – це різні поняття.

Різниця між змістом суб'єктивного права і його здійсненням полягає в тому, що перше включає лише потенційну поведінку уповноваженої особи, тоді як реалізація права є сукупністю реальних, конкретних дій, що пов'язані з перетворенням цієї можливості у дійсність.

Відповідно, співвідношення між поведінкою, що складає зміст суб'єктивного права, і поведінкою, що становить зміст здійснення права, можна розглядати як співвідношення між можливістю та її втіленням у реальність.

Отже, здійснення права приватної власності слід розуміти як сукупність дій (як активних, так і пасивних), які власник вчиняє для реалізації своїх правомочностей щодо володіння, користування, розпорядження та інших прав, що становлять зміст суб'єктивного права приватної власності. Ці дії спрямовані на використання належного майна з метою задоволення законних потреб і інтересів власника [14].

Крім вищевикладеного, слід також звернути увагу на те, що у сфері цивільного права, з моменту його становлення, основоположними виступають такі категорії як «майно», «власник» та «право власності». Визначаючи окремі умови, які направлені на розвиток та існування цивілізованого суспільства, слід звернути увагу на те, що однією з найважливіших та необхідних складових виступає розвинений інститут права власності.

Враховуючи те, що право власності є одним із основних конституційних прав, що визначають правовий статус особи, його захист від будь-яких посягань повинен бути забезпечений на максимальному рівні. Указані гарантії закріплені у положеннях частини другої статті 17 Загальної декларації прав людини, у відповідності до чого: «ніхто не може бути безпідставно позбавлений свого майна», а також у статті 1 Протоколу до Конвенції «Про захист прав людини і основоположних свобод» зазначається, що: «кожній фізичній та юридичній особі належить право на мирне володіння своїм майном, при цьому позбавлення власника його власності є правопорушенням у розумінні однозначної концепції, що ніхто не може бути позбавлений своєї власності, окрім випадків, направлених на реалізацію інтересів суспільства і лише на умовах, передбачених законодавством і загальними принципами міжнародного права». Ці норми встановлюють

основну заборону на свавільне і неправомірне позбавлення власника його майна [36; 126].

Аналіз положень цивільного законодавства України у частині здійснення фізичними або юридичними особами права власності, зокрема положень статті 319 ЦК України, свідчить про те, що сучасні законодавчі підходи із зазначеного питання потребують перегляду. Зокрема, як визначено у частині першій статті 319 ЦК України: «особа фізична або юридична, яка є власником майна, саме на власний розсуд володіє, користується та розпоряджається ним» [172]. При цьому, зважаючи на викладені положення, вважається недоцільним визначення здійснення права власності фізичною або юридичною особою за допомогою традиційної «тріади» правомочностей, так-як право власності виходить за межі цієї сукупності.

Крім того, положення частини другої статті 319 ЦК України стосовно зобов'язання власника майна або речей дотримуватись визначених суспільних моральних засад, направлено на дублювання норм частини четвертої статті 13 ЦК України, які встановлюють загальні межі здійснення суб'єктивних прав [105]. Це положення не визначає специфіки реалізації права власності, а його абстрактність може створювати підстави для довільного обмеження цього права, що суперечить принципу законності: обмеження права власності можливе лише у випадках, прямо передбачених законом.

Водночас, звертається увага на той факт, що починаючи з 2014 року, року коли російська федерація проявила збройну агресію до України, що набуло форми гібридної війни, суттєво загострилися проблеми здійснення і захисту права приватної власності фізичних осіб, як на національному рівні, так і на міжнародному рівні. Гібридний характер конфлікту – поєднання збройної, інформаційної, економічної, кібернетичної та правової агресії – створив нові виклики для правової системи України, зокрема у сфері власності.

В умовах гібридної війни ця категорія набула особливого змісту через обмеження, деформації та виклики, пов'язані з окупацією частини території, військовими діями, економічною блокадою і правовою невизначеністю.

Окуповані території Криму, частини Донецької та Луганської областей стали простором фактичної втрати державного контролю, що призвело до масових порушень права приватної власності громадян та юридичних осіб. Зокрема, мали місце: примусове «перереєстрування» прав власності за законодавством окупаційної адміністрації; експропріація об'єктів нерухомого майна, підприємств і земель; знищення чи пошкодження майна внаслідок бойових дій; обмеження доступу до власності через лінію розмежування.

У відповідь на ці виклики правова система України активізувала низку захисних механізмів. Зокрема, на законодавчому рівні закріплення на тимчасово окупованих територіях та правового режиму, що встановлює особливі умови для врегулювання питань власності. Запроваджено судовий захист прав власників, включаючи можливість фіксації фактів втрати або пошкодження майна. Також Україною подано міжнародні позови до російської федерації, як у міждержавних справах (Міжнародний суд ООН, ЄСПЛ), так і приватні позови українських компаній та громадян щодо експропріації власності (арбітражі UNCITRAL, інвестиційні спори).

Однією з ключових проблем є правова невизначеність статусу майна на окупованих територіях, зокрема: суперечність між законодавством України та нормами, які впроваджуються окупаційними адміністраціями; труднощі в доведенні права власності при втраті оригінальних документів; проблематика подвійної реєстрації об'єктів нерухомості.

Особливої уваги заслуговує питання компенсації збитків. В Україні діє підхід до фіксації завданих збитків із перспективою майбутнього відшкодування або репарацій, однак механізми компенсації всередині країни досі обмежені.

Україною активно використовуються міжнародно-правові інструменти для захисту власності своїх громадян. У справах проти росії ЄСПЛ

неодноразово визнавав факт порушення права власності за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції «Про захист прав людини і основоположних свобод».

Крім того, українські підприємства подають позови до міжнародних арбітражів за порушення двосторонніх інвестиційних угод, де російська федерація виступає відповідачем. Ці справи мають прецедентне значення для світової практики щодо захисту права власності фізичних та юридичних осіб в умовах збройного конфлікту.

Отже, слід зазначити, що умовах гібридної війни, ефективний захист права приватної власності вимагає комплексних та дієвих підходів, зокрема: гармонізації українського законодавства з міжнародними стандартами захисту майнових прав; створення спеціальних компенсаційних механізмів для власників втраченого чи зруйнованого майна; розвиток електронних реєстрів, які забезпечують додатковий захист документів і прав на майно в умовах збройних загроз; розширення міжнародного співробітництва для фіксації і підтвердження правових порушень з боку держави-агресора [18].

Крім того, слід ще раз звернути увагу на основні принципи здійснення прав власника та їх обмеження закріплені в Конституції України, зокрема у нормах, що визначають засади реалізації права власності. Відповідно до положень Закону, використання власності не повинно завдавати шкоди правам, свободам і гідності громадян, інтересам суспільства, а також погіршувати екологічний стан та природні властивості землі (частина восьма статті 41) [158].

З моменту здобуття Україною незалежності відбувається активний розвиток приватноправових відносин, що вимагає перегляду підходів до здійснення права приватної власності. Необхідно враховувати не лише пріоритет прав і свобод особи та захист суспільних інтересів, а й забезпечення справедливого балансу між правами власника та інтересами суспільства й держави. Це пояснюється тим, що міра свободи варіюється залежно від рівня розвитку суспільства, історичних періодів та національних

особливостей: те, що вважається прийнятним для одного рівня розвитку, може бути неприйнятним для іншого.

Водночас важливо враховувати законодавчі й наукові напрацювання минулих років щодо здійснення права приватної власності на нерухоме майно, спрямовані на захист суспільних інтересів. Дослідження сутності права власності та реалізації правомочностей власника дає змогу краще зрозуміти значущість цього права. У суспільстві, де діють приватноправові засади, реалізація прав і обов'язків власника визначається низкою законодавчо встановлених меж. Це зумовлено тим, що здійснення права приватної власності на нерухоме майно тісно пов'язане з майновими правами інших осіб, зокрема співвласників, сусідів та суспільства в цілому.

Така взаємозалежність потребує законодавчого обмеження обсягу майнових прав усіх учасників цивільних правовідносин. Оскільки нерухоме майно відіграє ключову роль не лише в економіці держави, а й у житті кожної людини як основа матеріального забезпечення та особистого розвитку, питання здійснення права приватної власності залишається актуальним.

Швидка еволюція цивільних правовідносин зумовлює зміни у реалізації майнових прав, тому подальший аналіз права власності та принципів його здійснення повинен враховувати сучасні тенденції розвитку цивілістичної доктрини. Закріплення права приватної власності в Цивільному кодексі України та його захист на рівні Конституції України й інших нормативно-правових актів створює підґрунтя для визначення меж реалізації цього права.

Разом із тим, встановлення таких меж під час реалізації прав власників нерухомого майна має відповідати суспільним інтересам, як визначено у положеннях Конституції України, які формують правові підстави для визначення меж здійснення майнових прав власників і встановлення справедливого балансу між їх реалізацією та суспільними інтересами [29].

Норми Цивільного кодексу України містять загальні положення щодо здійснення права власності, проте частини 7 і 8 статті 319 встановлюють, що діяльність власника може бути обмежена або припинена, а також він може бути зобов'язаний допустити інших осіб до користування своїм майном лише у випадках і порядку, передбачених законом. Наприклад, щодо житлового будинку чи квартири як об'єктів нерухомого майна законодавством заборонено використовувати їх для промислового виробництва та передбачено їх використання виключно для проживання власника, членів його сім'ї чи інших осіб (частина перша статті 383 ЦК України) [172].

Межі здійснення суб'єктивного права приватної власності фізичних осіб здебільшого встановлюються законодавством, проте можливі й добровільні обмеження, які власник запроваджує для себе внаслідок власних вольових рішень. При цьому стосовно нерухомого майна власник зазнає більше обмежень порівняно з рухомим майном, що обумовлено тим, що реалізація права власності на нерухомість значно частіше перетинається з правами та законними інтересами інших осіб і суспільства загалом.

Враховуючи вищезазначене, можна дійти висновку, що порушення прав фізичних осіб в сфері права приватної власності може відбуватись в: 1) адміністративній сфері (наприклад отримання дозвільних документів, реєстрації прав на майно тощо); 2) договірній сфері (при невиконанні чи неналежному виконанні договірних зобов'язань, що порушують право власності); 3) в сфері реалізації повноважень власника щодо володіння, користування та розпорядження майном тощо.

Власник квартири має право здійснювати ремонт або зміни в квартирі, наданій йому для користування як єдине ціле, за умови, що такі зміни не порушують права інших власників житлових чи нежитлових приміщень у багатоквартирному будинку і відповідають санітарно-технічним вимогам та правилам експлуатації будівлі (частина друга статті 383 ЦК України) [164].

Законодавство також встановлює, що особливості здійснення права власності на культурні цінності регулюються спеціальними законами.

Водночас, відповідно до частини першої статті 13 ЦК України, особа здійснює свої цивільні права в межах, визначених договором або актами цивільного законодавства. Це свідчить про те, що в певних випадках можливі обмеження права власності, які мають бути чітко закріплені законом для конкретного переліку об'єктів цивільних правовідносин [164].

Як вже зазначалося вище, всі суб'єкти права приватної власності, в тому числі фізичні особи, є рівними у своїх правах та обов'язках щодо належного їх майна. Разом з тим, є ситуації, коли на здійснення права приватної власності фізичної особи можуть впливати певні фактори. У зв'язку з чим можна дійти висновку, що на здійснення права приватної власності фізичними особами впливають наступні фактори: 1) обсяг дієздатності (малолітні особи, неповнолітні особи, недієздатні та фізичні особи, дієздатність яких обмежена у встановленому законом порядку); 2) перебування у шлюбі (подружжя); 3) наявність чи відсутність воєнного стану; 4) наявність певного статусу (наприклад, військовослужбовці, іноземці, внутрішньо переміщені особи тощо); 5) особливості об'єкта (рухоме майно, нерухоме майно, цінні папери, віртуальні активи тощо); 6) перебування майна в особистій чи спільній власності фізичних осіб тощо.

Крім того, наявність певного правового статусу фізичних осіб (наприклад, подружжя) передбачає презумпцію згоди іншого з подружжя на укладання правочинів, які не потребують обов'язкової згоди іншого з подружжя, оформлену у встановленому законом порядку. У зв'язку з чим можна дійти висновку про необхідність ускладнення процедури передачі майна одним із подружжя без згоди іншого з подружжя за правочинами, які на даний час не вимагають безпосередньої згоди іншого з подружжя. Зазначене обумовлено тим, що укладання певних правочинів одним з подружжя (наприклад, зняття автомобіля з державної реєстрації, передача майнових прав на квартиру в новобудові тощо) фактично може призвести до порушення права власності іншого з подружжя, адже в такому випадку інший з подружжя може навіть не знати про вже укладений правочин іншим

з подружжя. У зв'язку з чим пропонується таку згоду підтверджувати особисто, в письмовій формі або за допомогою кваліфікованого електронного підпису.

Таким чином, здійснення права приватної власності визначається не лише його змістом (володіння, користування, розпорядження), а й сукупністю законодавчих та договірних обмежень щодо реалізації кожної із зазначених правомочностей. Це необхідно для забезпечення охорони прав і законних інтересів як окремої фізичної особи, так і держави та суспільства в цілому. Водночас при встановленні таких обмежень недопустимо застосовувати норми, що суперечать загальним конституційним принципам і моральним засадам суспільства.

Сучасні умови розвитку українського суспільства, зокрема виклики, пов'язані зі збройною агресією та окупацією частини території, зумовлюють необхідність удосконалення механізмів здійснення та захисту права приватної власності. Ефективна реалізація цього права потребує поєднання принципу свободи власника з принципом соціальної функції власності та забезпечення справедливого балансу між приватними й публічними інтересами.

Таким чином, подальший розвиток цивільного законодавства України має бути спрямований на системне оновлення підходів до визначення змісту та меж здійснення права власності, гармонізацію національних норм із міжнародними стандартами та створення ефективних гарантій та механізмів захисту права приватної власності, шляхом компенсації, відшкодування шкоди, завданої внаслідок збройного конфлікту, поновлення порушених прав приватної власності, тощо.

РОЗДІЛ 3. ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ ФОРМИ ТА СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВА ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

3.1. Форми цивільно-правового захисту права приватної власності за законодавством України

Цивільно-правовий захист приватної власності здійснюється в юрисдикційній (судовій адміністративній) та неюрисдикційній (самозахист) формах. Ключовими способами виступають речово-правові (віндикаційний негаторний позов, визнання права) та зобов'язально-правові (відшкодування збитків) заходи спрямовані на відновлення володіння користування або розпорядження майном.

Проблема форм захисту цивільних прав, у тому числі права приватної власності як структурного компонента інституту захисту прав є дуже актуальною. У науковій доктрині справедливо зазначають, що з удосконаленням форм захисту безпосередньо пов'язані дієвість та результативність здійснення цивільних прав фізичної та юридичної особи. Разом із тим, проблему форм захисту цивільних прав приватної власності відносять до фундаментальних проблем теорії цивільного процесу, вирішення якої можливе тільки в контексті концепції правової держави.

Так, поняття форми захисту цивільних прав безпосередньо пов'язане з питанням про предмет цивільного процесуального права, у межах цивільного процесу, конструкцією видів цивільного судочинства, окремих інститутах позовного провадження тощо.

У свою чергу окремі науковці під формою правового захисту розуміють встановлений законом порядок примусового здійснення права, правозастосовну реалізацію юридичних норм, що є особливою стадією. Разом із цим, у вигляді захисту вбачається визначувану законом діяльність компетентних органів із захисту права, тобто щодо встановлення фактичних

обставин, застосування до них норм права, визначення способу захисту права винесення рішення та здійснення контролю за його виконанням [92].

Також, в цивілістиці під формою захисту цивільних прав, у тому числі й права приватної власності, розуміють комплекс внутрішньо узгоджених організаційних заходів із захисту суб'єктивних прав (зокрема права власності та права приватної власності), що здійснюється уповноваженими органами чи фізичними або юридичними особами, які є носіями права, та спрямований на відновлення порушеного права [184].

Деякі вчені вважають, що досліджуючи питання цивільно-правового захисту прав суб'єктів цивільних відносин слід виділяти форми захисту цивільних прав та особливий порядок їхнього захисту. Зазначене питання досліджував Науменко К.С., який зазначає, що форми захисту свідчать про особу або групу осіб, які здійснюють захист порушених прав, а порядок захисту розкриває те, який саме вид захисту здійснюється [79]. З огляду на зміст статей 15-19 ЦК України (перелік органів, які мають право (зобов'язані) надавати захист порушеного права), йдеться у ній саме про форми захисту цивільних прав у тому числі й права приватної власності [168].

Більшість науковців зазначають про існування таких основних форм захисту цивільних прав, у тому числі й права приватної власності як юрисдикційна та неюрисдикційна.

Так, окремі науковці, серед яких Є. О. Харитонов, В. А. Койрот, Я. М. Садикова та інші, посилаючись на необхідність визначення форм захисту цивільних прав у залежності від природи юрисдикційного органу, який здійснює захист цих прав, виділяють такі форми захисту цивільних прав, як судову, адміністративну, нотаріальну, самозахист і громадські форми захисту [166; 177]. При цьому, науковці зауважують, що в умовах сучасних реалій, тобто воєнного стану таку форму захисту цивільних прав як самозахист слід відносити до громадської форми захисту [177].

Принагідно звернути увагу на те, що за сучасними науковими підходами, юрисдикційна форма захисту не тотожна правовій процедурі чи способу захисту. Саме поняття «юрисдикційна форма» включає три взаємопов'язані елементи: суб'єктний склад, органи, уповноважені здійснювати правозахисну діяльність; нормативно закріплені повноваження, межі втручання в правовий режим власності; процедурно-процесуальні механізми, порядок розгляду, оцінки доказів, реалізації способів захисту.

У цьому сенсі О. В. Погрібна справедливо підкреслює, що такі форми захисту цивільних прав як самозахист та громадські форми захисту, хоча й мають місце та нормативне врегулювання, однак із юрисдикційною формою захисту цивільних прав не пов'язані. Водночас, науковець зазначає, що юрисдикційну форму захисту слід сприймати у якості нормативно впорядкованої системи процедурно-процесуальних дій уповноважених державою суб'єктів, здійснюваних у межах їхньої компетенції під час вжиття заходів протидії неправомірним посяганням на право власності» [101].

З цього приводу, аналізуючи нормативне визначення форм захисту, і положення цивільного законодавства, слід зазначити, що цивільним законодавством врегульовано певний перелік так званих уповноважених осіб, які здійснюють захист цивільних прав у юрисдикційній формі, серед них: судові органи, нотаріат, Президент України, органи державної влади, органи влади Автономної Республіки Крим та органи місцевого самоврядування [171]. Усі ці уповноважені особи здійснюють захист цивільних прав в межах своїх повноважень, встановлених Конституцією України.

У свою чергу, окремі науковці, у тому числі І. О. Ромащенко, пропонують форми захисту цивільних прав поділяти на такі види, як безпосередні форми захисту та опосередковані форми захисту. Таку позицію науковці пояснюють тим, що саме такий поділ відображає суть форм захисту які використовуються фізичними та юридичними особами внаслідок, або самотійних дій особи чиїх прав порушені, або звернення до компетентних органів, які уповноважені надати кваліфікований захист [151].

У своїх дослідженнях, М. І. Максимов, погоджуючись з загальною позицією науковців щодо розмежування форм захисту цивільних прав на юрисдикційну та неюрисдикційну, пропонує свої уточнення та розмежовує форми захисту на судові та позасудові. Науковець звертає увагу на ефективність таких форм захисту. Так, стосовно судового захисту цивільних прав приватної власності, науковець виділяє що його ефективність буде досягнена у разі якщо фізичній або юридичній особі буде отримати необхідне рішення імперативного характеру, або рішення щодо визнання певних прав власності. Стосовно позасудового захисту, то він буде ефективним при умові проявлення особами бажання зберегти між собою відносини усунувши протиріччя, шляхом досягнення узгодженості стосовно відновлення порушених прав без звернення до судових органів [70].

Як бачимо, у науці форма захисту цивільних прав розуміється як певний порядок, та поруч із поняттям форма захисту, часто використовується інше зовні подібне, проте за змістом відмінне поняття – цивільно-процесуальна форма.

Форми захисту та встановлений законом порядок захисту цивільних прав, незважаючи на їх тісний зв'язок, є самостійними та незалежними один від одного явищами у тій мірі, якою форма захисту цивільних прав може бути самостійна по відношенню до свого змісту.

Встановлений законом порядок захисту прав приватної власності, загалом, відчуває вплив відповідної галузі матеріального права, проте формування порядку захисту суб'єктивних прав власників, більшою мірою залежить від статусу органу, що здійснюється захист права приватної власності. Ця залежність має конститутивний характер як похідна від функцій органів держави з урахуванням дії принципу поділу влади.

Встановлений законом порядок захисту поняття процесуальне і як таке носить самостійний характер стосовно форми захисту і є своєрідною структурно-функціональною характеристикою судової чи інших форм захисту.

Коли говорять про судову, адміністративну та інші форми захисту, то мають на увазі, що кожна з форм захисту має свій конкретний зміст, який характеризує специфічні умови захисту цивільних прав тим чи іншим органом.

На нашу думку, форми захисту це за певних умов інструмент реалізації права фізичних осіб на захист порушених цивільних прав. При цьому в тих чи інших формах захисту вирішуються юридичні справи, що, у свою чергу, передбачає певну процедуру реалізації зацікавленими особами права на захист та юрисдикційних повноважень відповідних органів.

Отже, зважаючи на викладене можна говорити про те, що діяльність із захисту права приватної власності відбувається у визначених законом формах (статті 16, 17, 18, 19 ЦК України) з дотриманням встановленого процесуального порядку і здійснюється передбаченими законом способами, визначеними у статті 16 ЦК України.

Незважаючи на різні класифікації форм захисту, пропоновані науковою доктриною, всі їх, зрештою, можна звести до двох загальних форм: юрисдикційної та неюрисдикційної.

Захист права приватної власності може бути здійснений в обох формах, проте на практиці найчастіше власники надають перевагу саме юрисдикційній формі для захисту своїх прав, що пов'язано з особливим правовим режимом об'єктів приватної власності.

Юрисдикційна форма захисту є діяльність уповноважених державою органів захисту порушених чи оспорюваних суб'єктивних прав щодо приватної власності. Захист у межах юрисдикційної форми може здійснюватися судом чи адміністративними органами. Крім того, у рамках юрисдикційної форми захисту вченими особливо вирізняється діяльність нотаріусів.

Як зазначають у науковій доктрині, держава та її органи мають право та державно-владні повноваження, сили і засоби щодо здійснення в масштабах усієї країни, на території всієї держави заходів з охорони та

захисту прав і свобод громадян, у тому числі й права приватної власності [38].

У свою чергу, у юрисдикційній формі захисту цивільних прав виділяється загальний та спеціальний порядок захисту порушених прав.

За загальним правилом, захист порушених цивільних прав здійснюється судами залежно від їхньої компетенції.

Як спеціальний порядок захисту цивільних прав виступає адміністративний порядок захисту, який має бути прямо передбачений законом. Скарги від власників розглядаються виконавчими органами влади, а також органами уповноваженими вирішувати спори між власником та третіми особами. Можливе застосування змішаного адміністративно-судового порядку, передбаченого законом. У цій ситуації власник спочатку звертається до органу виконавчої влади, а потім до суду.

Досліджуючи юридичну форму захисту цивільних прав власності, О. В. Погрібна зазначає, що: «систему такої форми захисту права приватної власності як юрисдикційну, в основі якої лежить наділення суб'єктів цивільних відносин щодо приватної власності відповідними правозахисними повноваженнями з боку держави, складають: судовий захист; адміністративний захист; нотаріальний захист» [101].

Також, О. В. Погрібна встановила, що «у контексті судового захисту розуміння сутності способів захисту як юридичної категорії та можливості його використання судом у якості специфічного правового заходу протидії неправомірним посяганням на право власності повинні ґрунтуватися на правових характеристиках таких як: правомірність та невичерпність способів захисту; сприйняття способів захисту у якості проявів реалізації принципу свободи вибору поведінки власника під час здійснення своїх прав на захист; ефективності способу захисту, здатності відновити порушенні права власника» [101].

Своєю чергою, О. В. Бахур зазначає, що: «судовий захист прав власності слід розуміти у якості матеріально-правового явища, як різновиду

юрисдикційної форми захисту цивільних прав власності, шляхом застосування засобів та заходів захисту порушених прав та інтересів суб'єктів майнових відносин, а зміст такого захисту полягає у діяльності державних органів уповноважених на здійснення заходів щодо відновлення порушених прав власності за допомогою спеціальних способів» [5].

Стосовно адміністративної форми захисту цивільних прав та права приватної власності, у науковій літературі зазначається, що така форма захисту полягає у застосуванні органами державної влади та органами місцевого самоврядування покладених на них адміністративних повноважень з метою протидії протиправним посяганням на право власності [74].

Водночас у сучасній цивілістичній доктрині підкреслюється, що адміністративна форма захисту має допоміжний характер щодо судової, оскільки не підміняє здійснення правосуддя, а спрямована на оперативне припинення правопорушення, відновлення публічного порядку та створення умов для подальшого ефективного судового захисту [40].

Правові позиції Верховний Суд послідовно виходять із того, що звернення до суб'єкта владних повноважень не позбавляє особу права на судовий захист, гарантований статтею 55 Конституції України, а адміністративні рішення у сфері реалізації та захисту права власності підлягають повному й ефективному судовому контролю. Судова практика наголошує, що втручання органів публічної влади у сферу права приватної власності повинно відповідати критеріям законності, легітимної мети та пропорційності, зокрема у справах щодо скасування реєстраційних дій, визнання недійсними рішень органів місцевого самоврядування про вилучення майна або припинення речових прав.

Зазначені підходи кореспондують із усталеною практикою Європейського суду з прав людини щодо застосування статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. ЄСПЛ виходить із автономного тлумачення поняття «майно» та сформулював трикомпонентний тест допустимості втручання у право

володіння майном: законність, переслідування легітимної мети в суспільному інтересі, забезпечення «справедливого балансу» між інтересами суспільства та особи. У справах проти України Суд неодноразово констатував порушення саме через непропорційність втручання або відсутність належної правової визначеності адміністративних рішень.

В умовах воєнного стану проблема адміністративного втручання у право приватної власності набуває особливої актуальності. Правовий режим воєнного стану допускає можливість примусового відчуження майна для потреб держави, однак таке втручання має здійснюватися виключно на підставі закону, із попереднім або наступним повним відшкодуванням його вартості. Верховний Суд у своїх правових висновках наголошує, що навіть за умов воєнного стану принцип верховенства права не втрачає чинності, а обмеження права власності повинні бути тимчасовими, обґрунтованими та співмірними загрозі, яка існує. Суд підкреслює неприпустимість довільного тлумачення повноважень військових адміністрацій чи органів місцевого самоврядування щодо розпорядження майном.

У науковій доктрині також визначається, що нотаріальний захист цивільних прав виступає самостійним специфічним напрямом юрисдикційної форми захисту, відмінним від адміністративного завдяки поєднанню у правозахисній діяльності нотаріусів як публічно-правових засад, що знаходять свій прояв у наділенні їх державою винятковими повноваженнями у сфері надання фактам об'єктивної дійсності юридичної вірогідності, так і приватноправових засад, які полягають у здійсненні нотаріусами функцій з охорони й захисту прав та інтересів фізичних і юридичних осіб у сфері приватноправового регулювання.

Судова практика Верховного Суду додатково акцентує, що нотаріус, здійснюючи державну реєстрацію речових прав або вчиняючи виконавчі написи, діє як спеціальний суб'єкт публічних повноважень, а його дії можуть бути оскаржені як у порядку адміністративного, так і цивільного судочинства залежно від характеру спірних правовідносин. При цьому Суд наголошує на

обов'язку нотаріуса перевіряти дотримання вимог закону та недопущення зловживань правом, оскільки формальний підхід до вчинення нотаріальних дій може призводити до непропорційного втручання у право власності [110].

З урахуванням практики Європейського суду з прав людини, держава несе позитивний обов'язок забезпечити ефективні процедури попередження незаконного позбавлення майна, включаючи належний контроль за діяльністю нотаріусів і реєстраторів. Відсутність ефективних внутрішніх механізмів захисту або формальний характер їх застосування може розцінюватися як порушення принципу «належного урядування» та права на мирне володіння майном.

Таким чином, адміністративна та нотаріальна форми захисту цивільних прав у сучасних умовах мають розглядатися крізь призму конституційних гарантій, стандартів Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики ЄСПЛ, а також з урахуванням специфіки правового режиму воєнного стану, що не скасовує, а лише допускає обмеження права власності за умови суворого дотримання критеріїв законності, пропорційності та справедливого балансу.

Продовжуючи аналіз юрисдикційної форми захисту цивільних прав, у тому числі прав приватної власності, звертається увага на те, що у практиці Верховного Суду послідовно наголошується, що право власності є непорушним, а його обмеження можливі виключно на підставі закону, з дотриманням принципів правової визначеності, пропорційності та справедливого балансу між приватним і публічним інтересом. Захист здійснюється через віндикацію (повернення майна від незаконного володільця) або негаторний позов (усунення перешкод), при цьому захист добросовісного набувача залежить від того чи вибуло майно поза волею власника [179]. Такий підхід кореспондує зі статтею 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, відповідно до якої кожна особа має право мирно володіти своїм майном.

Разом із тим, юрисдикційна форма захисту реалізує принцип верховенства права, який передбачає рівність усіх перед законом й судом, незалежний та неупереджений розгляд спорів, зокрема щодо прав власності. Такий підхід підтримується у правовій позиції Верховного Суду України, де суд підкреслює, що право власності є фундаментальним, тому судова оцінка порушення цього права має здійснюватися з урахуванням норм матеріального та процесуального права, а також міжнародних стандартів захисту прав людини [87].

Це відповідає позиції ЄСПЛ, який у численних рішеннях визначив, що право власності є суттєвою частиною верховенства права, наприклад у справі «Broniowski v. Poland», що покладає на державу обов'язок забезпечити ефективні засоби юридичного захисту [142].

У юрисдикційній формі захисту судовий захист прав власності повинен відповідати критерію ефективності, передбаченому міжнародними стандартами (стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод): ефективний доступ до правосуддя; об'єктивний та неупереджений розгляд справи; реальне відновлення порушеного права.

У своїх рішеннях Верховний Суд неодноразово підкреслював, що ефективність способу захисту є ключовим критерієм його застосування. Суд зазначає, що обраний позивачем спосіб захисту має бути таким, що реально здатний відновити порушене право або усунути загрозу його порушення. Ця правова позиція узгоджується з практикою ЄСПЛ, зокрема у справах «Sporrong and Lönnroth v. Sweden» [195] та «James and Others v. the United Kingdom» [132], де суд сформулював критерій «справедливого балансу» та наголосив на недопустимості покладення на особу «індивідуального та надмірного тягара».

Судова практика підтверджує, що віндикація, негаторний позов та визнання права власності повинні застосовуватися з урахуванням фактичних обставин справи, юридичної природи правовідносин та принципу

пропорційності. Вони не мають носити декоративного характеру, а бути засобом відновлення статусу-кво щодо майна.

Так, Верховний Суд розвиває підхід, відповідно до якого речово-правові способи захисту мають застосовуватися з урахуванням правової природи спірних відносин з метою забезпечення реального відновлення права власності, зокрема через витребування майна від добросовісного набувача лише у випадках передбачених законом. Якщо спір виник із зобов'язальних правовідносин (наприклад, договір оренди чи зберігання), пріоритет надається зобов'язально-правовим способам захисту [127]. Такий підхід відповідає принципу правової визначеності та передбачуваності судової практики, який ЄСПЛ розглядає як складову верховенства права, зокрема у справах «Brumarescu v. Romania» [131], «Kosmatska v. Ukraine» [133].

В умовах воєнного стану питання захисту права приватної власності набуває особливої актуальності. Запровадження воєнного стану відповідно до Закон України «Про правовий режим воєнного стану» допускає можливість тимчасового обмеження конституційних прав, у тому числі права власності (зокрема шляхом примусового відчуження майна для потреб держави).

Водночас Верховний Суд у своїх правових позиціях виходить із того, що такі обмеження повинні відповідати критеріям: законності (наявність чіткої нормативної підстави); легітимної мети (захист національної безпеки, територіальної цілісності); пропорційності втручання; обов'язковості попереднього та повного відшкодування вартості майна, крім випадків, прямо передбачених законом [102].

Зазначений підхід повністю узгоджується з позицією ЄСПЛ щодо допустимості втручання держави у право власності лише за умови дотримання принципу пропорційності та забезпечення адекватної компенсації [187].

Верховний Суд також акцентує увагу на тому, що навіть в умовах воєнного стану судовий контроль за рішеннями органів державної влади щодо обмеження права власності не може бути усунутий. Такий контроль є гарантією реалізації статті 6 Конвенції (право на справедливий суд) та статті 13 Конвенції (право на ефективний засіб юридичного захисту).

Стягнення збитків, компенсацій та інших майнових вимог має здійснюватися з урахуванням доказів та норм, що визначають критерії відшкодування. Це також підтверджено практикою Верховного Суду, який звертає увагу на обґрунтованість вимог і ступінь заподіяної шкоди.

Принагідно звернути увагу на те, що запровадження воєнного стану створює нові виклики для правового захисту права власності, у тому числі й права приватної власності: державна власність може тимчасово використовуватися для оборонних потреб; реально можливі обмеження прав власника (тимчасове вилучення майна, спеціальні обмеження в господарській діяльності); необхідність забезпечення компенсацій за майно, пошкоджене або знищене внаслідок воєнних дій.

Особливої уваги потребує проблема відшкодування шкоди, завданої майну внаслідок збройної агресії. У сучасній судовій практиці формується підхід щодо можливості стягнення шкоди з держави-агресора в порядку цивільного судочинства, що демонструє трансформацію класичних доктринальних підходів до імунітету держави. Така практика також розвивається з урахуванням міжнародно-правових стандартів відповідальності держави за міжнародно-протиправні діяння.

Верховний Суд у своїх постановах у період воєнного стану підкреслює, що юрисдикційний захист не може бути знятий повністю, а втручання держави у право власності повинно бути: законним (на підставі закону); пропорційним завданім потребам безпеки; супроводжуваним належною компенсацією.

Це узгоджується з практикою ЄСПЛ, зокрема у справах, де обмеження прав у надзвичайних ситуаціях мають оцінюватися за критеріями «необхідності в демократичному суспільстві» та «справедливого балансу».

Таким чином, інтеграція правових позицій Верховного Суду та практики ЄСПЛ дозволяє зробити такі узагальнення: форма захисту права приватної власності має розглядатися крізь призму принципу ефективності; спосіб захисту повинен відповідати природі спірних правовідносин; втручання держави у право власності допустиме лише за умов законності, легітимної мети та пропорційності; навіть в умовах воєнного стану зберігається обов'язковість судового контролю та гарантія справедливого балансу інтересів.

Сучасна доктрина дедалі чіткіше відділяє поняття юрисдикційної форми від цивільно-процесуальної форми захисту: юрисдикційна форма загальне поняття, яке охоплює сукупність органів і процедур захисту права власності; цивільно-процесуальна форма безпосередньо процедура розгляду спорів у суді цивільної чи адміністративної юрисдикції.

Зазначена різниця підсилює тезу про те, що форма захисту має процедурний характер, але виходить за межі винятково цивільного процесу, охоплюючи також адміністративні й спеціальні юрисдикційні процедури.

Отже, сучасна концепція цивільно-правового захисту права приватної власності формується на стику національної судової практики та європейських стандартів прав людини, що свідчить про поступову гармонізацію української правової системи з європейським правовим простором та посилення ролі суду як гаранта ефективного захисту права власності навіть в умовах особливого правового режиму воєнного стану.

Таким чином, юрисдикційна форма захисту права приватної власності виступає центральною формою реалізації суб'єктивного цивільного права, яка гарантує забезпечення права власника на доступ до правосуддя, ефективний захист і відновлення порушеного права.

Практика Верховного Суду узгоджена з позиціями ЄСПЛ щодо пропорційності, ефективності та справедливого процесуального захисту права власності.

Юрисдикційна форма захисту під час дії воєнного стану не втрачає своєї актуальності, а, навпаки, потребує додаткових гарантій для збалансування публічного інтересу (оборона, безпека) та приватних прав власності.

Наукові підходи до розмежування форм захисту й цивільно-процесуальних процедур сприяють більш чіткому правовому моделюванню механізмів захисту приватної власності в національній правовій системі.

Стосовно такої форми захисту права приватної власності, як неюрисдикційна, слід зазначити, що вона охоплює дії фізичних та юридичних осіб щодо захисту цивільних прав, які здійснюються ними самостійно, без звернення за допомогою до державних та інших компетентних органів. У ЦК України такі дії позначені терміном «самозахист цивільних прав» (стаття 19 ЦК України) і розглядаються як передбачена законом правова можливість особи самостійно реагувати на порушення її права.

У науковій доктрині проблема співвідношення форми та способу захисту цивільних прав була предметом ґрунтовного аналізу. Зокрема, М. С. Долинська, Ю. О. Єрмаков, О. П. Рудницька та інші звертають увагу на те, що неюрисдикційна форма захисту охоплює сукупність правомірних дій фізичної або юридичної особи, спрямованих на оперативне припинення правопорушення без залучення державного примусу. При цьому підкреслюється, що самозахист є не окремим способом захисту, а саме формою реалізації права на захист, у межах якої можуть застосовуватися різні юридичні та фактичні засоби впливу [34; 83; 153].

Неюрисдикційну форму захисту доцільно розглядати як систему правових гарантій протидії протиправним посяганням на право власності без залучення відповідних державних органів, до повноважень яких належить забезпечення захисту цивільних прав та інтересів. Її метою є припинення

порушення права приватної власності або усунення загрози його порушення та відновлення правомочностей власника у спосіб, що не суперечить закону.

Судова практика також розвиває положення щодо меж самозахисту. У рішеннях Верховний Суд неодноразово підкреслювалося, що самозахист є допустимим лише за умови його співмірності характеру порушення та відсутності перевищення меж необхідних дій для припинення правопорушення. Зокрема, у постановках зазначено, що застосування самозахисту не повинно перетворюватися на самоуправство та не може виходити за межі, визначені статтею 19 ЦК України [157].

Важливе значення має й правова позиція Конституційний Суд України, який у своїх рішеннях наголошував, що право на захист є складовою конституційного права власності, гарантованого статтею 41 Конституції України, а також впливає із загального принципу верховенства права. Таким чином, можливість самостійно реагувати на порушення права є елементом конституційно забезпеченого механізму його охорони [45; 119].

З положень статті 19 ЦК України випливає, що при здійсненні самозахисту порушених цивільних прав особа застосовує способи, які обирає сама та на власний розсуд, за умови їх відповідності закону та моральним засадам суспільства. У відносинах власності самозахист може реалізовуватися переважно шляхом фактичних дій.

Водночас необхідно відмежовувати самозахист від юрисдикційних способів захисту, зокрема віндикаційного позову, передбаченого статтею 387 ЦК України, який реалізується виключно в судовому порядку. Самостійне «витребування» майна без рішення суду допускається лише в межах правомірних дій, що не порушують прав інших осіб і не містять ознак самоуправства.

У контексті європейських стандартів захисту права власності слід також враховувати практику Європейський суд з прав людини, щодо забезпечення відповідного і справедливого балансу, тобто пропорційності інтересів фізичної особи та суспільства під час втручання у право власності.

Такий підхід до пропорційності може застосовуватися й при оцінці меж самозахисту: дії власника приватної власності не повинні порушувати баланс прав інших осіб [149].

У науковій літературі зазначається, що «під самозахистом права приватної власності слід розуміти юридичні або фактичні дії, які не заборонені законом, та здійснюються власником самостійно, без звернення до суб'єктів правозахисної діяльності, у процесі протидії протиправним посяганням на право власності для припинення порушення цього права або усунення загрози його порушення» [101]. Такий підхід узгоджується як із положеннями цивільного законодавства України, так і з сучасною науковою доктриною та усталеною судовою практикою щодо принципів співмірності, добросовісності й неприпустимості зловживання правом.

Таким чином, зважаючи на вищевикладене стверджуємо, що форма цивільно-правового захисту права приватної власності в Україні виступає комплексною правовою категорією, що охоплює систему уповноважених суб'єктів, процедур та способів відновлення порушених прав. У сучасних умовах її зміст формується під впливом національної судової практики, зокрема правових позицій Верховний Суд, та європейських стандартів захисту права власності, вироблених Європейський суд з прав людини.

Звертається увага на те, що юрисдикційна форма виступає центральним механізмом гарантування права приватної власності, забезпечуючи ефективний доступ до правосуддя та відновлення порушених прав. Водночас неюрисдикційна форма (самозахист) є самостійним інструментом оперативного реагування на правопорушення за умови дотримання меж співмірності та законності.

Інтеграція національних і міжнародних стандартів підтверджує, що навіть в умовах воєнного стану право приватної власності не втрачає конституційної природи, а його обмеження можливі виключно за критеріями законності, легітимної мети, пропорційності та справедливого балансу інтересів.

У сучасній цивілістичній доктрині дедалі активніше порушується питання рекодифікації цивільного законодавства України, що зумовлено як внутрішніми трансформаціями правової системи, так і необхідністю гармонізації з європейським приватним правом. Рекодифікація розглядається не як механічне оновлення норм, а як системне переосмислення концептуальних засад приватного права, включно з інститутом права власності та його захисту.

Науковці (зокрема представники школи приватного права України) підкреслюють, що чинний Цивільний кодекс України потребує модернізації в частині:

- узгодження з принципами верховенства права та пропорційності втручання у право власності;
- удосконалення системи способів захисту цивільних прав;
- цифровізації цивільних правовідносин;
- адаптації до стандартів Європейського Союзу щодо захисту майнових прав.

У цьому контексті рекодифікація розглядається як процес переходу від класичної моделі «кодифікованого стабільного права» до більш гнучкої, європейсько-орієнтованої системи приватного права, здатної швидко реагувати на нові суспільні виклики.

Досвід європейських держав демонструє, що розвиток цивільного законодавства відбувається шляхом поєднання кодифікаційної стабільності та поступової модернізації. Зокрема: у Німеччині реформи цивільного законодавства в рамках *Bürgerliches Gesetzbuch (BGB)* відбувалися шляхом поетапного оновлення (особливо у сфері зобов'язального права та захисту споживачів); у Франції значна модернізація *Code civil* у XXI столітті була спрямована на спрощення структури зобов'язального права та підвищення його передбачуваності; на рівні Європейського Союзу розроблялися

модельні акти приватного права, зокрема Draft Common Frame of Reference (DCFR), які впливають на гармонізацію підходів до захисту майнових прав.

Європейська модель характеризується такими рисами:

- пріоритет ефективного судового захисту;
- посилення ролі принципу добросовісності;
- розвиток деліктної відповідальності як універсального засобу захисту права власності;
- активне застосування стандартів ЄСПЛ щодо «справедливого балансу» інтересів.

Сучасний етап розвитку цивільного права характеризується появою нових викликів, які безпосередньо впливають на форми та способи захисту права власності.

Серед ключових проблем слід виділити:

1. Цифровізація майнових прав

- поява цифрових активів, токенизованого майна та електронної власності;
- складність правового режиму віртуальних об'єктів;
- необхідність адаптації віндикаційних та речово-правових способів захисту.

2. Воєнний стан і публічне втручання у приватну власність

- примусове відчуження майна;
- пошкодження або знищення майна внаслідок збройної агресії;
- необхідність ефективних компенсаційних механізмів.

3. Проблеми державної реєстрації прав

- ризики рейдерства;
- зловживання у сфері державних реєстрів;
- недостатня ефективність превентивного контролю.

4. Зростання ролі судової практики

- фактичне формування «прецедентних підходів» Верховний Суд;

– посилення впливу стандартів Європейський суд з прав людини на національне право.

Отже, розвиток інституту цивільно-правового захисту права приватної власності свідчить про його поступову трансформацію від класичної моделі суто речово-правового захисту до комплексної багаторівневої системи, що поєднує національні правові механізми, судову практику та міжнародні стандарти захисту прав людини.

Юрисдикційна форма захисту залишається центральним елементом цієї системи, забезпечуючи ефективний доступ до правосуддя та відновлення порушених майнових прав. Водночас неюрисдикційні механізми (самозахист) виконують допоміжну, але важливу функцію оперативного реагування на порушення.

Рекодифікація цивільного законодавства України у цьому контексті має бути спрямована на:

- гармонізацію з європейськими стандартами приватного права;
- підвищення ефективності способів захисту права власності;
- адаптацію правового регулювання до цифрових та воєнних викликів;
- забезпечення реальної, а не формальної дієвості права власності як фундаментальної конституційної цінності.

Таким чином, сучасна модель захисту права приватної власності формується як динамічна система, що поєднує стабільність цивільно-правових конструкцій із необхідністю їх постійного оновлення відповідно до соціальних, економічних та безпекових трансформацій.

3.2. Поняття та система цивільно-правових способів захисту права приватної власності за законодавством України

У сфері цивільного права, з моменту його становлення, основоположними виступають такі категорії як «майно», «власник» та «право власності». Визначаючи окремі умови, які направлені на розвиток та існування цивілізованого суспільства, слід звернути увагу на те, що однією з найважливіших та необхідних складових виступає розвинений інститут права власності.

Цікавим є питання, що входить у поняття власності. Право власності - первісне суб'єктивне право, що безпосередньо випливає із закону [73]. Між законом, визначальним правомочності власника, і власником немає жодних інших суб'єктів права. Останні лише протистоять власнику як особи, зобов'язані не порушувати належне йому право власності. Право власності за змістом є найповніше майнове право, передбачене цивільним законодавством. Воно засноване на дії принципу дозволу вчиняти будь-які дії, які не заборонені законом. Право власності діє протягом усього часу, доки продовжує існувати відповідне майно, яке є його об'єктом.

У науковій літературі зазначається, що у найдавнішому праві власність мала однорідний характер. Однорідність власності у римському праві припинилася у законодавстві Юстиніана. У класичну епоху під впливом змін економічних відносин форми власності розгалужувалися і з'являлися нові види власності. Проте ці види зберігали рабовласницький характер [104].

Класична римська власність була найвищим проявом панування особи над землею та рабами. Проте вироблення поняття права власності відбувалося дуже повільно. У докласичний час не існувало загального визначення власності, а давалося перерахування окремих повноважень власника, які висловлювалися словами «*uti frui*» (використовувати), «*habere*» (мати), а також «*possidere*» (володіти); при узагальненні цих окремих

визначень приватна власність не відокремлювалася ще юристами від володіння [9].

Що ж розуміється під поняттям приватна власність. Жодних «інших форм власності», крім приватної та публічної, насправді не існує.

У науковій літературі, окремі науковці наголошують, що приватна власність більше виступає як збірне поняття для позначення належності засобів виробництва приватним особам, які використовують це майно для досягнення своїх інтересів. Структура приватної власності визначається організаційно-правовою формою, де діє приватна особа. Наприклад, фізична особа та/або фізична особа підприємець здійснює дії з володіння, користування та розпорядження належним йому майном у повному обсязі та в будь-який час на власний розсуд [75].

За цивільним законодавством України, приватна власність права фізичних та юридичних осіб визначається як свобода володіти, користуватися та розпоряджатися будь-яким майном та використовувати його для будь-якої діяльності, крім випадків, передбачених законом.

Закон свідчить, що у власності може бути лише матеріальне благо, і зазначає, що такі нематеріальні цінності, якими є життя людини, здоров'я, честь тощо, не можуть вважатися власністю. Їх розглядають як право людини користуватися цими цінностями (наприклад, у законі записано, що людина має право на життя).

Вважається, що у власність, а саме приватну власність, входять не лише матеріальні, а й нематеріальні цінності, життя людини, здоров'я тощо. Посягання на ці цінності вважається злочином, але в цьому випадку, згідно із законом, ці цінності не розглядаються як приватна власність людини, а тлумачиться як право людини над цими цінностями.

Враховуючи, що право власності є одним із основних конституційних прав, що визначають правовий статус особи, його захист від будь-яких посягань повинен бути забезпечений на максимальному рівні. Указані гарантії закріплені у положеннях частини другої статті 17 Загальної

декларації прав людини, у відповідності до чого: «ніхто не може бути безпідставно позбавлений свого майна», а також у статті 1 Протоколу до Конвенції «Про захист прав людини і основоположних свобод» зазначається, що: «кожній фізичній та юридичній особі належить право на мирне володіння своїм майном, при цьому позбавлення власника його власності є правопорушенням у розумінні однозначної концепції, що ніхто не може бути позбавлений своєї власності, окрім випадків, направлених на реалізацію інтересів суспільства і лише на умовах, передбачених законодавством і загальними принципами міжнародного права». Ці норми встановлюють основну заборону на свавільне і неправомірне позбавлення власника його майна [36; 126].

Аналіз положень цивільного законодавства України у частині здійснення фізичними або юридичними особами права власності, зокрема положень статті 319 ЦК України, свідчить про те, що сучасні законодавчі підходи із зазначеного питання потребують перегляду. Зокрема, як визначено у частині першій статті 319 ЦК України: «особа фізична або юридична, яка є власником майна, саме на власний розсуд володіє, користується та розпоряджається ним» [176]. При цьому, зважаючи на викладені положення, вважається недоцільним визначення здійснення права власності фізичною або юридичною особою за допомогою традиційної «тріади» правомочностей, так-як право власності виходить за межі цієї сукупності.

Крім того, положення частини другої статті 319 ЦК України стосовно зобов'язання власника майна або речей дотримуватись визначених суспільних моральних засад, направлено на дублювання норм частини четвертої статті 13 ЦК України, які встановлюють загальні межі здійснення суб'єктивних прав [172]. Це положення не визначає специфіки реалізації права власності, а його абстрактність може створювати підстави для довільного обмеження цього права, що суперечить принципу законності: обмеження права власності можливе лише у випадках, прямо передбачених законом.

Водночас, звертається увага на той факт, що починаючи з 2014 року, коли Російська Федерація проявила збройну агресію до України, що набуло форми гібридної війни, суттєво загострилися проблеми здійснення і захисту права приватної власності фізичних осіб, як на національному рівні, так і на міжнародному рівні. Гібридний характер конфлікту – поєднання збройної, інформаційної, економічної, кібернетичної та правової агресії – створив нові виклики для правової системи України, зокрема у сфері власності.

В умовах гібридної війни ця категорія набула особливого змісту через обмеження, деформації та виклики, пов'язані з окупацією частини території, військовими діями, економічною блокадою і правовою невизначеністю.

Окуповані території Криму, частини Донецької та Луганської областей стали простором фактичної втрати державного контролю, що призвело до масових порушень права приватної власності громадян та юридичних осіб. Зокрема, мали місце: примусове «перереєстрування» прав власності за законодавством окупаційної адміністрації; експропріація об'єктів нерухомого майна, підприємств і земель; знищення чи пошкодження майна внаслідок бойових дій; обмеження доступу до власності через лінію розмежування.

У відповідь на ці виклики правова система України активізувала низку захисних механізмів. Зокрема, на законодавчому рівні закріплення на тимчасово окупованих територіях та правового режиму, що встановлює особливі умови для врегулювання питань власності. Запроваджено судовий захист прав власників, включаючи можливість фіксації фактів втрати або пошкодження майна. Також Україною подано міжнародні позови до російської федерації, як у міждержавних справах (Міжнародний суд ООН, ЄСПЛ), так і приватні позови українських компаній та громадян щодо експропріації власності (арбітражі UNCITRAL, інвестиційні спори).

Крім того, зазначенні проблемні питання стали особливо гострими, коли у лютому 2022 року, військові формування країни агресора - РФ, розпочали повномасштабні військові дії на території України, почали окупувати населенні пункти, руйнувати та знищувати нерухоме майно,

цивільну інфраструктуру, та привласнювати майно українців. В умовах повномасштабних військових бойових дій, виникли проблеми визначення статусу майна на окупованих територіях України та захисту права приватної власності фізичних осіб, зокрема тимчасово переміщених, які вимушено залишили своє майно здійснюючи евакуацію з прифронтових та окупованих територій.

Однією з ключових проблем є правова невизначеність статусу майна на окупованих територіях, зокрема: суперечність між законодавством України та нормами, які впроваджуються окупаційними адміністраціями; труднощі в доведенні права власності при втраті оригінальних документів; проблематика подвійної реєстрації об'єктів нерухомості.

Особливої уваги заслуговує питання компенсації збитків. В Україні діє підхід до фіксації завданих збитків із перспективою майбутнього відшкодування або репарацій, однак механізми компенсації всередині країни досі обмежені.

Україною активно використовуються міжнародно-правові інструменти для захисту власності своїх громадян. У справах проти росії ЄСПЛ неодноразово визнавав факт порушення права власності за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції «Про захист прав людини і основоположних свобод».

Крім того, українські підприємства подають позови до міжнародних арбітражів за порушення двосторонніх інвестиційних угод, де російська федерація виступає відповідачем. Ці справи мають прецедентне значення для світової практики щодо захисту права власності фізичних та юридичних осіб в умовах збройного конфлікту.

Отже, слід зазначити, що умовах воєнного стану, ефективний захист права приватної власності вимагає комплексних та дієвих підходів, зокрема: гармонізації українського законодавства з міжнародними стандартами захисту майнових прав; створення спеціальних компенсаційних механізмів для власників втраченого чи зруйнованого майна; розвиток електронних

реєстрів, які забезпечують додатковий захист документів і прав на майно в умовах збройних загроз; розширення міжнародного співробітництва для фіксації і підтвердження правових порушень з боку держави-агресора.

Суб'єктом права приватної власності виступають неопублічні, недержавні особи - це громадяни та юридичні особи [27].

У науковій літературі зазначається, що фізичні особи можуть бути власниками будь-якого майна, у тому числі різних видів нерухомого майна, включаючи підприємства як майнові комплекси, житлові будинки та квартири. Конституція України проголосила можливість мати у приватній власності землю, а також інші природні ресурси.

До складу майна, що належить фізичним особам, можуть входити окремі зобов'язальні права, корпоративні права, а також деякі права зі складу виняткових прав. Фізичні особи, здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи (фізичні особи підприємці), та вправі мати у власності різні «засоби виробництва». Фізичні особи підприємці як фізичні особи мають право мати у власності та будь-яке інше майно, яке може становити об'єкт права власності фізичних осіб [170].

ЦК України визначає права власника, «власник вправі на свій розсуд вчиняти щодо належного йому майна будь-які дії, що не суперечать закону та іншим правовим актам і не навчають прав та охоронювані законом інтереси інших осіб». Цивільний кодекс також встановлює, що «права всіх власником захищаються так само».

У цивілістичній літературі точної відповіді це питання немає. Більше того, можна сказати, що цивілістичній науці питання про захист цивільних прав з погляду права на захист, що належить уповноваженій особі, на достатньому рівні не досліджувалося, тобто цьому не надавалось достатньої уваги. Не знайшов свого застосування в цивілістичній науці та практиці і сам термін «право на захист» [25]. Хоча, при цьому окремі науковці у своїх дослідженнях все ж таки звертали увагу на те, що «право на захист означає закріплене законом право кожної особи на захист своїх порушених,

невизнаних або оспорюваних прав, свобод та інтересів за допомогою законних, ефективних способів, насамперед судового захисту. Це право реалізується через різні процесуальні та матеріальні заходи, такі як звернення до суду, визнання права, припинення протиправної дії, відновлення попереднього стану тощо» [98].

У світовому законодавстві існують різні форми захисту приватної власності, але, на мою думку, вони не є вичерпними, і тому проблема захисту приватної власності й досі. Здається дуже цікавою одна із форм захисту така як самозахист, який викликає суперечки навіть серед учених, і не в одному законодавстві немає одностайності. Цікавими є не лише ті форми самозахисту, які об'єднані в законодавствах різних країн, а й ті, до яких люди звертаються повсякденно.

Одним із ключових елементів міжнародного правового порядку у сфері захисту прав людини є право на справедливий суд та право на ефективний засіб юридичного захисту, закріплені у статтях 6 та 13 Конвенції «Про захист прав людини і основоположних свобод» [52]. Зокрема, стаття 6 Конвенції «Про захист прав людини і основоположних свобод» гарантує кожному право на розгляд його справи незалежним і безстороннім судом упродовж розумного строку, тоді як стаття 13 зобов'язує державу забезпечити національні засоби захисту для осіб, чиї права були порушені.

Право на ефективний засіб юридичного захисту полягає не лише у формальному доступі до суду, а й у забезпеченні реального поновлення порушеного права, що передбачає: припинення його порушення або невизнання, запобігання подальшим порушенням, а в разі неможливості – виплату справедливої компенсації. Як підкреслено в правовій позиції Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду, ефективний засіб юридичного захисту має забезпечувати досягнення практичного результату у відновленні порушених прав або інтересів, настільки повно, наскільки це можливо.

На національному рівні Цивільний кодекс України встановлює широкий спектр способів захисту права власності, які дозволяють забезпечити поновлення майнового становища особи у разі його порушення. До основних способів належать: визнання права власності (стаття 392); витребування майна з чужого незаконного володіння, у тому числі від добросовісного набувача (статті 387, 388); усунення перешкод у здійсненні права володіння, користування, розпорядження майном (стаття 391); вимоги про заборону дій, що порушують право власності, або вчинення дій для запобігання таким порушенням (стаття 386); визнання незаконними правових актів, що порушують права власника (стаття 393); повернення безпідставно набутого майна (статті 1212, 1213) тощо [174].

Говорячи про захист права приватної власності фізичних осіб доцільно розглядати поняття превентивного захисту як окремого елементу механізму забезпечення права приватної власності фізичних осіб, що функціонує до моменту порушення та спрямований на недопущення негативних наслідків. При цьому превентивний захист розглядається як самостійний вид захисту права приватної власності фізичних осіб, а не як різновид негативного позову, і має на меті саме запобігання шкоді або втручанню, а не відшкодування збитків.

Крім того, можна дійти висновку про адаптацію речово-правових способів захисту права приватної власності фізичних осіб до нових викликів, пов'язаних із тимчасовою окупацією територій, знищенням майна та обмеженням доступу до нього. Так, окрім традиційних речово-правових способів захисту права приватної власності фізичних осіб, можна віднести: 1) компенсація за пошкоджене майно. У зв'язку з чим зроблено висновок про доцільність розширення сфери компенсації за пошкоджене майно не лише на житловий фонд, а й на інше майно нежитлового призначення (наприклад, комерційне, сільськогосподарське тощо) за умови, що зазначене майно належить на праві приватної власності фізичним особам; 2) можливість безоплатного отримання тимчасового житла або земельних ділянок для

здійснення індивідуального будівництва та/або податкових пільг для фізичних осіб, майно яких було знищено або пошкоджено.

Ці положення формують механізм цивільно-правового захисту, що функціонує в тісному зв'язку з конституційними гарантіями, закріпленими в статтях 13 та 41 Конституції України, відповідно до яких усі суб'єкти права власності є рівними перед законом, а ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Конституція також гарантує свободу володіння, користування і розпорядження власністю, а також результатами інтелектуальної та творчої діяльності [54].

На міжнародному рівні стан захисту права приватної власності відображається через Індекс захисту прав власності (International Property Rights Index), який з 2007 року щорічно публікується Міжнародним альянсом права власності (The Property Rights Alliance). Цей індекс є інтегральним показником, що дозволяє оцінити досягнення країн світу в галузі правового захисту приватної власності.

Оцінювання здійснюється за трьома основними категоріями: правове і політичне середовище – включає незалежність судової системи, ефективність правозастосування, рівень верховенства права; фізичне право власності – охоплює захист прав на фізичні об'єкти, легкість реєстрації прав, доступ до кредитів під заставу майна; інтелектуальна власність – враховує рівень охорони авторського права, патентного законодавства, боротьбу з порушеннями (наприклад, цифровим піратством).

Станом на 2023 рік, Фінляндія (8,654), Швейцарія (8,530), Сінгапур (8,481) демонструють найвищі показники правового захисту власності серед 129 країн. Проте деякі держави, зокрема Узбекистан, не включені до рейтингу, що свідчить про відсутність належної системи збору даних та гарантій захисту приватної власності. У відповідь на це в Узбекистані розпочато реформи, спрямовані на поліпшення правового клімату, підвищення прозорості та підзвітності органів державної влади, а також

розробку механізмів роботи з міжнародними рейтингами на інституційному рівні [100].

Таким чином, інтеграція міжнародних стандартів, закріплених у Конвенції про захист прав людини, із внутрішньодержавним законодавством та практикою судового захисту є ключовою умовою формування ефективного механізму поновлення порушеного права власності. Для України це має особливу актуальність в умовах воєнного стану та пов'язаної з ним масштабної руйнації об'єктів приватної власності.

Безперечним є той факт, що інститут права приватної власності посідає центральне місце в системі цивільного права України, оскільки становить одну з фундаментальних категорій майнових прав. У сучасній доктрині цивільного права право власності розглядається як найповніше, найбільш об'ємне і абсолютне суб'єктивне речове право, що забезпечує особі можливість здійснювати панування над річчю в межах, визначених законом.

Згідно з усталеними підходами, право власності охоплює три основні правомочності – володіння, користування та розпорядження майном, які реалізуються власником на власний розсуд, без необхідності погодження з третіми особами. Саме такий підхід закріплено у статті 317 ЦК України, відповідно до якої «власникові належать права володіння, користування та розпорядження своїм майном» [124].

Юридична природа права власності полягає у його абсолютному характері, що означає можливість захисту від порушень з боку будь-якої третьої особи. У цьому контексті незаконне втручання у здійснення повноважень власника є неприйнятним і тягне за собою правові наслідки, передбачені цивільним законодавством. Варто наголосити, що чинне законодавство України, зокрема Цивільний кодекс України, надає широкий інструментарій для захисту права власності, що є гарантією ефективної реалізації майнових прав у правовій державі.

Відповідно до загальних засад цивільного права, суб'єктивне право на захист виникає у особи в момент порушення її цивільних прав або

охоронюваних законом інтересів. Це може бути як невиконання чи неналежне виконання зобов'язання, безпідставне утримання майна, невизнання належного права (наприклад, права власності), так і його оспорювання (наприклад, спадкових прав або права власності на об'єкт нерухомості). Реалізація такого права є юридичною реакцією особи на порушення, що сталося, і слугує засобом відновлення правового статусу, який існував до правопорушення.

Однією з найбільш ефективних форм захисту права власності, особливо в контексті порушень, пов'язаних із діями або бездіяльністю держави, є звернення до Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Цей міжнародний механізм правового захисту має важливе значення, оскільки дозволяє фізичним та юридичним особам відстоювати своє право на мирне володіння майном, гарантоване статтею 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. З огляду на це, подальший аналіз практики ЄСПЛ у справах щодо захисту права власності дозволить глибше зрозуміти зміст та межі такого захисту, а також оцінити ефективність його реалізації в умовах правового режиму воєнного стану.

У системі захисту цивільних прав особливо важливе місце посідає міжнародно-правовий механізм, що реалізується через звернення до Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). З огляду на обмеженість і не завжди ефективну реалізацію національних засобів юридичного захисту, саме ЄСПЛ виступає фактично єдиним дієвим інструментом для поновлення порушених прав власності фізичних та юридичних осіб після вичерпання процедур, передбачених внутрішньою юрисдикцією держави.

Право на звернення до ЄСПЛ закріплено у статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка надає можливість будь-якій особі, яка вважає себе жертвою порушення прав, викладених у Конвенції або її Протоколах, подавати індивідуальну заяву проти держави – учасниці Конвенції. При цьому основоположною гарантією права приватної власності

є стаття 1 Першого протоколу до Конвенції, яка визначає зміст і межі втручання держави у право мирного володіння майном [52].

Відповідно до вказаної статті, «кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності, інакше як в інтересах суспільства та на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права» [124]. Разом із тим, Протокол передбачає, що державам дозволено ухвалювати закони, які регулюють використання власності відповідно до загальних інтересів суспільства, що відкриває простір для легітимного обмеження цього права – з дотриманням принципу пропорційності, законності та необхідності.

Таким чином, стаття 1 Першого протоколу фіксує базові принципи захисту права приватної власності, встановлюючи, з одного боку, загальну гарантію мирного володіння майном, а з іншого – визначаючи підстави, за яких допустимим є позбавлення або обмеження такого права. Зміст норми розкривається у судовій практиці ЄСПЛ через застосування так званого трикрокового тесту (three-step test), який включає: наявність втручання у право власності; переслідування легітимної мети; дотримання справедливого балансу між суспільними інтересами та правами особи (proportionality).

Україна, ратифікувавши Конвенцію 17 липня 1997 року, забезпечила своїм громадянам право на звернення до ЄСПЛ після вичерпання усіх національних засобів правового захисту. Згідно з вимогами процесуального законодавства, така заява має бути подана протягом шести місяців (з 2022 року – чотирьох місяців) з моменту ухвалення остаточного рішення суду на національному рівні.

Звертається увага на рішення Європейського суду з прав людини у справі «Keshko v. Ukraine», де заявник оскаржував тривале невиконання остаточного судового рішення, яким йому було присуджено повернення незаконно вилученого майна. Суд встановив, що тривале невиконання такого рішення є порушенням права на мирне володіння майном (стаття 1 Протоколу № 1), а також права на справедливий судовий розгляд (стаття 6 §

1). ЄСПЛ наголосив, що ефективне право власності передбачає не лише наявність судового рішення, але й реальне його виконання державою [192].

У справі «Fedorchenko and Lozenko v. Ukraine» суд визнав порушення права на ефективний засіб правового захисту через бездіяльність органів державної влади щодо знищення майна заявників унаслідок пожежі, яку, за твердженням, спричинили дії співробітників МВС України. Суд зазначив, що держава має позитивний обов'язок забезпечити розслідування обставин втручання у право власності та ефективні засоби юридичного захисту [191].

У справі «Zevin v. Ukraine» суд встановив порушення статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції у зв'язку з неможливістю заявника отримати компенсацію за втрачене житло, яке було пошкоджене під час службових дій військових. Суд наголосив, що навіть за умов надзвичайного стану держава зобов'язана забезпечити відповідні механізми компенсації за втрати майна [196].

У справі «Maria Atanasiu and Others v. Romania», цей кейс стосувався відсутності належного правового захисту щодо компенсації за націоналізоване майно. Суд визнав, що законодавство України не передбачало ефективного засобу юридичного захисту, що є порушенням статті 13 у поєднанні зі статтею 1 Протоколу № 1 до Конвенції [140].

У справі «Kotenko and Others v. Ukraine» було визнано порушення прав заявників через затримку з виплатою компенсації за вилучене майно. ЄСПЛ підкреслив, що порушення принципу пропорційності між інтересами держави та приватної особи є ознакою непропорційного втручання у право власності [210].

Отже, у випадках, коли механізми захисту права власності в межах національної правової системи виявляються неефективними або безрезультатними, звернення до Європейського суду з прав людини фактично залишається єдиним інструментом відновлення порушеного права, зокрема у справах про: незаконне або непропорційне втручання держави у право власності; відсутність компенсації за примусове відчуження майна;

недієвість засобів судового захисту в межах юрисдикції держави; невиконання рішень національних судів щодо поновлення права власності.

Таким чином, інституційна роль ЄСПЛ полягає не лише у реалізації права на індивідуальну скаргу, а й у забезпеченні уніфікованого розуміння стандартів захисту власності у межах Ради Європи. Для України це має надзвичайну актуальність, з огляду на значний масштаб майнових втрат унаслідок війни, недостатню адаптованість внутрішнього законодавства та складнощі реалізації механізмів компенсації.

Сучасна практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) сформувала сталий підхід до тлумачення права на мирне володіння майном, закріпленого у статті 1 Першого протоколу до Конвенції, а також права на справедливий суд (стаття 6) і ефективний засіб юридичного захисту (стаття 13) [52].

У рішенні у справі «Sargsyan v. Azerbaijan» суд зазначив, що позбавлення особи доступу до її майна внаслідок воєнного конфлікту, без створення дієвого механізму для подання скарги або отримання компенсації, є порушенням статей 1 Протоколу № 1 та статті 13 Конвенції. ЄСПЛ також підкреслив, що держава має позитивний обов'язок забезпечити, щоб особа мала реальний шанс відстояти свої майнові права незалежно від обставин [194].

У справі «Loizidou v. Turkey» суд розглядав ситуацію тривалого позбавлення доступу до майна на території, що перебувала під контролем іншої держави. Суд дійшов висновку, що таке втручання в право власності, навіть якщо воно не супроводжувалося формальним вилученням, є неправомірним, якщо відсутній ефективний правовий механізм відшкодування або поновлення права [193].

У контексті сучасної війни в Україні застосовними є висновки у справі «Cyprus v. Turkey», де суд зобов'язав державу вжити заходів щодо забезпечення реальної можливості подання скарг постраждалими особами, а також створення компенсаційної комісії з відповідними повноваженнями. Це

особливо важливо у випадках, коли звичайні суди не можуть функціонувати або діяти ефективно в зоні конфлікту [190].

Наведені приклади підтверджують, що: ЄСПЛ розглядає не лише формальні дії з боку держави, а й її бездіяльність як потенційне втручання у право власності; позитивні зобов'язання держави щодо забезпечення ефективних засобів правового захисту мають реальний характер, особливо у випадках збройних конфліктів чи надзвичайного стану; відсутність компенсаційного механізму, затягування виконання рішень або неналежне регулювання процесу повернення майна кваліфікуються як порушення Конвенції.

Таким чином, у контексті війни та втрат приватного майна українськими громадянами, практика ЄСПЛ становить вагоме джерело правових орієнтирів, які Україна має враховувати при побудові сучасної системи правового захисту власності в умовах надзвичайних правових режимів.

Таким чином, аналіз практики ЄСПЛ дозволяє сформулювати низку правових орієнтирів, які мають бути враховані в Україні: втрати майна внаслідок збройного конфлікту мають розглядатися як втручання у право власності, навіть якщо формально не було акту відчуження; ефективний захист права власності передбачає наявність реального механізму компенсації, який не залежить від місця перебування майна або процесуального статусу особи; позитивний обов'язок держави полягає не лише у створенні формального права на подання скарги, а й у забезпеченні результативності засобів захисту; зволікання з впровадженням компенсаційного механізму або відсутність належної процедури оскарження розглядаються ЄСПЛ як самостійне порушення Конвенції.

Для України, яка стикається з масовим знищенням об'єктів приватної власності, втратою доступу до майна на тимчасово окупованих територіях та переміщенням значної частини населення, критично важливо: визнати майнові втрати наслідком збройного конфлікту; створити спеціалізований

фонд або комісію для компенсації збитків; забезпечити прозорі та доступні механізми фіксації шкоди; гарантувати особам право на судове оскарження розміру або відмови у виплаті компенсації.

Забезпечення відповідності національного механізму відшкодування шкоди стандартам Конвенції та практиці ЄСПЛ не лише сприятиме ефективному захисту прав власності, а й стане одним із чинників утвердження правової держави в умовах післявоєнного відновлення.

Проведене дослідження дозволило комплексно розкрити теоретичні та практичні аспекти захисту права приватної власності фізичних осіб у правовій системі України з урахуванням міжнародних стандартів та досвіду країн Європейського Союзу. У результаті аналізу було виявлено низку важливих положень, які дозволяють сформулювати такі узагальнені висновки:

Право приватної власності виступає фундаментальним елементом правової системи України, забезпечуючи реалізацію економічної свободи особи та сталий розвиток суспільних відносин. Законодавче регулювання права власності в Україні відповідає загальноєвропейським підходам, а його охорона та захист гарантуються як національним правом (Конституцією та Цивільним кодексом), так і міжнародними актами, зокрема Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод [20].

Законодавство України передбачає широкий спектр цивільно-правових способів захисту права власності, що охоплює як речово-правові, так і зобов'язально-правові механізми. Серед них: витребування майна з чужого володіння, усунення перешкод, визнання права власності, заборона порушень, визнання незаконності правових актів тощо. При цьому ефективність їх реалізації напряду залежить від якості правозастосовної практики та судової системи.

Інститут звернення до Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) є важливим інструментом захисту права власності, зокрема у випадках, коли держава не забезпечила ефективного механізму компенсації або порушила

принципи пропорційності, правової визначеності чи справедливого балансу. Ратифікація Конвенції Україною та інтеграція практики ЄСПЛ у національну правову систему значною мірою сприяли підвищенню рівня захисту прав власників.

Аналіз прецедентної практики ЄСПЛ у справах проти України свідчить про системні проблеми з виконанням судових рішень, недоліки у правовому регулюванні питань компенсації, а також про наявність випадків бездіяльності державних органів щодо втрат приватної власності внаслідок дій чи бездіяльності органів влади. У багатьох справах Суд визнавав порушення статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції (*Kechko v. Ukraine*, *Kotenko and Others v. Ukraine* та інші).

Міжнародний досвід, зокрема правові підходи країн ЄС, дозволяє сформулювати низку рекомендацій для вдосконалення національного механізму захисту приватної власності. Це, зокрема: створення ефективної системи фіксації збитків, впровадження цифрових реєстрів втраченого майна, створення компенсаційного фонду, запровадження інституцій з наглядовими та відновними повноваженнями, а також законодавче врегулювання процедури справедливої компенсації за майнові втрати.

Інтеграція міжнародних правозахисних стандартів і практик ЄСПЛ у національне законодавство є необхідною умовою для побудови ефективної, стабільної та справедливої системи захисту права власності в Україні, особливо в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення. Особливу актуальність це набуває у зв'язку з масовим знищенням житла, втратою доступу до майна, переміщенням мільйонів осіб та необхідністю ефективного реагування держави на наслідки збройної агресії.

Звертається увага на те, що питання захисту права приватної власності потребує подальшого глибокого опрацювання в законодавчому, доктринальному та практичному аспектах із урахуванням зобов'язань України перед Радою Європи, практики ЄСПЛ та найкращих світових

підходів до гарантування прав власників у складних надзвичайних обставинах [20].

Принагідно зауважити, що право приватної власності є фундаментальним елементом цивільного права України, яке забезпечує економічну свободу та стабільність суспільних відносин. Його ефективний захист потребує гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами, вдосконалення цивільно-правових та адміністративних механізмів, а також інтеграції практики ЄСПЛ. Особлива актуальність цього питання виникає в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення, коли масові втрати майна, переміщення населення та окупація територій створюють нові виклики для правової системи. Отже, забезпечення комплексного, прозорого та результативного механізму захисту приватної власності сприятиме утвердженню правової держави та стабільності правового порядку в Україні.

У контексті викладеного особливої актуальності набуває питання рекодифікації цивільного законодавства України, яке має забезпечити системне оновлення підходів до правового регулювання права приватної власності. Сучасна цивілістична доктрина виходить із того, що рекодифікація не повинна обмежуватися формальним переглядом норм, а має передбачати глибинне переосмислення змісту ключових інститутів цивільного права, включаючи право власності, з урахуванням новітніх соціально-економічних і технологічних змін.

Важливим орієнтиром у цьому процесі виступає досвід європейських держав, де реформування цивільного законодавства здійснюється на засадах системності, правової визначеності та балансу інтересів. Зокрема, у Німеччині модернізація цивільного законодавства відбувається еволюційно, без руйнування кодифікованої системи; у Франції було проведено масштабне оновлення договірного права, що дозволило адаптувати класичні інститути до сучасних умов; у Нідерландах створено сучасний цивільний кодекс, який поєднує гнучкість та ефективність правового регулювання. Такий підхід

свідчить про доцільність поєднання стабільності правової системи із її поступовою модернізацією.

Водночас сучасний етап розвитку України характеризується низкою суттєвих викликів, які безпосередньо впливають на реалізацію та захист права приватної власності:

- наслідки збройної агресії та необхідність правового врегулювання масових майнових втрат;
- правова невизначеність щодо статусу майна на тимчасово окупованих територіях;
- потреба створення ефективного механізму компенсації та відшкодування шкоди;
- розвиток цифрової економіки та поява нових об'єктів цивільних прав;
- необхідність гармонізації національного законодавства із правом Європейського Союзу;
- забезпечення ефективності судового та позасудового захисту прав власності.

У цих умовах рекодифікація цивільного законодавства повинна стати інструментом адаптації правової системи до нових реалій, зокрема через оновлення підходів до визначення змісту права власності, розширення його об'єктного складу та удосконалення механізмів захисту.

Проведене дослідження підтверджує, що право приватної власності є фундаментальною категорією цивільного права, яка забезпечує економічну основу функціонування суспільства та реалізацію правового статусу особи. Його ефективне функціонування залежить від якості нормативного регулювання, стабільності правової системи та наявності дієвих механізмів захисту.

В умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення значення права приватної власності істотно зростає, оскільки саме воно є основою

економічної стабільності, інвестиційної привабливості та відновлення держави. Водночас існуючі механізми правового регулювання та захисту потребують суттєвого вдосконалення з урахуванням міжнародних стандартів та практики ЄСПЛ.

Рекодифікація цивільного законодавства має стати ключовим елементом реформування правової системи України, спрямованим на забезпечення балансу між інтересами особи, суспільства та держави.

3.3. Особливості правового регулювання захисту права приватної власності фізичних осіб

Дослідження питань, пов'язаних із правом приватної власності та його правовим регулюванням, завжди було і залишається одним із ключових напрямів розвитку держави та правової системи протягом усієї історії людства. Це зумовлено тісним зв'язком права приватної власності з низкою фундаментальних інститутів цивільного права, зокрема: речовими правами на чуже майно (правом володіння, сервітутутом, суперфіцієм, емфітевзисом), зобов'язальними правовідносинами (як договірними, так і недоговірними), способами забезпечення виконання зобов'язань, спадковим правом та іншими правовими сферами.

Категорії «майно», «власник» та «право власності» є основоположними в сфері цивільного права з моменту її становлення. Якщо визначати умови, за яких можливе існування цивілізованого суспільства, то наявність розвиненого інституту права власності є однією з перших і необхідних складових. Враховуючи, що право власності є одним із основних конституційних прав, що визначають правовий статус особи, його захист від будь-яких посягань повинен бути забезпечений на максимальному рівні. Такі гарантії закріплені в частині 2 статті 17 Загальної декларації прав людини: «Ніхто не може бути безпідставно позбавлений свого майна», а також у

статті 1 Протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: «Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності, крім як в інтересах суспільства та на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права». Ці норми встановлюють основну заборону на свавільне і неправомірне позбавлення власника його майна [36; 126].

Праве регулювання права приватної власності в Україні виходить з Конституції України, ЦК України та інших законодавчих актів. Головним принципом стосовно права приватної власності виступає захист приватної власності, закріплений у статтях 13, 41 Конституції України. Це означає, що кожен має право на приватну власність, володіти, користуватися та розпоряджатися нею.

Праве регулювання права приватної власності передбачає встановлення юридичних правил, які забезпечують захист та здійснення права власності на майно фізичними та юридичними особами. Це включає Конституцію, Цивільний кодекс та інші закони, що регулюють набуття права власності, використання та розпорядження майном, а також відповідальність за порушення права приватної власності.

Конституція України гарантує право на приватну власність та захист від її беззаконного відчуження, а також право на володіння, користування та розпорядження майном. У свою чергу ЦК України встановлює основні засади, норми та правила цивільно-правових відносин, включаючи відносини власності, а також регламентує питання набуття, припинення та передачі прав на майно. Водночас, законодавство про державну реєстрацію прав регламентує процедуру реєстрації прав на нерухоме майно, що забезпечує публічність та юридичну силу таких прав [7]. Разом із тим, законодавчі акти стосовно земельних відносин, регулюють правові аспекти власності на земельні ділянки, включаючи їхнє придбання, використання та розпорядження. У свою чергу, норми про захист прав власності,

встановлюють механізми захисту прав власності у разі їх порушення, включаючи судові та інші засоби захисту.

Стосовно ж інших аспектів правового регулювання права приватної власності, то правове регулювання також включає: обмеження права власності, тобто законодавство може встановлювати обмеження на використання та розпорядження майном на користь суспільства, наприклад, при використанні землі з метою будівництва або захисту навколишнього середовища; відповідальність за порушення прав власності, тобто встановлено заходи відповідальності за незаконне використання майна, порушення прав власності та інші порушення; судовий захист прав власності, тобто суди розглядають спори щодо права власності та забезпечують його захист [57].

Правовий захист приватної власності в умовах обмежень та воєнних дій зберігається, хоча можуть бути запроваджені тимчасові обмеження, пов'язані з необхідністю забезпечення безпеки та стабільності.

В умовах воєнних дій правовий захист приватної власності ґрунтується на принципах міжнародного права, національного законодавства і, за необхідності, на спеціальних нормативних актах, які приймає країна, яка перебуває у стані війни. Загалом право приватної власності має дотримуватися, хоча й можуть бути введені винятки для забезпечення військових потреб або громадської безпеки.

Підписавши 1 серпня 1975 року в Гельсінкі Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі [72], європейські держави визнали непорушність їхніх кордонів і взяли на себе зобов'язання утримуватися від будь-яких дій, що становлять застосування сили або загрозу силою, а також визнали неприпустимим перетворення території один одного в об'єкт військової окупації чи інших прямих чи непрямих заходів застосування сили з порушенням міжнародного права, чи об'єкт придбання з допомогою таких заходів чи загрози їх здійснення. Країни Європи проголосили принцип,

згідно з яким жодна окупація чи придбання такого роду не визнаватиметься законними.

Події у Криму у лютому – березні 2014 року та окупація частини території України Російською Федерацією протягом 2014 – 2022 років, та подальша тимчасова окупація території України після повномасштабного вторгнення РФ у 2022 році на територію України, виступає прикладом масштабного порушення положень та принципів Заключного Акту у Європі.

У відповідності до положень статті 1 Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод, визначено захист власності, то як: «кожна фізична чи юридична особа має право на повагу до своєї власності; ніхто не може бути позбавлений свого майна інакше як на користь суспільства та на умовах, передбачених законом та загальними принципами міжнародного права» [126].

Військовий стан створює унікальні умови, в яких звичайні механізми захисту права власності можуть бути обмежені або недостатньо ефективні. При цьому, незважаючи на складні обставини, законодавство передбачає низку механізмів захисту права власності, серед яких: судовий захист права приватної власності від його порушення; звернення фізичних та юридичних осіб до правоохоронних органів; використання альтернативних способів вирішення спорів; звернення до міжнародних інституцій за захистом права приватної власності.

З метою захисту права власності фізичних осіб, майно яких постраждало внаслідок збройної агресії, доцільним є створення державного компенсаційного фонду для покриття втрат власності фізичних осіб, спричинених обмеженням доступу до майна або його втратою внаслідок бойових дій, навіть за відсутності формального акту відчуження.

При цьому обґрунтовано концепцію цивільно-правового захисту права приватної власності фізичних осіб як у мирний час, так і в умовах воєнного стану як багаторівневої системи, що поєднує конституційні, цивільно-правові, процесуальні та міжнародні елементи. При цьому сформульовано

підхід до розгляду механізму захисту права приватної власності крізь призму принципу стійкості правової системи в умовах надзвичайних обставин;

Принагідно звернути увагу на те, що в умовах воєнного стану, звернення фізичних та юридичних осіб у міжнародні правові інституції, надає додатковий захист права власності, так-як у відповідності до міжнародного права: заборонено знищувати об'єкти, які необхідні для виживання цивільних осіб, заборонено грабувати майно цивільного населення, а також не можуть бути об'єктом нападу цивільні об'єкти.

Однак, як показує практика останніх років, РФ не дотримується вимог міжнародного права, так-як знищує об'єкти цивільної інфраструктури, знищує будинки, квартири, інше майно, яке належить українцям на праві приватної власності (повне зруйнування будинків у населених пунктах (наприклад Маріуполь, Бахмут, Торецьк, Авдіївка, тощо), та вчиняє дії, пов'язані із мародерством тощо (наприклад Буча, Ірпінь, тощо).

Крім того, відповідно до міжнародного гуманітарного права, окупант повинен поважати приватну власність.

Серед злочинів у Криму та на сході України Міжнародний кримінальний суду виділив такі: незаконне присвоєння майна, позбавлення права на справедливий суд, знищення цивільних об'єктів, тортури, а також сексуальні та гендерні злочини [59].

Згідно з правовими позиціями ЄСПЛ, держава-окупант (іншими словами, держава, яка здійснює ефективний контроль) несе відповідальність за все, що відбувається на контрольованій ним території.

Позитивними для України можна вважати рішення ЄСПЛ у справах «Khlebiak v. Ukraine» [135] та «Tsezar and Others v. Ukraine» [134]. У цих рішеннях ЄСПЛ зазначив, що Україна не може відповідати за порушення Конвенції, оскільки не контролює певні території.

Україна має впровадити у систему захисту права власності нові механізми, які нададуть потерпілим фізичним та юридичним особам можливість скористатися доступною процедурою відновлення права

приватної власності або отримання адекватної компенсації за втрачене, знищене або пошкоджене майно.

Водночас, відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», воєнний стан являє собою особливий правовий режим, що запроваджується в Україні або в окремих її регіонах у разі збройної агресії, загрози нападу, небезпеки державній незалежності та територіальній цілісності країни. Він передбачає надання органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування необхідних повноважень для відвернення загроз, протидії збройній агресії та забезпечення національної безпеки. Одночасно встановлюється тимчасове обмеження конституційних прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб із визначенням строку дії таких обмежень [124].

Запровадження воєнного стану на всій території України зумовлює суттєві обмеження для громадян, зокрема щодо права власності на майно. Одним із таких обмежень є процедура примусового відчуження майна громадян та юридичних осіб. У зв'язку з цим постає необхідність розроблення ефективного правового механізму здійснення таких виняткових заходів з урахуванням конституційного принципу непорушності права власності. Важливим аспектом цього принципу є недопустимість незаконного обмеження або позбавлення власника його майна.

Аналіз чинного законодавства свідчить про необхідність більш чіткого визначення меж втручання держави у право власності. Відповідно до статті 41 Конституції України, «ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним» [54]. Примусове відчуження об'єктів права приватної власності можливе лише у виняткових випадках із мотивів суспільної необхідності, відповідно до закону, за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. У період воєнного чи надзвичайного стану допускається відчуження майна з наступним повним відшкодуванням його вартості.

Примусове відчуження майна може здійснюватися як за рахунок приватного і комунального майна з подальшою компенсацією, так і шляхом вилучення державного майна без відшкодування його вартості. Важливим є те, що рішення про примусове відчуження або вилучення майна приймається військовим командуванням за погодженням з Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласною, районною, Київською чи Севастопольською міською державною адміністрацією або виконавчим органом місцевого самоврядування [54].

При примусовому відчуженні чи вилученні майна обов'язково складається відповідний акт за затвердженням Кабінетом Міністрів України зразком. У разі відсутності власника або його представника під час складання акта, документ оформлюється без їхньої участі.

Згідно з частиною 2 статті 353 Цивільного кодексу України, у період воєнного або надзвичайного стану майно може бути примусово відчужене з наступним повним відшкодуванням його вартості. Якщо відчужене майно повертається власнику, він зобов'язаний повернути отриману компенсацію або інше майно, отримане внаслідок реквізиції, з урахуванням розумної плати за його використання [172].

У період дії воєнного стану можливе обмеження прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, зокрема через примусове відчуження майна, яке перебуває у приватній або комунальній власності, для потреб держави. Це обмеження може здійснюватися в умовах правового режиму воєнного стану, а також шляхом вилучення майна.

Ключовою різницею між термінами «вилучення» та «відчуження» є характер компенсації: вилучення відбувається безкоштовно, тоді як відчуження передбачає платність. У рамках воєнного стану може застосовуватися лише примусове відчуження майна приватної власності та комунальних об'єктів з подальшою компенсацією їх вартості. Водночас вилучення стосується лише державного майна і не передбачає відшкодування його вартості [17; 188].

Важливим є те, що рішення про примусове відчуження може ухвалювати тільки військове командування, погоджуючи це з органом місцевого самоврядування, з урахуванням проведення бойових дій на відповідній території.

Отже, дослідження правового регулювання приватної власності показує, що право власності є фундаментальним інститутом цивільного права та однією з основних гарантій правового статусу особи. Його захист забезпечується як на національному рівні через Конституцію України, Цивільний кодекс та спеціальні законодавчі акти, так і на міжнародному рівні через норми Загальної декларації прав людини, Європейської конвенції та міжнародного гуманітарного права.

Особливу увагу слід приділити правовому захисту власності в умовах воєнного стану, коли звичайні механізми можуть бути обмежені, а державою можуть застосовуватися виняткові заходи, такі як примусове відчуження майна для суспільних чи військових потреб із подальшою компенсацією.

Аналіз практики воєнних дій в Україні, зокрема окупації Криму та територій на сході країни, демонструє масштабні порушення права власності з боку держави-окупанта, що підкреслює необхідність посилення механізмів захисту.

Враховуючи сучасні виклики, Україна потребує удосконалення системи захисту права приватної власності, зокрема впровадження ефективних процедур відновлення порушених прав та забезпечення компенсації потерпілим фізичним та юридичним особам. Це дозволить зберегти баланс між конституційними правами власників та суспільними інтересами, навіть в умовах воєнного стану.

У контексті подальшого розвитку інституту права приватної власності в Україні особливого значення набувають питання рекодифікації цивільного законодавства, яка розглядається сучасною правовою наукою як комплексне оновлення цивільно-правових норм з урахуванням нових соціально-економічних, технологічних та євроінтеграційних процесів. Рекодифікація

має на меті не лише усунення прогалин та колізій у законодавстві, а й формування цілісної, узгодженої та ефективної системи правового регулювання майнових відносин.

Наукові підходи до рекодифікації передбачають переосмислення змісту базових категорій цивільного права, зокрема таких як «майно», «право власності», «об'єкти цивільних прав», з урахуванням сучасних реалій, включаючи розвиток цифрової економіки, появу нових видів активів (віртуальних, цифрових) та трансформацію економічних відносин. У цьому аспекті важливим є забезпечення балансу між стабільністю цивільного законодавства та його здатністю до адаптації.

Вагоме значення для України має досвід європейських держав, який демонструє різні моделі оновлення цивільного законодавства. Так, у Німеччині оновлення цивільного кодексу здійснюється шляхом поступових змін, що дозволяє зберегти системність і правову визначеність. У Франції було проведено глибоку реформу договірного права, що свідчить про можливість модернізації без повної заміни кодексу. Нідерланди, у свою чергу, реалізували концепцію створення нового сучасного цивільного кодексу, орієнтованого на гнучкість і ефективність правового регулювання.

У сучасних умовах рекодифікація цивільного законодавства України відбувається під впливом низки суттєвих викликів, серед яких:

- необхідність гармонізації законодавства з правом Європейського Союзу;
- наслідки збройної агресії та потреба у правовому врегулюванні відшкодування шкоди;
- розвиток цифрових технологій та поява нових об'єктів права власності;
- потреба забезпечення стабільності цивільного обороту в умовах кризових явищ;
- необхідність удосконалення механізмів захисту прав власності.

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що право приватної власності є фундаментальним інститутом цивільного права, який визначає економічну основу суспільства та гарантує реалізацію прав і свобод особи. В умовах воєнного стану та трансформаційних процесів його значення лише посилюється, що обумовлює необхідність удосконалення правового регулювання та підвищення ефективності механізмів захисту.

Загальний висновок полягає в тому, що ефективна модель правового регулювання права приватної власності в Україні має базуватися на поєднанні національних правових традицій, міжнародних стандартів та сучасних тенденцій розвитку приватного права. Рекодифікація цивільного законодавства повинна здійснюватися системно, із врахуванням як внутрішніх потреб держави, так і європейського досвіду.

Також враховуючи викладене вище, на нашу думку доцільно надати наступні пропозиції щодо удосконалення українського законодавства, зокрема: запровадження поетапної та науково обґрунтованої рекодифікації Цивільного кодексу України; гармонізація норм цивільного законодавства з правом ЄС та міжнародними стандартами захисту права власності; вдосконалення правового регулювання цифрових активів та інших новітніх об'єктів цивільних прав; розроблення ефективного механізму компенсації за знищене або пошкоджене майно внаслідок воєнних дій; посилення судового та позасудового захисту права власності, зокрема через розвиток альтернативних способів вирішення спорів; чітке визначення меж втручання держави у право приватної власності, особливо в умовах воєнного стану; забезпечення стабільності цивільного законодавства шляхом уникнення фрагментарних та несистемних змін.

ВИСНОВКИ

1. Право приватної власності є системоутворюючим інститутом цивільного права України, що визначає характер і стабільність майнових відносин. Зміст права власності розкривається через функціональну єдність правомочностей володіння, користування та розпорядження, які утворюють цілісну модель юридичного панування особи над майном.

Традиційно здійснення права приватної власності слід розуміти як сукупність дій (як активних, так і пасивних), які власник вчиняє для реалізації своїх правомочностей щодо володіння, користування, розпорядження та інших прав, що становлять зміст суб'єктивного права приватної власності. Ці дії спрямовані на використання належного майна з метою задоволення законних потреб і інтересів власника.

Право користування у сучасному праворозумінні постає як складна багаторівнева конструкція, що поєднує економічний, соціальний та юридичний аспекти та потребує самостійного доктринального осмислення.

Абсолютний характер права власності трансформувався у концепцію соціально відповідальної власності, здійснення якої обмежується вимогами законності, пропорційності та непорушення прав інших осіб.

Захист права приватної власності має багаторівневий характер і охоплює конституційні, цивільно-правові та міжнародні механізми, що забезпечують стабільність цивільного обігу та довіру до правового порядку.

Подальший розвиток законодавства та доктрини у сфері приватної власності має бути спрямований на вдосконалення механізмів балансу приватних і публічних інтересів та зміцнення гарантій економічної свободи особи.

2. Дослідження підтверджує спадкоємність концептуальних засад захисту права власності, сформованих у римському приватному праві, та їх еволюційний розвиток у сучасному українському законодавстві. Україна, належачи до романо-германської правової сім'ї, зберегла класичну модель

речово-правових позовів, водночас суттєво розширивши інструментарій захисту через загальні, спеціальні та міжнародно-правові механізми.

В умовах воєнного стану інститут захисту права власності демонструє здатність до адаптації, зберігаючи фундаментальний принцип непорушності права власності, його судовий захист та гарантії справедливого відшкодування. Це свідчить про поступальний розвиток цивілістичної доктрини та зміцнення європейських стандартів захисту майнових прав у національній правовій системі.

3. Право приватної власності є фундаментальною конституційною цінністю, реальність якої забезпечується ефективним цивільно-правовим механізмом захисту. Механізм цивільно-правового захисту права приватної власності становить багаторівневу систему, що поєднує нормативні, інституційні, матеріально-правові, процесуальні та міжнародні складові.

Захист права власності є логічним продовженням його реалізації, оскільки лише можливість примусового відновлення порушеного права гарантує реальність суб'єктивного права.

Практика ЄСПЛ та стандарти ЄС формують обов'язкові орієнтири для національної правової системи, зокрема щодо принципів законності, легітимної мети, пропорційності та повноти компенсації.

В умовах воєнного стану особливого значення набуває забезпечення балансу між потребами національної безпеки та гарантіями приватної власності, що вимагає створення ефективних компенсаційних механізмів і гармонізації законодавства з європейськими стандартами.

Право приватної власності в Україні є фундаментальним конституційним правом, захист якого гарантується як на національному, так і міжнародному рівнях. Його обмеження можливе виключно на підставі закону, з дотриманням принципів законності, пропорційності та за умови попереднього чи наступного повного відшкодування. Навіть в умовах правового режиму воєнного стану держава не позбавляється обов'язку

дотримуватися принципів верховенства права, правової визначеності та недопущення свавільного втручання в майнові права особи.

Подальший розвиток цивільно-правового механізму захисту права приватної власності має здійснюватися на засадах конституційної стабільності, процесуальної ефективності, міжнародної інтеграції та стійкості правової системи в умовах трансформаційних процесів.

4. Право власності є комплексною правовою категорією, що включає матеріальні, процесуальні та превентивні елементи. Ефективний захист цього права потребує одночасного застосування превентивних (охоронних) і реактивних (захисних) механізмів.

Сучасна практика та наукові підходи підтверджують, що право на захист виникає вже при загрозі порушення прав власника і реалізується через широкий арсенал юридичних способів, включаючи звернення до суду, адміністративних органів та міжнародних інстанцій.

У період воєнного стану захист права власності ускладнюється, що зумовлює необхідність удосконалення законодавства, гармонізації із європейськими стандартами та створення спеціальних механізмів компенсації і відновлення прав власників.

5. Інститут приватної власності в праві ЄС та провідних зарубіжних державах демонструє поєднання класичної римсько-правової моделі «повного панування над річчю» із сучасною концепцією соціальної функції власності та принципом пропорційності обмежень. Такий підхід дозволяє забезпечити баланс між інтересами індивіда та публічними інтересами держави, що є характерною рисою сучасного розвитку цивільного права.

Крім того, право приватної власності в Україні це фундаментальне юридичне право, що реалізується на підставі норм ЦК України та розвивається в науковій літературі правознавців. Воно тісно пов'язане з історичними, економічними та соціальними процесами, охоплює як набуття, так і захист прав власників, а також механізми їх припинення у випадках, визначених законом.

6. Здійснення права приватної власності на нерухоме майно визначається не лише його змістом (володіння, користування, розпорядження), а й сукупністю законодавчих та договірних обмежень щодо реалізації кожної із зазначених правомочностей. Це необхідно для забезпечення охорони прав і законних інтересів як окремої фізичної особи, так і держави та суспільства в цілому. Враховуючи те, що право власності є одним із основних конституційних прав, його захист від будь-яких посягань повинен бути забезпечений на максимальному рівні.

7. Захист права приватної власності фізичних осіб є складною багаторівневою правовою категорією, яка поєднує превентивні (охоронні) та реактивні (захисні) механізми. Право на захист виникає з моменту порушення, оспорювання або створення реальної загрози здійсненню правомочностей власника та реалізується через систему матеріально-правових і процесуальних засобів.

Чинне цивільне законодавство України потребує системного вдосконалення з метою чіткого розмежування понять охорони та захисту, уніфікації способів захисту та розширення інструментів превентивного впливу. Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах воєнного стану, коли баланс між публічним інтересом і приватними правами зазнає істотної трансформації.

Ефективність механізму захисту права власності повинна забезпечуватися через гармонізацію національного законодавства зі стандартами ЄСПЛ, удосконалення процедур компенсації та формування єдиної доктринальної позиції щодо моменту виникнення права на захист. Лише комплексний підхід дозволить гарантувати реальну, а не декларативну недоторканність права приватної власності в умовах сучасних викликів.

8. Форма цивільно-правового захисту права приватної власності є комплексною правовою категорією, що охоплює систему уповноважених суб'єктів, процедур та способів відновлення порушених прав. У сучасних умовах її зміст формується під впливом національної судової практики,

зокрема правових позицій Верховний Суд, та європейських стандартів захисту права власності, вироблених Європейський суд з прав людини.

Юрисдикційна форма виступає центральним механізмом гарантування права приватної власності, забезпечуючи ефективний доступ до правосуддя та відновлення порушених прав. Водночас неюрисдикційна форма (самозахист) є самостійним інструментом оперативного реагування на правопорушення за умови дотримання меж співмірності та законності.

Інтеграція національних і міжнародних стандартів підтверджує, що навіть в умовах воєнного стану право приватної власності не втрачає конституційної природи, а його обмеження можливі виключно за критеріями законності, легітимної мети, пропорційності та справедливого балансу інтересів.

9. Право власності визнається фундаментальним і невід'ємним правом людини, що забезпечує особисту свободу, економічну ініціативу та соціальний статус громадянина. Його ефективний захист є одним із ключових завдань держави та необхідною умовою функціонування ринкової економіки і правової держави. Сучасні реалії, зокрема введення воєнного стану, створюють додаткові виклики щодо балансу між публічним інтересом та правами власників.

10. Зроблено висновок про необхідність у комплексному розмежуванні понять «правова охорона» та «правовий захист» права приватної власності як самостійних, але взаємопов'язаних юридичних інструментів із визначенням їх функціонального та змістовного критеріїв відмежування. При цьому сформульовано науковий підхід до визначення моменту виникнення права на захист права власності не лише з факту порушення, а й з моменту створення реальної загрози або правової невизначеності щодо здійснення правомочностей власника з урахуванням практики Європейський суд з прав людини. Разом із тим, доведено, що відсутність превентивного (охоронного) механізму може розглядатися як самостійне порушення права власності відповідно до стандартів, сформульованих у рішеннях Європейський суд з

прав людини. Водночас, запропоновано концептуальну модель захисту права приватної власності фізичних осіб в умовах воєнного стану як поєднання конституційних гарантій, цивільно-правових способів захисту та спеціальних компенсаційних механізмів. Більш того, сформульовано авторське бачення співвідношення економічної категорії «власність» і юридичної конструкції «право приватної власності» в умовах цифровізації майнових активів та євроінтеграційних процесів.

11. Запропоновано комплексне бачення інтеграції національного механізму захисту права власності з міжнародними компенсаційними інструментами та реєстрами збитків у контексті збройної агресії. При цьому визначено особливості трансформації цивільно-правових способів захисту власності в умовах масового знищення майна та обмежень, пов'язаних із санкційною політикою.

12. Обґрунтовано необхідності збереження повного судового контролю за втручанням держави у право приватної власності навіть в умовах воєнного стану.

13. Право на ефективний засіб юридичного захисту полягає не лише у формальному доступі до суду, а й у забезпеченні реального поновлення порушеного права, що передбачає: припинення його порушення або невизнання, запобігання подальшим порушенням, а в разі неможливості – виплату справедливої компенсації. Адже ефективний засіб юридичного захисту має забезпечувати досягнення практичного результату у відновленні порушених прав або інтересів, настільки повно, наскільки це можливо.

Захист суб'єктивного права власності не можна зводити виключно до судового реагування на його порушення. Він включає як реактивну фазу (звернення до суду або інших органів), так і превентивну фазу – реалізацію нормативних і фактичних механізмів, які унеможливають порушення ще до його настання. Охоронна та захисна функції у цій сфері тісно переплітаються, що потребує чіткого теоретичного та нормативного розмежування для уникнення плутанини у правозастосовній практиці.

14. Зроблено висновок, що українське законодавство містить загальні норми про компенсацію за примусове відчуження або вилучення майна в умовах воєнного стану (зокрема Закон України «Про правовий режим воєнного стану» та Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна...» тощо, однак ці положення залишаються фрагментарними, недостатньо конкретизованими, а їх практична реалізація — ускладненою через відсутність ефективних процедур, чіткого порядку фіксації втрат, цифрових реєстрів, прозорих алгоритмів оцінки збитків і гарантій доступу до компенсації.

При цьому аналіз судової практики Верховного Суду засвідчив, що національні суди, як правило, виходять з формальної презумпції: компенсація можлива лише у разі наявності відповідного рішення органу державної влади про примусове відчуження чи вилучення майна. У випадках втрати доступу до майна через воєнні дії, окупацію або бойові дії без формалізації процедури вилучення, компенсація, як правило, не призначається. Це суперечить логіці захисту власності як абсолютного цивільного права та створює ситуації фактичного правового вакууму.

15. Навіть в умовах надзвичайного чи воєнного стану, обмеження прав власності не може суперечити сутності цих прав. Аналогічно, практика Європейського суду з прав людини визнає втручання у право власності допустимим лише за наявності правової підстави, легітимної мети, дотримання принципу пропорційності та ефективного механізму компенсації.

Право власності в умовах воєнного стану має обмежений характер, адже, існує тимчасовий режим із введенням якого деякі права осіб зазнають обмежень, і не можуть повноцінно здійснюватися. Разом з тим, в умовах сьогодення не завжди можна належним чином здійснювати та захищати своє право власності, особливо коли йдеться про тимчасово окуповані території.

16. Акцентовано увагу на необхідності удосконалення механізмів захисту права приватної власності фізичних осіб вимагає не лише адаптації до європейських стандартів, але й оновлення внутрішньої правової доктрини,

яка повинна враховувати комплексність правового регулювання, багаторівневість загроз та динаміку розвитку сучасного цивільного обігу.

17. Удосконалено понятійно-категоріальний апарат щодо співвідношення «способів» і «засобів» захисту права власності через уточнення їх матеріально-правової та процесуальної природи, а також доктринальне розуміння змісту правомочності користування шляхом розмежування отримання плодів і доходів як результату користування та як наслідку розпорядження майном без припинення права власності.

18. Особливості здійснення та захисту права приватної власності фізичних осіб може залежати від: 1) належності фізичної особи до певного правового статусу (наприклад, подружжя, малолітні особи, неповнолітні, недієздатні особи, військовослужбовці, іноземці тощо); 2) самого об'єкту права приватної власності (наприклад, нерухомого майна, рухомого майна, об'єктів незавершеного будівництва, майнових прав тощо); 3) наявності або відсутності воєнного стану тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми української цивілістики : матеріали круглого столу (м. Київ, 28–29 червня 2013 р.). К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2013. 102 с.
2. Аналіз деяких питань застосування судами законодавства про право власності при розгляді цивільних справ. *Судова влада України* : вебсайт. URL: <https://bpm.ko.court.gov.ua/sud1005/pres-centr/news/125717/>
3. Аналіз застосування рішень ЄСПЛ за 2019 рік. Аналіз застосування рішень Європейського суду з прав людини Харківським апеляційним судом та судами першої інстанції в 2019 році. URL: https://hra.court.gov.ua/sud4818/inshe/inf_court/uzag20c12?utm_source=chatgpt.com
4. Антонович М.М. Україна в міжнародній системі захисту прав людини : теорія і практика : монографія. Київ : КМ Академія, 2007. 384 с.
5. Бахур О.В. Щодо поняття судового захисту прав інтелектуальної власності у сфері господарювання. Цивільне та господарське право і процес. *Київський часопис права*. 2021. № 3. С. 51-57
6. Баштанник В. Інституціоналізація правозахисної функції влади як напрям гуманізації публічного управління: досвід Європейського Союзу та Україна. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2011. Вип. 1. С. 3-11
7. Бежевець А., Бондаренко М. Державна реєстрація прав власності на нерухоме майно: проблеми та перспективи розвитку. *SCIENTIFIC TRENDS AND TRENDS IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION* : Scientific Collection «InterConf» (June 7-8, 2021). URL: https://www.researchgate.net/publication/352698037_DERZAVNA_REESTRACI_A_PRAVA_VLASNOSTI_NA_NERUHOME_MAJNO_PROBLEMI_TA_PERSPEKTIVI_ROZVITKU

8. Безсмертна Н. Співвідношення понять «право власності» та «здійснення права власності». *Право України*. 2003. № 11. С. 133-137.
9. Белявська С. Поняття власності в римському цивільному праві та його еволюція. *Правові горизонти*. 2025. Том 26 № 3. С. 29-39.
10. Бігняк О. В. Європейський суд з прав людини як інструмент захисту права власності. *Часопис цивілістики*. 2019. Вип. 34. С. 23-27.
11. Бізониц Д. В. Фінансові ресурси підприємств житлово-комунального господарства в умовах децентралізації сучасної України. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 11. С. 90–97. http://www.investplan.com.ua/pdf/11_2021/17.pdf
12. Білецький Д.М. Способи та підстави припинення права приватної власності: розмежування понять. *Часопис цивілістики*. 2014. №16. С. 170-172.
13. Білюк К.І. Право приватної власності, його розвиток в Україні. *Роль приватного права України в забезпеченні прав людини* : матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 29 листоп. 2019 р.) / упоряд. М.П. Юніна. Дніпро: Видавець Біла К.О., 2019. С. 88-89.
14. Бойченко Р. Окремі аспекти здійснення права приватної власності в Україні. *Юридичний вісник*. 2024. № 6. С. 210-217. URL : <https://doi.org/10.32782/yuv.v6.2024.23>
15. Бойченко Р.С. Актуальні питання захисту права приватної власності фізичних осіб за законодавством України. *Правові новели*. 2025. № 25. С. 321-329. URL: https://www.legalnovels.in.ua/journal/25_2025/43.pdf
16. Бойченко Р.С. Деякі питання захисту права приватної власності в Україні в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 7 С. 320-324 URL: https://lsey.org.ua/7_2025/74.pdf
17. Бойченко Р.С. Деякі питання правового регулювання захисту права приватної власності в умовах воєнного стану. *Римське право і сучасність: гібридна війна і права особи* : матеріали Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 19 трав. 2025 р.). Одеса : Фенікс, 2025. С.91-95. URL :

<https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/23d794ff-a862-402a-a541-a953647126af/content>

18. Бойченко Р.С. До питання здійснення і захисту права приватної власності в умовах гібридної війни. *Європейські орієнтири України: нові виміри у воєнний час* : Міжнар. наук-практ. конф. (м. Одеса, 16 трав. 2025 р.) за заг.ред.: С.В. Ківалов. Одеса : Фенікс, 2025. Т.2. С.82-84.

19. Бойченко Р.С. Правове регулювання права приватної власності фізичних осіб в умовах воєнного стану. *Права людини та публічне врядування* : матеріали VIII Міжнар. правничого форуму (м. Чернівці, 30 трав. 2025 р.). Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 587-589. URL : <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/390/14832/36624-1>

20. Бойченко Р.С. Способи захисту права приватної власності фізичних осіб за законодавством України та країн ЄС. *Право і суспільство*. 2025. № 3. Том 2. С. 462-469 URL : https://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2025/3_2025/part_2/65.pdf

21. Бортник О.Ю. Набуття права власності із судових рішень : дис... док. філософії : 081. Хмельницький, 2021. 265 с.

22. Гейнц Р.М. Порівняльно-правова характеристика інституту володіння за законодавством України та Німеччини. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2015. Вип. 37. С. 40–51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvchzu_2015_37_7

23. Гнатів О.Б. Захист права власності в цивільному праві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2015. 202 с.

24. Гуйван П.Д. Віндикаційний механізм як спосіб захисту нетитульного володіння та елемент посесорного захисту. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Юриспруденція*. 2021. № 50. С. 41-45.

25. Гуйван П.Д. Темпоральні межі права особи на захист свого суб'єктивного права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Юриспруденція*. 2020. № 46. С. 116-119.

26. Гультай М. Захист прав і свобод людини і громадянина Конституційним Судом України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2017. № 4. С. 21–41.
27. Дзера І.О. Реформування підстав та способів захисту цивільних прав та інтересів в умовах рекодифікації ЦК України. *Захист прав та інтересів в умовах реформування приватного права в Україні* : збірник наукових праць учасників круглого столу. (м. Київ, 4 лютого 2022 р.). Національний університет «Києво-Могилянська академія». Київ : НаУКМА, 2022. С. 35–40.
28. Дзера О. В. Вибране. Збірник наукових праць. Київська школа цивілістики. Київ, 2017. 872 с.
29. Добреєв М. Конституційні гарантії права власності. *Український часопис конституційного права*. 2021. № 1(18). С. 25-30. URL: <https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2021-1/pdfs/4-mykola-dobriev-konstytutsiini-harantii-prava-vlasnosti.pdf>
30. Добреєв М.В. Поняття «майно» (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини). *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2021. Випуск 64. С. 368-371.
31. Довгерт А.С. Міжнародне приватне право: зміна концепції. Київ : Алерта, 2024. 256 с.
32. Домашненко М.В., Рубаник В.Є. Власність і право власності: Нариси з історії, філософії, теорії і практики регулювання відносин власності в Україні. Х.: Факт, 2002. 550 с.
33. Ефективні способи захисту права власності: судді ВС висвітлили актуальні тенденції і судову практику в межах ІХ Харківського міжнародного юридичного форуму. *Верховний Суд* : вебсайт. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1888587>
34. Єрмаков Ю.О., Барабаш О.О. Неюрисдикційні способи захисту прав людини в цивільному праві України: можливості самозахисту. *DICTUM*

FACTUM. 2024. № 2(16). С. 46-55. URL: <https://df.duit.in.ua/index.php/dictum/article/view/344/307>

35. Желіховська Ю.В. Співвідношення та розмежування понять «охорона» та «захист». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2025. № 13. Том 2. С. 18-21.

36. Загальна декларація прав людини Генеральної асамблеї від 10.12.1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

37. Захарчук А. Інститут приватної власності. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2021. № 1. С. 23–31. URL: <https://journals.knute.edu.ua/foreign-trade/article/view/187/142>

38. Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення: збірник тез Науково-практичного круглого столу, присвяченого 75-й річниці проголошення Загальної декларації прав людини (м. Хмельницький, 8 грудня 2023 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2023. 148 с.

39. Захист права власності. Правові позиції Верховного Суду : коментарі науковців / О. П. Печений, І. В. Спасибо-Фатєєва та ін., за заг. ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ЕКУС, 2020. 496 с.

40. Зініч Л.В. Адміністративно-правові інструменти запобігання порушенням прав інтелектуальної власності: сучасний стан та перспективи розвитку. *Нове українське право*. 2025. Вип. 2. С. 120-126.

41. Зінченко О.В. Еволюція ідей Декларації прав людини і громадянина від 1789 р. до початку XXI ст. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2014. № 2. С. 117–125.

42. Ільків О.В. Право володіння як юридична категорія. *Юридична Україна*. 2020 № 11. С. 15-21. URL: <https://yur-ukraine.com/wp-content/uploads/2021/05/pdf-1.pdf>

43. Канзафарова І.С. Теорія цивільно-правової відповідальності : монографія. Одеса: Астропринт, 2006. 261 с.

44. Касілова Д.Ю. Підстави виникнення та припинення володіння. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 59. С. 299-305. URL: <https://apdp.in.ua/v59/40.pdf>
45. Каталог юридичних позицій Конституційного Суду України (за рішеннями, висновками) №№ 14/00, 16/04, 24/08, 22/09, 28/09, 31/09, 14/11, 15/11, 14/12, 1/13, 7/13, 12/13, 1/14, 7/14, 8-р/20, 2-р(II)/21, 3-р(II)/21, 7-р(II)/21, 6-р(II)/22, 12-р(II)/24, 5-р(II)/25. 2.22. Цивільне право. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/222-cyvilne-pravo>
46. Кізлов С. Обмеження права приватної власності в римському приватному праві. *Юридичний вісник*. 2019. Вип. 1. С. 140-144.
47. Кізлова О.С., Глиняна К.М. Рецепція інституту власності стародавнього Риму в сучасному цивільному праві України. *Juris Europensis Scientia*. 2025. Випуск 2. С. 16-21.
48. Клименко О. М. До дискусії про сутність і зміст права власності. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 11. С. 122-127.
49. Кніпер Р. Власність, володіння та їх відображення в договірному праві. *Право України*. 2012. № 9. С. 37-43.
50. Козловська Л. Конституційна доктрина права власності на землю в Україні. *Вісник Конституційного Суду України*. 2021. № 3. С. 89-101.
51. Козуб І.Г., Боднарук М.І. Основи римського цивільного права : навч. посібник. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020. 488 с.
52. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): Міжнародний документ, ратифіковано Законом України № 475/97-ВР від 17.07.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
53. Конституційне право зарубіжних країн : підручник / Н.В. Мішина, В.О. Міхальов, В.О. Уранін та ін.; за ред. Н.В. Мішиної, В.О. Міхальнової. Херсон: ОЛІ-ПЛЮС, 2019. 644 с.
54. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

55. Конституція України: Науково-практичний коментар / Ю.Г. Барабаш, А.П. Гетьман, С.Г. Серьогіна та ін. / за заг. ред. Р.О. Стефанчука та О.В. Петришина. Київ: ВАІТЕ, 2024. 760 с.
56. Конституція України. Науково-практичний коментар : станом на 20 трав. 2018 р. / Я. О. Берназюк, А. Г. Бірюкова, Ю. О. Буглак [та ін.] ; за заг. ред. К. І. Чижмарь, О. В. Лавриновича. К. : Професіонал, 2018. 296 с.
57. Корнєєв Ю. В. Правове регулювання права приватної власності на земельні ділянки в Україні. *Юридичний вісник*. 2016. № 2. С. 144-150.
58. Короєд С. О. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України. Київ : Центр учбової літератури, 2022. 1158 с.
59. Коруц У. З. Розслідування міжнародним кримінальним судом воєнних злочинів росії в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2023. Том 34 (73) № 1 С. 171-176.
60. Кузнєцова Н. С. Власність і право на мирне володіння майном відповідно до статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (поняття об'єктів права власності та нетипові об'єкти права власності у розумінні статті 1 Першого протоколу). *Право власності: європейський досвід та українські реалії* : збірник доповідей і матеріалів Міжнародної конференції (м. Київ, 22–23 жовтня 2015 року). К.: ВАІТЕ, 2015. С. 24–33.
61. Кураєва Є. О. Поняття права власності за римським правом. *Актуальні проблеми захисту права власності* : матер. круглого столу (м. Одеса, 17 червня 2016 р.) / за заг. ред. д.ю.н., проф. Є. О. Харитонов. Одеса : Фенікс, 2016. С. 32-34.
62. Лисенко А.Н., Лисенко І.В., Гаряєва А.М. Здійснення права приватної власності на певні види нерухомого майна згідно із законодавством України. *Право та безпека*. 2020. Том 79, № 4. С. 122-129.
63. Ліляков О.А. Законодавче регулювання здійснення права власності. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2024. Випуск 86: частина 2. С. 152-159.

64. Ліляков О.А. Способи захисту права власності: поняття та критерії ефективності. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Том 1. № 3. С. 255-260.
65. Логінова М.В., Каліберда Н.Г. Елементи права власності (правомочності власника): володіння, користування, розпорядження. *Сучасні тенденції розвитку приватно-правових відносин в умовах євроінтеграційних процесів* : матеріали Всеукр. наук-практ. конф. (м. Дніпро, 23 листоп. 2022 р). Дніпро: ДДУВС, 2022. С. 313-315.
66. Луць В. В. Інститут договору в цивільному праві України (до 10-ї річниці чинності ЦК України). *Приватне право*. 2003. № 2. С. 29–37.
67. Майданик Р. А. Рекодифікація речового права: методологія, поняття, система. *Рекодифікація цивільного законодавства і система права України у контексті євроінтеграційних процесів* : матер. Всеукр. науково-практичн. конфер. (м. Одеса, 8-9 листоп. 2019 року). Одеса, 2019. С. 60-66.
68. Майданик Р., Майданик Н., Попова Н. Переосмислення загальної частини речового права в умовах європеїзації та кодифікації. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 6. С. 39-54.
69. Маковецький А.М. Поняття права власності територіальних громад за законодавством України. *Juris Europensis Scientia*. 2022. Випуск 6. С. 7-11.
70. Максимов М.І. Співвідношення юрисдикційної та неюрисдикційної форм захисту житлових прав. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. Випуск № 05, частина 1. С. 239-244.
71. Мартин В.М. Право користування чужим майном : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Львів, 2006. 207 с.
72. Мартинов А.Ю. Нарада з безпеки та співробітництва в Європі (НБСЄ). *Енциклопедія історії України*: Т. 7: Мі-О / Ред. кол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К. : В-во «Наукова думка», 2010. 728 с.

73. Мироненко І.В. Межі здійснення суб'єктивного права власності. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2004. Випуск XII. С. 112-117.
74. Михальський О. О. Адміністративно-правова протидія правопорушення у сфері інтелектуальної власності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Суми, 2017. 254 с.
75. Мічурін Є.О. Поділ і виділ нерухомого майна: теоретичні та практичні аспекти. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2010. № 4 (51). Ч. 2. С. 173-181.
76. Мусіяка В. Л. Проблеми права власності, що впливають із прийняття нового цивільного кодексу України. *Наукові записки*. 2002. Т. 20. С. 7-8.
77. Науково-експертний висновок до Концепції оновлення Цивільного кодексу України: брошура / під заг. ред. члена-кореспондента НАН України В.А. Устименка. Київ : НАН України, ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова НАН України», 2021. 112 с.
78. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : у 2 т. / ред. О. В. Дзера та ін. 3-тє вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 831 с.
79. Науменко К. С. Поняття та види форм цивільно-правового захисту особистих немайнових прав фізичної особи, що забезпечують її соціальне буття. *Форум права*. 2014. № 2. С. 296-300.
80. Недолуга Д.С., Андрущенко Т.С. Конституційно-правові аспекти реалізації права власності на землю. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. 2025. Вип. 88, частина 1. С. 328-334.
81. Некіт К.Г. Доменне ім'я як об'єкт цивільних прав. *Часопис цивілістики*. 2017. Вип. 23. С. 40-44.
82. Некіт К.Г. Право власності у цивільному кодексі України: загальні положення та проблемні аспекти. *Науковий вісник Ужгородського*

національного університету. *Серія ПРАВО*. 2013. Випуск 22. Частина II. Том 1. С. 260-263.

83. Неюрисдикційні форми захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання: монографія / Н. В. Ільків, М. С. Долинська та ін.; за заг. ред. д. ю. н. М. С. Долинської. Львів : ТОВ «Галицька видавнича спілка», 2020. 174 с.

84. Огляд практики Європейського суду з прав людини щодо застосування принципу юридичної визначеності: окремі аспекти. Київ, 2023. URL:

https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/17_10_web_overview_of_the_practice_of_the_european_court_of_human_0.pdf

85. Огляд рішень Європейського суду з прав людини (травень 2025 року). *Верховний Суд*. URL:

https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/ogliady/Oglyad_ESPL_05_2025.pdf

86. Огляд судової практики Верховного Суду у спорах, пов'язаних з реквізицією (актуальна судовою практикою станом на 11.06.2025). URL : <https://court.gov.ua/storage/portal/sud5023/Screkvizic.pdf?utm>

87. Олійник А. Верховенство права як засада цивільного судочинства. *Верховний Суд*. URL:

https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_Verhovenstvo_prava_zasada_sud.pdf

88. Оновлення Цивільного кодексу України: формування підходів : колективна монографія / за ред. Довгерта А.С., Харитонова Є.О. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 674 с.

89. Основи римського приватного права : навчально-методичний посібник / Є. О. Харитонов, І. В. Давидова, О. І. Сафончик та ін.; за ред. Є. О. Харитонова. Одеса : Фенікс, 2019. 296 с.

90. Основи римського приватного права : підручник / В. І. Борисова, Л. М. Баранова, М. В. Домашенко та ін.; За заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. Х.: Право, 2008. 224 с.

91. Основи римського приватного права: навчально-методичний посібник для студентів денної та заочної форми навчання / Демчук Т.І., Манжосова О.В., Мошинська Я.С., Лещенко О.В. Чернівці, 2021. 149 с.
92. Особливості захисту суб'єктивних цивільних прав : монографія / за заг. ред. академіків НАПрН України О.Д. Крупчана та В.В. Луця. К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2012. 400 с.
93. Остапенко А.А. Майнові права як об'єкт примусового відчуження у період воєнного стану. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 5. С. 33-39.
94. Офіційна концепція оновлення Цивільного кодексу України : проблеми практичної реалізації : матеріали Всеукр. круглого столу (м. Одеса, 25 лютого 2021 р.) / за заг. ред. Є. О. Харитонова, О. І. Харитонової. Одеса : Фенікс, 2021. 65 с.
95. Парасюк В.М., Парасюк М.В., Грабар Н.М. Цивільне право України в схемах : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Львів: «Ліга Прес», 2014. 700 с.
96. Пацурківський Ю. П. Окремі методологічні проблеми розуміння природи власності та права власності. *Актуальні проблеми держави і права*. 2020. С. 188-196. URL : <https://apdp.in.ua/v85/25.pdf>
97. Петруня Н.В. Концептуальні підходи до визначення сутності активів підприємств. *Економічні інновації*. 2010. Вип. 41. С. 186-194.
98. Підлубна Т.М. Право на захист цивільних прав та інтересів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2009. 209 с.
99. Підопригора О.А., Харитонов Є.О. Римське право: підруч. 2-ге вид. К.: Юрінком Інтер, 2009. 528 с.
100. Плахіна І.В. Зобов'язання із заподіяння шкоди в праві ФРН, Франції, Англії та США. *Часопис Академії адвокатури України*. 2013. № 4. С. 1-7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaa_u_2013_4_17
101. Погрібна О.В. Захист права приватної власності на житло : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2025. 288 с.

102. Погрібний С. Актуальна практика Верховного Суду щодо захисту права власності в умовах воєнного стану. *Верховний Суд*. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Zah_pr_vlasn_voennii_stan_Pogribnii.pdf

103. Пожар О. М. Зародження та становлення категорії «особиста недоторканність» в історії політико-правової думки. *Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права* : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 30 листопада 2012 р.). О. : Фенікс, 2012. Т. 1. С. 477-479.

104. Поліщук М.Г. Поняття і зміст права власності: види позовів до суду у древньому Римі. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2019. Том 30(69) № 1. С. 41-45.

105. Пономаренко К.Д. Належне здійснення суб'єктивного права в науці цивільного права та чинному законодавстві. *Часопис цивілістики*. 2017. Випуск 22. С. 32-36

106. Постанова Верховного Суду у складі суддів об'єднаної палати Касаційного господарського суду від 16.02.2024 у справі № 910/10009/22. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/117402189?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03

107. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 19.01.2022 року у справі № 640/29168/20 по адміністративному провадженню № К/9901/40681/21. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_kas_vp_vid_19_01_2022_roku_u_spravi_640_29168_20/

108. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 12.02.2025 у справі 925/323/24. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=125264834>

109. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 13.07.2021 року у справі № 910/13225/20. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/98297943>

110. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 06.01.2025 у справі 363/2792/20 (провадження № 61-16111св23). URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=124303115>

111. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 06.01.2025 у справі № 202/3804/22 (провадження № 61-9555св24). URL: https://protocol.ua/ua/postanova_ktss_vp_vid_06_01_2025_roku_u_spravi_202_3804_22/

112. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 24.01.2024 у справі № 487/7152/21 (провадження № 61-8265св23). URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=116670694&red=1000033f9d78c8c442b01143bad58f73d65016&d=5>

113. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 21.08.2024 у справі № 462/7300/20 (провадження № 61-3945св24). URL: https://zakononline.ua/court-decisions/show/121570421#google_vignette

114. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 29.11.2023 у справі № 278/2848/21 (провадження № 61-6818св23). URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=115376692&red=1000039c127b69ca24a57822bf966d634bb382&d=5>

115. Постанова Верховного Суду від 29 листопада 2023 року у справі № 757/14424/20 (провадження № 61-11257св21) // URL: https://protocol.ua/ua/postanova_ktss_vp_vid_29_11_2023_roku_u_spravi_757_14424_20_ts/

116. Постанова Верховного Суду у складі судової палати для розгляду справ щодо земельних відносин та права власності Касаційного господарського суду від 18.09.2025 у справі № 922/82/20. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/rishennya_sud_palat_kgs_vs/2025_09_18_922_82_20?utm

117. Право власності в Україні : навч. посіб. / О.В. Дзера, Н.С. Кузнецова, О.А. Підпригора та ін. / За заг. ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. К. : Юрінком Інтер, 2000. 816 с.

118. Право власності в Україні / за ред. Я.М. Шевченко. К.: Бліц-Інформ, 1996. 194 с.

119. Право власності: способи захисту крізь призму судової практики : монографія / за ред. І.В. Спасибо-Фатєєвої. Харків: ЕКУС, 2023. 616 с.

120. Приватноправові механізми здійснення та захисту суб'єктивних прав фізичних та юридичних осіб : колективна монографія / В. Л. Яроцький, В. І. Борисова, І. В. Спасибо-Фатєєва, І. В. Жилінкова та ін. / За наук. ред. проф. В. Л. Яроцького. Х. : Юрайт, 2013. 272 с.

121. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації : постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text>

122. Про затвердження Порядку надання та визначення розміру грошової допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій та розміру грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації : постанова Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2013 р. № 947. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/947-2013-%D0%BF#Text>

123. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Закон України

від 17 травня 2012 року № 4765-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text>

124. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>

125. Про страхування : Закон України від 07.03.1996 р., № 85/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text>

126. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Ратифікація від 17.07.1997 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text

127. Речово-правові способи захисту цивільних прав: практика Великої Палати Верховного Суду. "Лекторіум" - суботні лекції на тематику правосуддя, застосування норм матеріального та процесуального права», 01.06.2019, м. Київ. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Prezent_Hudima_zahust.pdf

128. Римське право і сучасність: реалізація і захист речових прав в умовах воєнного стану : матеріали Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 25 трав. 2024 р.). / за заг. ред.: Є. Харитонova, І. Давидової, В. Зубара ; НУ «Одес. юрид. академія». Одеса : Фенікс, 2024. 258 с.

129. Римське цивільне право : практикум / Уклад. Лубко І.М., Попова Н.О. Черкаси : Видавництво ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2017. 492 с.

130. Рішення Києво-Святошинського районного суду Київської області від 09.07.2024 у справі № 120279828 (провадження № 2/369/894/24). URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/120279828/?utm>

131. Рішення ЄСПЛ Case Brumarescu v. Romania (Application no. 28342/95). Judgment (Merits). Court (Grand Chamber). 28/10/1999. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-58337%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58337%22]})

132. Рішення ЄСПЛ Case James and Others v. the United Kingdom (Application no. 8793/79) Judgment (Merits). Court (Plenary). 21/02/1986. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57507%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57507%22]})

133. Рішення ЄСПЛ Case Kosmatska v. Ukraine (Application no. 9953/16) Judgment (Merits and Just Satisfaction). Court (Fifth Section). 04.12.2025. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/#{%22itemid%22:\[%22001-247354%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{%22itemid%22:[%22001-247354%22]})
134. Рішення ЄСПЛ від 13.02.2018 у справі «Tsezar and Others v. Ukraine», (Applications nos. 73590/14, 73593/14, 73820/14, 4635/15, 5200/15, 5206/15 and 7289/15). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-180845%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-180845%22]})
135. Рішення ЄСПЛ від 25.07.2017 у справі «Khlebik v. Ukraine». (Application no. 2945/16). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-175656%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-175656%22]})
136. Рішення ЄСПЛ case of Pine Valley Developments Ltd and Others v. Ireland (Application no. 12742/87). Judgment (Merits). Court (Chamber). 29.11.1991. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57711>
137. Рішення ЄСПЛ case of Zehentner v. Austria, The European Court of Human Rights 16 July 2009. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-93594>
138. Рішення ЄСПЛ у справі «ТОВ «М.С.Л.» проти України» (Заява № 18049/18). Страсбург 16 жовтня 2025 року, Остаточне 16 січня 2026 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_030-25#Text
139. Рішення ЄСПЛ у справі «Федоренко проти України» (Заява № 25921/02). Страсбург, 1 червня 2006 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_041#Text
140. Рішення ЄСПЛ у справі Maria Atanasiu and Others v. Romania. (Applications nos. 30767/05 and 33800/06). Judgment (Merits and Just Satisfaction) / Court (Third Section). 12.10.2010. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-100989%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-100989%22]})
141. Рішення ЄСПЛ case of Bilous v. Ukraine (Application no. 28541/20) Judgment Strasbourg 13 November 2025. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ES080856>

142. Рішення ЄСПЛ Case Broniowski v. Poland (Application no. 31443/96) Arrêt (au principal). Cour (Grande Chambre). 22/06/2004. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-61828>

143. Рішення ЄСПЛ Case of Hutten-Czapska v. Poland (Application no. 35014/97). Judgment (Merits and Just Satisfaction). Court (Grand Chamber). 19.06.2006. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-75882%22%5D%7D>

144. Рішення ЄСПЛ Case of James and Others v. the United Kingdom (Application no. 8793/79). Karar (Esas), Mahkeme (İdari Genel Kurul). 21.02.1986. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57507%22%5D%7D>

145. Рішення ЄСПЛ case of Loizidou v. Turkey (Application no. 15318/89) Judgment (Merits). Court (Grand Chamber). 18.12.1996. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58007%22%5D%7D>

146. Рішення ЄСПЛ Case of Obaranchuk v. Ukraine (Заява № 41443/16) Judgment (Merits and Just Satisfaction) / Court (Fifth Section Committee). 03.04.2025. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/#%7B%22itemid%22:%5B%22001-243415%22%5D%7D>

147. Рішення ЄСПЛ case of Sargsyan v. Azerbaijan, (application № 40167/06) Judgment (Merits). Court (Grand Chamber). 16.06.2015. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-163042%22%5D%7D>

148. Рішення ЄСПЛ Case of Sporrang and Lönnroth v. Sweden (Application no. 7151/75; 7152/75). Judgment (Merits), Court (Plenary). 23.09.1982. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57580%22%5D%7D>

149. Рішення ЄСПЛ Case VESTRA, PP and Others v. Ukraine (Application no. 60680/16 VESTRA, PP against Ukraine and 6 other applications (see list appended)) Decision. Court (Fifth Section). 02.09.2025. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-245370%22%5D%7D>

150. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 126 Конституції України та частини другої статті 13 Закону України "Про статус суддів" (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) від 01.12.2004 № 19-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-04#Text>

151. Ромащенко І. О. Порядок та форми захисту суб'єктивних цивільних прав та охоронюваних законом інтересів шляхом зміни та припинення правовідношення. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 3. Т. 1. С. 110-115.

152. Ромовська З. В. Українське цивільне право. Право власності. Київ, 2011. 246 с.

153. Рудницька О.П., Дем'янюк В.М. Неюрисдикційні способи захисту цивільних прав. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 6. С.63-69.

154. Скрипник В.Л. Об'єкти цивільних прав: теоретичні і методологічні проблеми : дис. ... док. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2021. 497 с.

155. Сліпченко А.С. Речі як об'єкти цивільного обороту в праві стародавнього Риму та України. *Форум права*. 2023. № 75(2). С. 121-129.

156. Сологуб Ю.А. Еволюція права приватної власності в Україні та зарубіжних правових системах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Том 1 № 89. С. 413-418.

157. Способи захисту цивільних прав у практиці Верховного Суду (на прикладах висновків Великої Палати за 2023 рік). Доповідь на семінарі для суддів місцевих загальних судів «Практика Верховного Суду щодо актуальних питань правозастосування у цивільному праві», НСШУ, 14.06.2024, м. Львів. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/Prezent_spos_zah_civ_sprav.pdf

158. Стрижак А. А., Рибалко Я. В., Савчин М. В. Закон України «Про Конституційний Суд України» : науково-практичний коментар / за заг. ред. А. А. Стрижака. Київ : Ін Юре, 2009. 326 с.
159. Тертишник В. М. Конституція України : науково-практичний коментар. Вид. 3-тє, доповн. і перероб. Київ: Алерта, 2024. 486 с.
160. Толкачова І.А., Омельченко Н.В. Механізми захисту прав людини в Україні в умовах воєнного стану. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. Випуск № 05, частина 1. С. 146-151.
161. Туляков В. О. Конституція України : науково-практичний коментар / Ю. Г. Барабаш та ін. ; за ред. Р. О. Стефанчука, О. В. Петришина. Харків : Право, 2024. 1176 с.
162. Фаріон І.Д., Урбан Н.М. Економічна суть і особливості функціонування активів. *Наукові записки*. 2004. № 13. Ч. 1. С.70–72.
163. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя : науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид. випр., допов. К., 2015. 208 с.
164. Харитонов Є.О., Харитонova О.І., Голубєва Н.Ю. Цивільний кодекс України : науково-практичний коментар. К.: Правова єдність, 2007. 1140 с.
165. Харитонов Є.О., Харитонova О.І., Некіт К.Г. Право власності: навчальний посібник. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 256 с.
166. Цивільне право України: В 2-х томах. Том 1: підручник / за ред. д-ра юрид. наук, проф. Є.О. Харитонova, канд. юрид. наук Н.Ю. Голубєвої. Х. : ТОВ "Одіссей", 2008. 832 с.
167. Цивільне право України : підручник: У 2 кн. / О.В. Дзера (кер. авт. кол.), Д.В. Боброва, А.С. Довгерт та ін.; За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. 2-е вид., допов. і перероб. К.: Юрінком Інтер, 2005. Кн. 2. 640 с.

168. Цивільне право України: підручник. 3-є вид., перероб. і доп. У 2 частинах / за ред. проф. Р.Б. Шишки (кер. авт. кол.), Ч. 1. Загальна. Київ : Видавництво Ліра-К, 2022. 796 с.

169. Цивільне право України. Загальна частина : підручник / С. М. Бервено та ін. ; за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. 3-тє вид., переробл. і допов. К. : Юрінком Інтер, 2010. 974 с.

170. Цивільне право: підручник: у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, М. В. Домашенко та ін. ; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. 2-ге вид., переробл. та допов. Х. : Право, 2014. Т. 1. 656 с.

171. Цивільне право. Частина I : навч.-метод. посіб. для здобувачів першого (бакалавр.) рівня вищої освіти / Є. О. Харитонов, О. М. Берназ-Лукавецька, І. В. Завальнюк, С. В. Завальнюк, О. В. Мельник, О. С. Омельчук, О. І. Сафончик, В. О. Токарева ; за ред.: Є. О. Харитонova, С. В. Завальнюка ; Нац. ун-т «Одес. юрид. академія». Одеса : Фенікс, 2024. 108 с.

172. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

173. Цивільний кодекс України : науково-практичний коментар : У 2 ч. / За заг. ред. Я. М. Шевченко. К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. Ч. 2. 896 с.

174. Цивільний кодекс України : науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців) / за ред. проф. І.В. Спасибо-Фатєєвої. Х. : Страйд, 2011. Том 5 : Право власності та інші речові права. 546 с.

175. Цивільний кодекс України : науково-практичний коментар. Київ : Видавництво «Юрінком Інтер», 2025. 2644 с.

176. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих

судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т. 4: Об'єкти. Правочини. Представництво. Строки / за ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Серія «Коментарі та аналітика». Х.: ФО-П Колісник А. А., 2010. 768 с.

177. Цивільний процес : навч. посіб. / О. Г. Бортнік, О. Л. Зайцев, В. А. Кройтор та ін. ; за заг. ред. проф. В. А. Кройтора ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. 336 с.

178. Цитульський В.І. Підстави виникнення права користування чужим майном (сервітут). *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. № 6. С. 111-116.

179. Чумак Ю. Розгляд спорів щодо захисту права власності: актуальні питання та практика їх вирішення. *Верховний Суд*. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezentacii_2024/Prezent_akt_prakt_zah_prava_vlasn_16_10_2024.pdf

180. Шаповал І.Б. Інституційні процеси в системі захисту прав людини ЄС як фактор підвищення ефективності функціонування публічного управління в умовах сучасних глобалізаційних викликів. Механізми державного управління. *Актуальні проблеми державного управління*. 2019. № 4(80). С. 101-107.

181. Шульган І. Деякі аспекти забезпечення права на свободу та особисту недоторканність. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2021. № 4(32). С. 43-48.

182. Юрій С.І. Еволюція власності в умовах становлення ринкових структур. *Вісник економічної науки України*. 2008. №2. С. 3-6.

183. Яворська О. С. Правове регулювання відносин власності за цивільним законодавством України : навчальний посібник. К.: Атіка, 2008, 256 с.

184. Ярова Т. М. Поняття і види форм захисту суб'єктивних цивільних прав та інтересів. *Науковий вісник Чернівецького університету. Сер. Правознавство*. 2007. Вип. 375. С. 63–67.

185. Amdt 5.5.1.1 Takings Clause: Overview: The Fifth Amendment to the Constitution U.S. URL: <https://www.law.cornell.edu/constitution-conan/amendment-5/takings-clause-overview>

186. An Introduction to Comparative Law, 3rd ed. By K. Zweigert & H. Kotz. Translated by T. Weir. Oxford: Oxford University Press. 1998. 708 p. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/international-and-comparative-law-quarterly/article/abs/an-introduction-to-comparative-law-3rd-ed-by-k-zweigert-h-kotz-translated-by-t-weir-oxford-oxford-university-press-1998-708-pp-isbn-0198268602-hbk-0198268599-pbk-5000-hbk-2899-pbk/8B3060F26FB5CC597F4BAB64F6745F9D>

187. Annual report European court of human rights 2025. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/annual-report-2025-eng?utm_source=chatgpt.com

188. Boichenko R. S. Legal regulation of private property rights under martial law. *Advances in law: the view of domestic and foreign scholars* : International scientific conference (October 3–4, 2024. Riga, the Republic of Latvia). Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2024. P. 279-282. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-493-1-70>

189. Case 44/79 Liselotte Hauer v Land Rheinland-Pfalz. Judgment of the Court of 13 December 1979. Reference for a preliminary ruling: Verwaltungsgericht Neustadt an der Weinstraße - Germany. Prohibition on new planting of vines. European Court Reports 1979-03727. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:61979CJ0044>

190. Case of Cyprus v. Turkey Application no. 25781/94. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59454>

191. Case of Fedorchenko and Lozenko v. Ukraine. Application № 387/03. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-113119>

192. Case of Kechko against Ukraine. Application № 63134/00. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-144919>

193. Case of *Loizidou v. Turkey* Application no. 15318/89. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58007>
194. Case of *Sargsyan v. Azerbaijan* no. 40167/06. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-155662>
195. Case of *Sporrong and Lönnroth v. Sweden*, ECHR, Judgment of 23 September 1982, Series A no. 52. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57580>
196. Case of *Zevin v. Ukraine* (Application no. 34725/08). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-109130%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-109130%22]})
197. Charter of Fundamental Rights of the European Union 07.12.2000. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/6005>
198. Civil Code (Part I, Part II and Part III) Act No. 89 of April 27, 1896. URL: <https://www.japaneselawtranslation.go.jp/en/laws/view/3494/en>
199. Code civil des Français, a6o Code Napoléon, 1804. URL: <https://data.globalcit.eu/NationalDB/docs/Code%20Civil%201804%20FR.pdf>
200. Couvreur P. Charles de Visscher and International Justice. *European Journal of International Law*. 2000. Vol. 11. № 4. P. 905–938.
201. Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen de 1789. Conseil constitutionnel. URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/le-bloc-de-constitutionnalite/declaration-des-droits-de-l-homme-et-du-citoyen-de-1789>
202. Grundbuchverfahrensrecht, 6. Aufl. 2024 Lehrund Praxisbuch 6., völlig neu bearb. Auflage 2024, unter Mitarbeit von Prof. Alexander Dressler-Berlin. 548 Seiten. URL: https://www.soldan.de/media/c9/3c/7c/1707783516/9783769412970_inh.pdf
203. Harold Laski. *A Grammar of Politics*. London: George Allen and Unwin, Ltd., 1925. 672 p.
204. Honore A. M. Ownership. In *Oxford essays in jurisprudence* / ed. by A.W. Guest. Oxford : Oxford University Press, 1961. P. 112-128.
205. Lafond P.C. *Precis de droit des biens*. Montreal: Les Editions Themis, 1999. 1016 p.

206. Linderfalk U. On the Interpretations of Treaties. The Modern international Law as Expressed in the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties. The Netherlands : Springer, 2007. P. 29–30
207. Manuel Albaladejo. Derecho Civil, III. Derecho de Bienes, 12^a ed. Edisofer. Madrid. 2016. 604 p.
208. Merrill T.W. Property and the right to exclude. Nebraska Law Review. 1998. № 77 (4). P. 730-755, c. 741.
209. Quack F., Rebmann K., Säcker F.J. Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Sachenrecht. Munchen: C.H. Beck, 1997. 937 s.
210. Resolution CM/ResDH(2022)236 Execution of the judgments of the European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-220492>
211. Terré F., Simler P., Lequette Y. Droit civil. Les biens, Dalloz Paris. 2018. 1 vol. XI. 2036 p.
212. Ungureanu O. Munteanu C. Reflectii privind continutul si definitia dreptului de proprietate private. ACTA Universitatis Lucian Blaga. 2008. № 2. P. 8-29.
213. Zimmermann R. The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition. Oxford University Press, 1996. 1241 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Бойченко Р. Окремі аспекти здійснення права приватної власності в Україні. *Юридичний вісник*. 2024. № 6. С. 210-217. URL : <https://doi.org/10.32782/yuv.v6.2024.23>

2. Бойченко Р.С. Актуальні питання захисту права приватної власності фізичних осіб за законодавством України. *Правові новели*. 2025. № 25. С. 321-329. URL: https://www.legalnovels.in.ua/journal/25_2025/43.pdf

3. Бойченко Р.С. Деякі питання захисту права приватної власності в Україні в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 7. С. 320-324 URL: https://lsej.org.ua/7_2025/74.pdf

4. Бойченко Р.С. Способи захисту права приватної власності фізичних осіб за законодавством України та країн ЄС. *Право і суспільство*. 2025. № 3. Том 2. С. 462-469 URL : https://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2025/3_2025/part_2/65.pdf

наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Boichenko R. S. Legal regulation of private property rights under martial law. *Advances in law: the view of domestic and foreign scholars* : International scientific conference (October 3–4, 2024. Riga, the Republic of Latvia). Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2024. P. 279-282. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-493-1-70>

6. Бойченко Р.С. До питання здійснення і захисту права приватної власності в умовах гібридної війни. *Європейські орієнтири України: нові*

виміри у воєнний час : матеріали Міжнар. наук-практ. конф. (м. Одеса, 16 трав. 2025 р.) за заг.ред.: С.В. Ківалов. Одеса : Фенікс, 2025. Т.2. С.82-84. URL : <https://dspace.onua.edu.ua/items/7f5fce06-fd9e-4299-b942-aa4608bbe0be>

7. Бойченко Р.С. Деякі питання правового регулювання захисту права приватної власності в умовах воєнного стану. *Римське право і сучасність: гібридна війна і права особи* : матеріали Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 19 трав. 2025 р.). Одеса : Фенікс, 2025. С. 91-95. URL : <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/23d794ff-a862-402a-a541-a953647126af/content>

8. Бойченко Р.С. Правове регулювання права приватної власності фізичних осіб в умовах воєнного стану. *Права людини та публічне врядування* : матеріали VIII Міжнар. правничого форуму (м. Чернівці, 30 трав. 2025 р.). Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 587-589. URL : <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/390/14832/36624-1>

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ МАТЕРІАЛІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Основні положення дисертації доповідалися на: Міжнародній науковій конференції «Advances in law: the view of domestic and foreign scholars» (м. Рига, Латвійська Республіка, 3-4 жовт. 2024 р.) – дистанційна участь, Міжнародній науково-практичній конференції «Європейські орієнтири України: нові виміри у воєнний час» (м. Одеса, 16 трав. 2025 р.) – дистанційна участь, Всеукраїнській науковій конференції «Римське право і сучасність: гібридна війна і права особи» (м. Одеса, 19 трав. 2025 р.) – дистанційна участь, VIII Міжнародному правничому форумі «Права людини та публічне врядування» (м. Чернівці, 30 трав. 2025 р.) – дистанційна участь.

«ЗАТВЕРДЖУЮ»**Начальник Одеського
міжрегіонального управління
Міністерства юстиції України
Анатолій БУРЯЧЕНКО****« 23 » вересня 2026****АКТ****про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження**

Бойченка Ростислава Сергійовича на тему: «Здійснення та захист права приватної власності фізичних осіб» на здобуття наукового ступеня вищої освіти доктора філософії з галузі знань 08-Право, спеціальності 081-Право, впроваджено у процес підготовки працівників Одеського міжрегіонального управління Міністерства юстиції України.

Комісія у складі: начальника Одеського міжрегіонального управління Міністерства юстиції України – Буряченка *Анатолія Миколайовича*, в.о. начальника Управління судової роботи та міжнародної правової допомоги Одеського міжрегіонального управління Міністерства юстиції України – *Васильської Світлани Олегівни* та головного спеціаліста Центрального відділу судової роботи та міжнародної правової допомоги, в т.ч. головний спеціаліст з питань забезпечення діяльності уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини Управління судової роботи та міжнародної правової допомоги Одеського міжрегіонального управління Міністерства юстиції України – *Санагурської Роксолани Степанівни*, склали цей акт з приводу того, що результати дисертаційного дослідження Бойченка Ростислава Сергійовича на тему: «Здійснення та захист права приватної власності фізичних осіб» на здобуття наукового ступеня вищої освіти доктора філософії з галузі знань 08-Право, спеціальності 081-Право, впроваджено у процес підготовки працівників Одеського міжрегіонального управління Міністерства юстиції України.

Комісія вважає, що викладені у публікаціях пропозиції та висновки заслуговують практичного використання у діяльності Одеського міжрегіонального управління Міністерства юстиції України. Рекомендовано до використання наступні публікації:

1. Бойченко Р.С. Актуальні питання захисту права приватної власності фізичних осіб за законодавством України. Правові новели. 2025. № 25. С. 321-329. URL: https://www.legalnovels.in.ua/journal/25_2025/43.pdf

2. Бойченко Р.С. Деякі питання захисту права приватної власності в Україні в умовах воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. 2025. № 7. С. 320-324 URL: https://lsej.org.ua/7_2025/74.pdf
3. Бойченко Р.С. Способи захисту права приватної власності фізичних осіб за законодавством України та країн ЄС. Право і суспільство. 2025. № 3. Том 2. С. 462-469 URL : https://pravoisuspiilstvo.org.ua/archive/2025/3_2025/part_2/65.pdf
4. Бойченко Р. Окремі аспекти здійснення права приватної власності в Україні. Юридичний вісник. 2024. № 6. С. 210-217. URL : <https://doi.org/10.32782/yuv.v6.2024.23>
5. Boichenko R. S. Legal regulation of private property rights under martial law. Advances in law: the view of domestic and foreign scholars : International scientific conference (October 3–4, 2024. Riga, the Republic of Latvia). Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2024. P. 279-282. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-493-1-70>
6. Бойченко Р.С. До питання здійснення і захисту права приватної власності в умовах гібридної війни. Європейські орієнтири України: нові виміри у воєнний час : матеріали Міжнар. наук-практ. конф. (м. Одеса, 16 трав. 2025 р.) за заг.ред.: С.В. Ківалов. Одеса : Фенікс, 2025. Т.2. С.82-84. URL : <https://dspace.onua.edu.ua/items/7f5fce06-fd9e-4299-b942-aa4608bbe0be>
7. Бойченко Р.С. Деякі питання правового регулювання захисту права приватної власності в умовах воєнного стану. Римське право і сучасність: гібридна війна і права особи : матеріали Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 19 трав. 2025 р.). Одеса : Фенікс, 2025. С. 91-95. URL : <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/23d794ff-a862-402a-a541-a953647126af/content>
8. Бойченко Р.С. Правове регулювання права приватної власності фізичних осіб в умовах воєнного стану. Права людини та публічне врядування : матеріали VIII Міжнар. правничого форуму (м. Чернівці, 30 трав. 2025 р.). Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 587-589. URL : <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/390/14832/36624-1>.

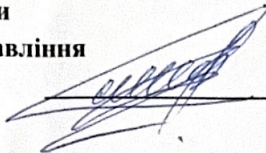
Начальник Одеського міжрегіонального
управління Міністерства юстиції України

Анатолій БУРЯЧЕНКО

В.о. начальника Управління судової роботи
та міжнародної правової допомоги
Одеського міжрегіонального управління
Міністерства юстиції України

Світлана ВАСИЛЬЄВА

Головний спеціаліст Центрального
Відділу судової роботи та міжнародної правової
допомоги, у т.ч. головний спеціаліст з питань
забезпечення діяльності уповноваженого
у справах Європейського суду з прав людини
Управління судової роботи
та міжнародної правової допомоги
Одеського міжрегіонального управління
Міністерства юстиції України

Роксолана САНАГУРСЬКА

АКТ

про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження
БОЙЧЕНКА Ростислава Сергійовича на тему: «Здійснення та захист права
 приватної власності фізичних осіб» на здобуття наукового ступеня вищої
 освіти доктора філософії з галузі знань 08-Право, спеціальності 081-Право в
 практичну діяльність адвоката

Я, адвокат Омельчук Олександр Сергійович, склав цей акт з приводу того, що результати дисертаційного дослідження Бойченка Ростислава Сергійовича на тему: «Здійснення та захист права приватної власності фізичних осіб» на здобуття наукового ступеня вищої освіти доктора філософії з галузі знань 08-Право, спеціальності 081-Право, використовуються мною у практичній діяльності.

Вважаю, що викладені у публікаціях пропозиції та висновки заслуговують практичного використання у діяльності адвокатів. Рекомендовано до використання наступні публікації:

1. Бойченко Р.С. Актуальні питання захисту права приватної власності фізичних осіб за законодавством України. Правові новели. 2025. № 25. С. 321-329. URL: https://www.legalnovels.in.ua/journal/25_2025/43.pdf
2. Бойченко Р.С. Деякі питання захисту права приватної власності в Україні в умовах воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. 2025. № 7. С. 320-324 URL: https://lsej.org.ua/7_2025/74.pdf
3. Бойченко Р.С. Способи захисту права приватної власності фізичних осіб за законодавством України та країн ЄС. Право і суспільство. 2025. № 3. Том 2. С. 462-469 URL : https://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2025/3_2025/part_2/65.pdf

4. Бойченко Р. Окремі аспекти здійснення права приватної власності в Україні. Юридичний вісник. 2024. № 6. С. 210-217. URL : <https://doi.org/10.32782/yuv.v6.2024.23>

5. Boichenko R. S. Legal regulation of private property rights under martial law. Advances in law: the view of domestic and foreign scholars : International scientific conference (October 3–4, 2024. Riga, the Republic of Latvia). Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2024. P. 279-282. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-493-1-70>

6. Бойченко Р.С. До питання здійснення і захисту права приватної власності в умовах гібридної війни. Європейські орієнтири України: нові виміри у воєнний час : матеріали Міжнар. наук-практ. конф. (м. Одеса, 16 трав. 2025 р.) за заг.ред.: С.В. Ківалов. Одеса : Фенікс, 2025. Т.2. С.82-84. URL : <https://dspace.onua.edu.ua/items/7f5fce06-fd9e-4299-b942-aa4608bbe0be>

7. Бойченко Р.С. Деякі питання правового регулювання захисту права приватної власності в умовах воєнного стану. Римське право і сучасність: гібридна війна і права особи : матеріали Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 19 трав. 2025 р.). Одеса : Фенікс, 2025. С. 91-95. URL : <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/23d794ff-a862-402a-a541-a953647126af/content>

8. Бойченко Р.С. Правове регулювання права приватної власності фізичних осіб в умовах воєнного стану. Права людини та публічне врядування : матеріали VIII Міжнар. правничого форуму (м. Чернівці, 30 трав. 2025 р.). Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 587-589. URL : <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/390/14832/36624-1>.

Адвокат

(свідоцтво № 003416 від 15 серпня 2018р.)

01.04.2026 р.

Олександр ОМЕЛЬЧУК